

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра літургійних наук

Магістерська робота

СВЯТО В ЧЕСТЬ СВЯТИХ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА У
ЛІТУРГІЙНІЙ ТРАДИЦІЇ УГКЦ

Студент 6-го курсу: Святослав Онищак

Науковий керівник: Петро Сабат

доктор східних церковних
наук,
кандидат історичних наук

Рецензент: Тарас Шманько

доктор богослов'я

Львів 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА ТА ПРОЦЕС ПРОГОЛОШЕННЯ ЇХ СВЯТИМИ	8
1.1. Писемна традиція борисоглібського циклу	9
1.2. Життя і діяльність святого Бориса (Романа).....	11
1.3. Життя і діяльність святого Гліба (Давида).....	16
1.4. Зародження та розвиток культу святості Бориса і Гліба	19
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНО-БОГОСЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТІВ СВЯТА В ЧЕШТЬ СВЯТИХ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА	23
2.1. Зародження та поширення богослужбових текстів свята в честь святих мучеників Бориса і Гліба в рукописній традиції.	23
2.2. Наявність згадок і текстів в честь свята Бориса і Гліба у друкованих богослужбових книгах XVII-поч. XXI ст.	26
2.3. Богословський аналіз текстів свята в честь святих страсотерпців Бориса і Гліба.....	29
2.3.1. <i>ВЕЧІРНЯ</i>	30
2.3.2. <i>УТРЕНЯ</i>	39
2.3.3. <i>ЗМІННІ ЧАСТИНИ БОЖЕСТВЕННОЇ ЛІТУРГІЇ</i>	52
РОЗДІЛ 3. ІСТОРИЧНО-БОГОСЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ІКОНИ СВЯТИХ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА	58
3.1. Історія зародження іконографічних типів ікон в честь святих мучеників Бориса і Гліба XI-XIV ст.	59
3.2. Історично-богословський огляд деяких вибраних іконографічних зображень в честь святих Бориса і Гліба XV-XX ст.	67
3.3. Ікони святих Бориса і Гліба окремих храмів УГКЦ.....	71
ВИСНОВОК	75
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	79
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

За час свого існування на теренах Київської Русі, народилося чимало героїв, богатирів та святих. Першими святими Київської Русі стали князі Борис і Гліб. Вшанування пам'яті князів Бориса і Гліба це вияв тяглості обряду та традиції Української Греко-Католицької Церкви.

Літургійний рік, окрім свят Господських та Богородичних, містить у собі свята, які Церква встановила для почитання пам'яті різного роду святих, які становлять більшу частину місяцеслова. Постає питання, чому так важливо спогадувати їхню пам'ять? Церква подає нам людський зразок до наслідування, ставить нам в приклад людей, які після своєї тілесної смерті продовжують життя у вічності, та споглядають Велич Бога. Їхнє життя, це приклад святості, святості яка виражена через наслідування Ісуса Христа та життя згідно Святого Євангелія. Через те що святі зазнали лише земної смерті, християни мають змогу просити у своїх молитвах до святих про заступництва та молитву. Почитання святих робить можливим молитовне спілкування між Церквою небесною і земною.

В даній роботі розглянемо свято в честь святих мучеників Бориса і Гліба. Незважаючи на велику прірву часу, приклад віри та покори двох князів є актуальним і сьогодні. У теперішньому світі, який пізнав уже чимало, не припиняються війни та вбивства. Задля досягнення власного добра, брат йде на брата. У Бориса і Гліба не було іншої можливості вирішення конфлікту, як прийняти смерть, проте цю смерть вони прийняли у любові та покорі. Якщо б ми зараз навчилися тої ж християнської покори та любові, яку проявили Борис і Гліб, то змогли б досягти миру.

Українська Греко-Католицька Церква літургійно вшановує пам'ять Бориса і Гліба 24 липня (6 серпня). Офіційна назва свята *Святих мучеників Бориса і Гліба, на святім хрищенні названих Романом і Давидом*. Інші Церкви Київської традиції (*Українська Православна Церква Московського патріархату та Православна Церква України*) у своїх місяцесловах містять згадку свята не лише 24 липня (6 серпня), а також і 2 (15) травня. В деяких окремих літургійних

текстах *Української Православної Церкви Московського патріархату* також подається служба святого Гліба 5 (18) вересня.

Актуальність даної магістерської роботи полягає в тому, що святий Борис та Гліб, є святими УГКЦ, а також інших церков Київської традиції. Дослідження життя й діяльності мучеників Бориса та Гліба, буде здійснюватися на основі доступних джерел та літератури. Дослідження цього свята служитиме для глибшого переосмислення та аналізу богослужбових текстів свята в літургійній традиції УГКЦ. Дане дослідження є актуальним оскільки немає ґрунтовного систематичного богословського аналізу іконографії в честь святих Бориса і Гліба.

Об'єктом цієї праці є свято в честь святих мучеників Бориса і Гліба, на святім хрищенні названих Романом і Давидом.

Предметом даної праці є представлення історичного тла (життя і діяльності святих мучеників Бориса і Гліба, та процесу проголошення й поширення їх культу) та зародження і поширення богослужбових текстів свята в рукописній та друкованій традиції, а також іконографічних типів зображення святих Бориса і Гліба в Київській Церкві, а зокрема в УГКЦ.

Метою цієї праці є дослідити свято в честь святих мучеників Бориса і Гліба в літургійній традиції УГКЦ шляхом представлення історії зародження та поширення свята, аналізу богослужбових текстів та іконографії.

Для досягнення окресленої мети нам потрібно осягнути наступні завдання:

- висвітлити на основі історико-літературних джерел, аналітичної та агіографічної літератури життя і діяльність святих мучеників Бориса та Гліба;
- розкрити процес проголошення святими Бориса та Гліба;
- представити зародження богослужбових текстів свята в честь святих Бориса та Гліба в рукописній традиції;
- дослідити наявність згадок і текстів свята у важливих друкованих богослужбових книг, які вживала УГКЦ в ході історії;
- порівняти літургійні тексти свята в честь Бориса і Гліба із видань *Мінеї 1761 року* та *Молитвослова 1990 року*;
- розкрити богословський зміст літургійних текстів свята в честь мучеників Бориса та Гліба;

- проаналізувати встановлення іконографічних типів зображення святих Бориса та Гліба в XI-XIV столітті;
- дослідити історичний розвиток іконографії святих Бориса і Гліба у XV-XX століттях;
- представити розвиток іконографії Бориса і Гліба в УГКЦ, на основі окремих храмів.

У цьому дослідженні для виконання поставлених завдань, використовуватимуться наступні наукові методи:

- описовий;
- аналітичний;
- хронологічний;
- компаративний.

Оригінальність цього дослідження полягає у тому, що свято в честь святих Бориса та Гліба у літургійній традиції УГКЦ буде представлено вперше. Комплексно буде розкрито: історію формування свята, літургійних текстів та іконографії. Оскільки, ці три елементи свята творять нерозривний зв'язок між собою.

Межі даної праці будуть наступними:

1. Літургійні межі передбачають висвітлення свята в честь святих мучеників Бориса і Гліба у контексті літургійного року УГКЦ;

2. Хронологічні межі:

- XI століття – межі життя і діяльності князів Бориса і Гліба;
- XI-поч. XXI століття, представлятиме розвиток богослужбових текстів свята та іконографії в літургійній традиції УГКЦ.

Беручи до уваги цілісність усього дослідження, на сьогодні нема праць які б комплексно розкривали дану тему. Тому у нашому дослідженні опиратимемось на джерела, які фрагментарно висвітлюють кожен з цих аспектів. За основу для першого розділу служитимуть дві праці Нестора Літописця *Чтение о Борисе и Глебе* та літописна повість про вбивство Бориса і Гліба, яка увійшла у *Повість временних літ*. Ще одне джерело, яке допоможе нам висвітлити історичне тло це *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу* невідомого

автора, гарним доповнення до розкриття даного питання стане агіографічний твір в честь Бориса і Гліба укладений Димитрієм Ростовським. Також декілька аналітичних статей, а саме Ірини Жиленко *Проблема взаємодії “Читання” та “Сказання” про святих Бориса і Гліба* та Андрея Назаренка *Борис и Глеб. Канонизация*. Для представлення історичного розвитку свята ми розглянемо перші рукописні *Липневі мінеї* датовані XI-XII століттям, та інші богослужбові тексти, які допоможуть краще розкрити дану тему. Основними літургійними друкованими джерелами на яких базуватиметься богословський аналіз текстів свята стане *Мінея 1761 року* та *Молитвослов 1990 року*. У третьому розділі ми опиратимемося на праці Александра Мусина *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, Віри Свенціцької *Живопис XIV-XVI століття* та інших авторитетних авторів у даній тематиці.

Це дослідження складатиметься із змісту, вступу, основної частини (трьох розділів з підрозділами), висновку, списку джерел та літератури, а також додатків.

Перший розділ дослідження скрадатиметься з чотирьох підрозділів. У першому підрозділі ми виокремимо особливості писемної традиції, яка містить згадку про святих Бориса і Гліба. Другий і третій підрозділ складатиметься з хронологічного представлення життя та подій смерті святих князів, де намагатимемось незважаючи на те, що вони вшановуються як двійка святих, охарактеризувати кожну з постатей окремо. Князя Бориса у другому підрозділі, князя Гліба відповідно у наступному. Квінтесенцією першого розділу стане представлення зародження та поширення культу святих Бориса і Гліба на теренах Київської Церкви.

Другий розділ на відміну від першого складатиметься з трьох підрозділів. У першому підрозділі на основі перших рукописних богослужбових текстів Київської Церкви, буде представлено перші тексти святим мученикам Борису і Глібу. У другому підрозділі розглянемо наявність згадок та текстів свята в честь мучеників Бориса і Гліба у основних друкованих джерелах літургійної традиції УГКЦ. У третьому підрозділі ми намагатимемося дуже коротко проаналізувати

через призму богослов'я тексти змінних частин *Вечірні, Утрени та Божественної Літургії* які містяться у фундаментальних богослужбових текстах УГКЦ *Мінеї 1761 року та Молитвослові 1990 року*.

Останній, третій розділ нашого дослідження теж складатиметься з трьох підрозділів. У першому підрозділі ми охарактеризуємо основні іконографічні типи ікон в честь святих Бориса і Гліба які формувалися з XI по XIV століття. У другому підрозділі ми намагатимемось виокремити особливі іконографічні зображення святих Бориса і Гліба, які виникали з XV по XX століття. У третьому підрозділі, намагатимемось представити наявність ікон Бориса і Гліба у деяких храмах УГКЦ.

Наприкінці роботи буде подано список джерел та літератури, а також додатки, які доповнюватимуть цілісну картину даного дослідження. Для першого розділу ми подамо ілюстрації, які допоможуть звізуалізувати життєвий шлях мучеників. Для другого розділу буде подано фотокопії перших рукописних та друкваних богослужбових текстів, які містять згадку про свято в честь святих мучеників Бориса і Гліба. Для третього розділу ми подамо іконографічні зображення святих Бориса і Гліба, які допоможуть краще переосмислити глибину мученицького подвигу святих Бориса і Гліба.

Наша праця можливо для декого може виявитися невичерпною, проте вона може стати добрим дороговказом для майбутніх досліджень щодо культу святих Бориса і Гліба, задля реформування літургійного життя УГКЦ.

РОЗДІЛ 1

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА ТА ПРОЦЕС ПРОГОЛОШЕННЯ ЇХ СВЯТИМИ

Іван Павло II у листі *Magnum Baptismi Donum* наголошує, що Господь історії всіх народів, своєю безмежною любов'ю приводить народ Київської Русі до світла Євангелії Христа, який є Спасителем світу¹. «З Йорданських берегів, після майже десятиох сторіч, діло спасіння силою Святого Духа, досягло земель, зрошених водами ріки Дніпра, де Господь вибрав Своїх слуг Ольгу і Володимира, щоб дарувати їхньому народові благодать святого Хрещення»². Святий понтифік висловлює свою вдячність князю Володимиру Великому за Українську Католицьку Церкву, яка зросла з його тисячорічної спадщини³.

Господь, як видимий знак свого заступництва посилає у історію Київської Церкви людей котрі засвідчують правдивість життя, осягають Боже Царство та стають небесними покровителями. Почитання таких святих осіб, стало невід'ємною традицією українського народу. Цими святими зокрема є страсотерпці Борис та Гліб, сини святого Володимира Великого.

Борис та Гліб княжичі київських земель. Проте їхнє життя є особливим, адже Церква вшановує їх, як святих. Що такого цінного може почерпнути для себе сучасний християнин наслідуючи приклад їхнього життя, постає питання? У цьому розділі ми намагатимемось встановити життєвий шлях страсотерпців, на основі літописних згадок та записів в житті святих.

¹ Пор. Іван Павло II. Послання *Великий Дар Хрещення*. Львів 1988, 5-6.

² *Великий Дар Хрещення*, 6.

³ Див. *Великий Дар Хрещення*.

1.1. Писемна традиція борисоглібського циклу⁴

Писемна традиція почитання святих Бориса та Гліба є дуже багатою та різноманітною, тому в цій праці ми намагатимемось синтезувати ці згадки щоб, описати цілісну картину життя кожного з князів. Протягом століть життя Бориса та Гліба щільно перелилося в одне. Їхня одність вийшла за межі церковної спадщини, адже у своїх мемуарах *Андрей Лесков* на описання певної незрозумілої речі в кабінеті використовує вислів *зуб Бориса та Гліба*, що показує наскільки дві постаті поєдналися в розумінні людей⁵. Натомість ми поспробуємо виокремити кожен з постатей, як окрему особу розкрити її ідентичність та особливість.

Загалом незважаючи на багату писемну традицію достовірних джерел іноземного походження про святих немає, на відмінну від інших руських святих та князів. Древньоруські тексти, так звані пам'ятки борисоглібського циклу, містять фактичні відомості та доволі специфічний характер. Основними пам'ятками борисоглібського циклу можна вважати три історичні тексти⁶.

Перший текст, який відкриває певного роду завісу таємниці життя святих це *Чтение о Борисе и Глебе*, яке побачило світ з під пера відомого книжника, монаха Києво-Печерської обителі *Нестора* (Літописця)⁷.

На твір прп. Нестора надзвичайний вплив справила грецька агіографія. Власне, її використання також можна відзначити серед головних ідеологічних постулатів твору. Говорячи про правонаступництво новохрещеної землі, і перехід до неї найвищої благодаті, автор мав би скористатися найвищими досягненнями своїх попередників. Що і було зроблено⁸.

У *Чтение о Борисе и Глебе* (далі *Чтение*) автор часто вживає біблійні алюзії, зокрема порівнюючи Гліба з Давидом (див. 1 Сам 16 2 Сам 18), та проводить паралель між двома братами та Йосифом і Веніамином (див. Бут 37-50). Дещо

⁴ Цю термінологію використовують такі автори як: Петро Савенко, Тетяна Вілкул, Наталія Плешенко та інші.

⁵ Пор. Лесков А. *Жизнь Николая Лескова* // modernlib.net (11.04.2020).

⁶ Пор. Жиленко І. *Вшанування святих Бориса і Гліба та Києво-Печерська писемна традиція* // litopys.org.ua (11.04.2020).

⁷ Пор. Жиленко І. *Святиня. Історія Києво-Печерської Лаври* // litopys.org.ua (11.04.2020).

⁸ Жиленко І. *До питання про ідеологічне підґрунтя "Читання" та обробку прп. Нестором своїх першоджерел* // litopys.org.ua (11.04.2020).

натягнутими у праці *Нестора* є порівняння святих з небесними покровителями, яких вони отримали в момент Таїнства Хрещення⁹.

«Складність дослідження агіографічної борисоглібської традиції посилюється тим, що в межах декількох десятиліть після “Читання”¹⁰ з’явилась інша пам’ятка, присвячена тій же темі, і доволі несхожа на “Читання” за змістом – т.зв. “Сказання”¹¹ про св. Бориса і Гліба»¹². *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу* (далі *Сказание*) умовно можна поділити на дві частини. Перша, це опис життя, друга – це згадки про чуда та інші події, які мали місце у Вишгородському храмі до 1115 року¹³.

В науковій та науково-популярній літературі прийнято ставити “Сказання” ледь не за всіма параметрами на голову вище від “Читання”, яке вважається другорядною і не завше вдалою переробкою існуючого літописного та агіографічного матеріалу¹⁴.

Проте Ірина Жиленко, дослідниця котра намагалася синтезувати усі матеріали борисоглібського циклу, не погоджується з таким усталеним рішенням щодо цих творів. Ми теж підтримуємо її думку, адже у *Сказание* дуже багато цікавих фактів, які ймовірно важко пов’язати між собою, проте це зовсім не походить на сухий та лаконічний текст *Чтение*. Ми повинні усвідомити що *Сказание*, це свого роду *словесна ікона*, а не *портрет*, який покликаний закарбувати індивідуальність, звісно що це особливий жанр, який не претендує на повну достовірність. Це не біографія, воно подібно іконі, зображає святих перш за все, як постатей з певним визначеним типом, чину святості¹⁵.

І третій текст присвячений братам, це літописна повість про їхнє вбивство (далі *Стаття*), яка увійшла у *Повість временних літ* під 1015 роком, текстуально та тематично повністю співпадає з *Сказанием*¹⁶.

⁹ Пор. Жиленко І. *До питання про ідеологічне підґрунтя “Читання” та обробку прп. Нестором своїх першоджерел.*

¹⁰ Мається на увазі *Чтение о Борисе и Глебе*.

¹¹ Мається на увазі *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*. Авторство часто приписують Нестору Літописцю. Беручи до уваги текст *Сказання* який ми використовуємо у цьому дослідженні, автором теж зазначений Нестор Літописець, проте ця інформація хоч поширена, проте не є науково підтверджена. На даний час не має точного автора даної праці. Див. Абрамович Д. *Життя Бориса и Глеба, и службы им. Введение* // azbuka.ru (12.04.2020).

¹² Жиленко І. *Проблема взаємодії “Читання” та “Сказання” про св. Бориса і Гліба* // litopys.org.ua (12.04.2020).

¹³ Пор. Жиленко І. *Проблема взаємодії “Читання” та “Сказання” про св. Бориса і Гліба.*

¹⁴ Жиленко І. *Проблема взаємодії “Читання” та “Сказання” про св. Бориса і Гліба.*

¹⁵ Пор. Ранчин А. *Борис и Глеб* // lovaread.ec (12.04.2020).

¹⁶ Пор. Ранчин А. *Борис и Глеб.*

«Стаття 1015 і наступних років у нині існуючому тексті “Повісті минулих літ”, що оповідає про забиття св. Бориса і Гліба, боротьбу між Ярославом та Святополком, смерть Святополка і приход до влади Ярослава є цільним і самодостатнім літературним твором»¹⁷. Питання походження цієї статті є достеменно не відомо, дехто взагалі не бачить підстави для досліджень, чому автор написав два схожі між собою твори. Проте історик Лев Черепнін дає на нашу думку найбільш аргументоване пояснення, яке для нього виглядає дуже просто. Тексти написані для різних замовників, зокрема *Стаття* яка поміщена у *Повість временних літ* написана на замовлення Володимира Мономаха. Підтримує думку Лева Черепіна і Олекандр Ужинков який вважає цю працю частиною піар компанії Володимира¹⁸.

1.2. Життя і діяльність святого Бориса (Романа)

За основу для встановлення агіографічних даних, окрім історичних джерел, братимуться також тексти творів про *Житіє святих* Бориса та Гліба, зокрема працю Димитрія Ростовського.

Цілою епохою у історії вітчизняної агіографії та історіографії стали писання великого українського святителя Димитрія Ростовського (Савича-Туптала). Видані ним в кінці XVII -на початку XVIII ст. чотиритомні “Житія святих” включають величезний пласт української, східнослов’янської, західноєвропейської та східної агіографічних традицій, оскільки в них зібрані біографії всіх відомих святителю канонізованих святих [...]. На сьогоднішній день джерельна база “Житій святих” є для дослідників української історіографії та агіографії ледь не суцільною “terra incognita”¹⁹.

Нестор Літописець пишучи про життя святих Бориса та Гліба, дуже поетично описує постать святого Бориса, автор говорить що князь, як тільки трішки підріс, набрався благодаті Божої. Маючи княже коріння він був навчений читати. Саме ця навичка дозволяла Борисові розвиватися духовно, адже як згадує Нестор, він не просто читав дитячі казки чи байки, а читав книги про життя

¹⁷ Жиленко І. *Мономахівські Борисоглібські писання: “Сказання” і літописна стаття 1015 р. в нині існуючому тексті “Повісті минулих літ” у відношенні до печерської історіографії* // litopys.org.ua (12.04.2020).

¹⁸ Пор. Жиленко І. *“Літописна оповідь” в нині існуючому тексті “Повісті минулих літ” і авторський текст прп. Нестора* // litopys.org.ua (12.04.2020).

¹⁹ Жиленко І. *Житіє св. Бориса і Гліба, поміщене в “Житіях святих” свят. Димитрія Туптала* // litopys.org.ua (15.04.2020).

святих мучеників. Життя святих мало великий вплив на майбутнього святого, адже зачіпало його невинне дитяче серце. Захоплюючись духовністю постатей, про яких було описано на сторінках агіографічних джерел, пізнавав християнський світогляд. А під враженням прочитаного щоденно промовляв зі сльозами молитву²⁰:

Владико мій, Ісусе Христе, сподоби мене, як одного з тих святих, і даруй мені піти їхнім шляхом. Господи Боже мій, та не заповнить думку мою суєта світу цього. Але просвіти серце моє на розуміння Твоє і Твоїх Заповідей, і даруй мені дар, який дарував від віка угодникам. Ти еси Царю і Боже істинний, помилувавши, возведи нас від пітьми до світла. Тобі бо є слава у віки. Амінь²¹.

Борис був сином князя Володимира. Літописець Нестор описує, що брати Борис і Гліб світилися, як дві блискучих зірки серед темряви. Князь Володимир дуже любив Бориса. Адже він незважаючи на свій молодий вік був огорнутий Божою благодаттю, яку відчував батько. У Таїнстві Хрещення йому дано було ім'я Роман, оскільки, на святому Романі²² з ранніх літ теж спочивав Святий Дух²³. Одного разу, як сказано в Нестора літописця, святий Роман молився до Богородиці і задрімав. Уві сні з'явилася йому Божа Матір з сувоєм в руці, який простягнула святому, але диявол вихопив сувій з його рук. Тоді Богородиця знову взяла сувій і подала його святому Роману, який прокинувшись від сну, відчув себе сповненим Святого Духа²⁴. Доволі так загострено намагається *Нестор* порівняти Романа Сладкопівця і Бориса. Проводить паралель з моментом коли диявол, відчуваючи присутність Бога та милосердя до всіх людей не може цього стерпіти, влазить в його старшого брата Святополка, бажаючи погубити святого²⁵.

Проте Михайло Приселков у книзі *Очерки по церковно – политической истории Киевской Руси X-XII вв.* схильний вважати, що ім'я Роман, було дано

²⁰ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе* // uk.bookmate.com (15.04.2020).

²¹ Нестор Літописець *Печерські тексти про свв. мучеників Бориса та Гліба. Місяця липня 24. Чтеніє про житіє та погублення блаженних страстотерпців Бориса та Гліба. Господи благослови* // litopys.org.ua (15.04.2020).

²² Мається на увазі Роман Сладкопівець.

²³ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

²⁴ Пор. Ростовський Д. *Пам'ять преподобного Романа Сладкопівця* // litopys.org.ua (15.04.2020).

²⁵ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

виключно з прагматичних²⁶ цілей. Оскільки на час хрещення Бориса²⁷, царем в Болгарії був син константинопольського царя Петра – Роман. Ми розуміємо, що Київська Русь потребувала тісних дипломатичних стосунків з Константинополем. Тому версія, яка базується на політичних міркуваннях, виглядає доволі правдивою. Адже назвати свого сина Бориса, при Хрещенні Романом могло свідчити про невимовний вияв поваги до константинопольського царя²⁸.

Побачивши, що Борис подорослішав, благовірний батько Володимир захотів одружити його. І хоча святий не думав про це, але послухався батька, і виконав його волю заради княжого закону і послуху²⁹. Борис правив в довіреному йому батьком місті Ростові (1010-1015 рр.) лагідно і милостиво, дбаючи не лише про бідних і нужденних, але про всіх людей, тому всі дивувалися його щедрості та покорі. Проте така гарна репутація, дуже гнітила брата Бориса Святополка, злі помисли увійшли в його серце, оскільки він хотів один володіти всією країною. Саме через це бажання окаянний брат став замишляти зло на праведного, вирішивши його погубити³⁰.

Князювання Бориса було не довгим, одного дня 1015 року вертаючись з невдалого походу на половців йому доносять звістку: «Отець тобі помер»³¹. Ця звістка стала дуже болючою, Борис одразу відчув неміч у своєму тілі, впав на землю, та став гірко ридати, не промовивши жодного слова³². Саме через свою тілесну неміч, був змушений отаборитися на ріці Альті. До нього приступили його близькі соратники, намагаючись дати дружню пораду кажучи: «Ось

²⁶ Прагматизм або філософія дії - реакційний, суб'єктивно-ідеалістичний напрям сучасної філософії, за яким практична цінність знань означає їхню істинність. Цінність понять та ідей визначається, з точки зору теоретиків прагматизму, їх корисністю для дії, здатністю бути застосованими в певних цілях. Див. Білодід І. – Бурячок А. *Прагматизм // Словник української мови. В 11 томах.* Том 7. Київ 1976, 510.

²⁷ Автор має на увазі 987 рік. Див. Приселков М. *Очерки по церковно – политической истории Киевской Руси X-XIII вв.* Санкт-Петербург 1913, 37.

²⁸ Приселков М. *Очерки по церковно – политической истории Киевской Руси X-XIII вв.,* 16, 37.

²⁹ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе.*

³⁰ Пор. Голубинский Е. *История Русской Церкви. Том 1. Часть 1. Период первый, Киевский или до-монгольский* // azbyka.ru (15.04.2020).

³¹ *Літопис Рутький. За Іпатським списком.* Київ 1898, 77.

³² Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських* // azbyka.ru (15.04.2020).

дружина у тебе отцева і вої. Піди сядь у Києві на столі отчому»³³. Борис показуючи ж свою гідність, дуже сильно розсердився на своїх радників, і рішуче відповів, що не посміє йти війною на старшого брата, оскільки вважає його за батька³⁴. Бояри відступили від нього, усвідомивши що він має на меті приїхати до Києва та поклонитися своєму братові, оскільки вважав його законним київським князем³⁵. Святополк довідався, що Борис хоче прийти до Києва, не повірив словам брата, ще більше розгнівався на святого, вирішивши, що той хоче після смерті батька успадковувати його престол. Як це сталося з Йосипом і Веніаміном, яких Яків любив особливо сильно, як самих своїх юних синів. Тому брати сильно гнівалися на них, думаючи, ніби Йосип хоче правити ними (див. Бут 35-37)³⁶. Тому Святополк задумує вчинити каїнове беззаконня супроти Бориса. Кличе до себе деяких бояр, в тому числі боярина Путшу, пропонує їм скласти присягу вірності новому київському князю, а згодом наказує вбити рідного брата³⁷. «І вони обіцяли йому скоро вчинити се»³⁸.

До Бориса дійшли чутки про наміри Святополка, проте він не хотів у це вірити, адже вважав що чинить усе правильно і ні в якому разі не перечить новому князю. Ця звістка таки тривожила молодого князя. Будучи у безвиході, він заходить у своє шатро та розпочинає моління *Вечірні*. У молитві Борис усвідомлює усю трагічність ситуації, та просить Бога, зіслати йому ласки гідно прийняти смерть. З молитвою на устах Борис поринає у сон³⁹. Прокинувшись продовжує своє моління, просячи ієрея служити *Утреню*⁴⁰. Автор *Повесті временних літ*, подає нам текст молитви святого перед смертю, чим підкреслює особливий зв'язок Бориса з Богом⁴¹. Вороги теж чули слова, які промовляв князь у діалозі з Богом, адже звечора чекали відповідного моменту аби завдати

³³ Літопис Руюкий. За Іпатським списком, 77.

³⁴ Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських.*

³⁵ Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських.*

³⁶ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе.*

³⁷ Див. Додаток №1.

³⁸ Літопис Руюкий. За Іпатським списком, 77.

³⁹ Пор. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу* // azbuka.ru (15.04.2020).

⁴⁰ Див. Додаток №2.

⁴¹ Літопис Руюкий. За Іпатським списком, 77.

смертельного удару. На нашу думку їм було важко це зробити, оскільки з уст святого вони чули дуже благочестиві прохання: «[...] Господи! Чого умножились мучителі мої? Встають на мене многі [...] Стріли твої встромилися в тебе, та я на рани готов, і скорбота моя передо мною єсть [...] Господи! Почуй ти молитву мою і не ввійди в суд із рабом твоїм [...]»⁴². Борис усвідомлював, що його чекає неминуча смерть, проте не став тікати, а вирішив упокоритися Господу. Подібно до первомученика Степана (див. Дія 7,57-60), князь благав Господа «[...] не постав ти йому, Господи се за гріх»⁴³, опісля молитви святий поринув у сон⁴⁴.

Страх перед Святополком опанував убивць, і вони наважилися на цей крок, завдали удару списом по шатру, простромивши тіло улюбленого слуги князя, який намагався прикрити його⁴⁵. Цим ударом вони вбили слугу, та смертельно ранили стратотерпця Бориса⁴⁶. Практично бездиханне тіло поки що живого князя, повезли з собою загорнувши у шатро.⁴⁷ Коли Святополк взнав, що його брат лише при смерті, не зміг з цим змиритися. Адже грішне серце не буде спокійним, допоки задумане беззаконня не буде виконане вповні. Тому він посилає двох варягів, Еймунда і Рагнаунара⁴⁸, які встромяють в ще живе серце Бориса меч⁴⁹, чим забезпечують йому зустріч з Небесним Отцем⁵⁰. Борис загинув мученицькою смертю 24-го липня 1015, в день пам'яті мучениці Христини, була ж це неділя⁵¹.

«Сам хід подій в часі убивства св. Бориса викладений в усіх джерелах доволі одноманітно, хоча події, що йому передували мають дуже значні відмінності. Таким чином, навряд чи у нас є сумнів у такому його перебігу»⁵².

⁴² Літопис Руький. За Іпатським списком, 77.

⁴³ Літопис Руький. За Іпатським списком, 77.

⁴⁴ Пор. Літопис Руький. За Іпатським списком, 77.

⁴⁵ Пор. Літопис Руький. За Іпатським списком, 77.

⁴⁶ Див. Додаток №3.

⁴⁷ Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських.*

⁴⁸ Еймунд і Рагнаунар – наймані скандинавські воїни, для участі у міжусобній війні синів Володимира Великого. Див. *Сага об Еймунде* //www.ae-lib.org.ua (20.04.2020).

⁴⁹ Див. Додаток №4.

⁵⁰ Пор. Літопис Руький. За Іпатським списком, 78.

⁵¹ Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських.*

⁵² Жиленко І. *Обставини убивства св. Бориса і Гліба* // litopys.org.ua (20.04.2020).

1.3. Життя і діяльність святого Гліба (Давида)

Гліб був наймолодшим сином князя Володимира та останнім з синів хто жив у батьківському домі. Гліб подібно до Бориса теж з юних років був відзначений благодаттю Божою. Преподобний Нестор описуючи ранні літа Гліба, задається питанням, чому під час хрещення його нарекли Давидом? І відповідь знаходить у Старому Завіті алузію з біблійним царем Давидом. Одна з причин що він подібно до пророка Давида, був молодшим з усіх братів (див. I Сам 16,1-16)⁵³. Автор бачить певну наперед визначеність Гліба, а також проводить паралель «[...]», як пророк Давид пішов проти іноплеменних, і погубив їх, і звільнив від ганьби рід ізраїлів, так і цей святий Давид пішов проти супостата диявола і погубив його, і відняв ганьбу від синів руських»⁵⁴. Проте окрім доволі гарної біблійної алузії, можна навести політично-прагматичний аргумент. Хрещення Гліба відбулося, опісля смерті царя Романа⁵⁵, коли царем болгар став Самуїл, один із синів македонського князя Миколая. У Самуїла був старший брат, ім'я якому Давид, він був першим незалежним правителем Македонської держави. І саме з пошани та любові до старшого брата Самуїла, царя болгар, радить дати християнське ім'я Глібу, Давид. Відповідно Володимир дослуховується до Самуїла, задля збереження політичних стосунків⁵⁶.

Відомо, що ще з раннього дитинства Борис і Гліб були дуже близькими. Борис дуже багато молився, а Гліб слухав його, сидячи поруч і не відлучався від брата, день і ніч будучи у нього в послуху. Незважаючи на те, що Гліб був молодий тілом, він мав велике серце та чистий розум, тому беручи приклад з брата, творив багато милості убогим, вдовиця і сиротам⁵⁷.

Існує дві версії розвитку подій, які мали місце від моменту смерті Володимира Великого до зустрічі Гліба з своїми вбивцями. *Стаття* та

⁵³ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁵⁴ Нестор Літописець. *Печерські тексти про св. мучеників Бориса та Гліба. Місяця липня 24. Чтеніє про житіє та погубленія блаженних страсотерпців Бориса та Гліба. Господи благослови*.

⁵⁵ Ймовірно 996/997 рік. Див. М. Приселков. *Очерки по церковно – политической истории Киевской Руси X-XIII вв.*, 37.

⁵⁶ Пор. М. Приселков. *Очерки по церковно – политической истории Киевской Руси X-XIII вв.*, 16, 37.

⁵⁷ Пор. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*.

Сказание, які творять першу версію, описують ці події схоже. А саме, що Володимир відправив свого молодшого сина на князювання до Мурома⁵⁸. Саме місце перебування святого Гліба є ключовою відмінністю двох історій. Виконуючи своє княже служіння у Муромі, Гліб не очікував біди. Проте Святополк знав, що їх народила Володимирі одна і та ж жінка, болгарка. Розуміючи що жилах Гліба тече та ж кров, що й у Борисових, вбачав також загрозу у молодшому братові. Окаянний брат посилає, до Мурома гонця з вісткою⁵⁹, що Гліба дома чекає батько, адже він сильно занедужав і хоче попроситися. Будучу послухним та відчуваючи велику любов та пошану до рідного батька, Гліб рушає на заклик “батька”, адже хотів застати його живим, не знаючи що благовірний князь Володимир уже помер⁶⁰.

Не бажаючи втрачати жодної миті, Гліб бере невелике військо та похапцем вирушає до Києва. Проте вночі трапляється те чого не міг ніхто передбачити. неподалік річки Волги кінь Гліба підвернув ногу у канаві, що змінило плани. Князь перемінює степові простори на річковий шлях, пересідаючи на човен⁶¹, яким планує доплисти до Смоленська. Проте як тільки добирається до першого берега у Смядині отримує вістку від одного із своїх братів, Ярослава, який розкриває правду. Гліб визнає що батько вже помер, а вістка від “батька” лише план Святополка вбити його подібно до брата Бориса. Гліб відчуває, що не знає як потрібно далі чинити, тому страждально плачучи промовляє до Бога⁶²:

Горе мені Господи! Лучче б мені померти з братом, аніж жити у світі сьому облудному! Коли б же побачив я брата, лице твоє ангельське – умер би з тобою! А нині для чого зоставь я один? Де є слова твої, що ти говориш їх мені, брате мій любий? Нині вже я не почую тихого твого научання. А якщо дістив ти єси уповання у Бога, молися за мене, щоб і я прийняв таку саму смерть. Лучче б мені з тобою померти, аніж у світі сьому облудному жити⁶³.

Інша версія подій, яку описує Нестор у *Чтении* гласить, що Гліб залишився при батькові у Києві адже був, ще надто молодим. Князь Володимир помирає,

⁵⁸ Пор. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*.

⁵⁹ Див. Додаток №5.

⁶⁰ Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських*.

⁶¹ Див. Додаток №6.

⁶² Пор. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*.

⁶³ *Літопис Рухкий. За Іпатським списком, 79.*

про що довідується Святополк. Він довго не роздумуючи, вирушає в Київ та незаконно посідає батьківський престол. Святополк не міг спокійно князувати, оскільки вбачав загрозу з сторони, перш за все Бориса, а згодом і Гліба. Він став міркувати, як погубити блаженного Бориса. Гліб дізнавшись про наміри Святополка вирішив бігти в північні землі, де правив один з братів⁶⁴. «Н. Серебрянський, зокрема, вважав, що св. Гліб тікав до Ярослава»⁶⁵. Автор описує особливу побожність молодшого брата, який перш ніж тікати йде до храму та молиться. Лише згодом сідає на човен та вирушає подалі від свого окаянного брата. Святополк знає про втечу брата і наказує його догнати і вбити⁶⁶.

На цьому різнобіжності в пам'ятках закінчуються історики не можуть розібратися яка з них є правдива, доходять згоди в одному, що Гліба було зловлено вбивцями на річці поблизу Смоленська, саме це і є точкою дотику двох версій у продовження спільної історії⁶⁷.

Ми бачимо, що на відміну від Бориса, Гліб впадає у відчай адже не готовий віддавати своє життя, на поталу ворогам. Хоч у попередній молитві він відчуває, бажання бути, як у дитинстві, при своєму братові. Далі, коли вбивці захоплюють судно, усвідомлює що надто юний віком щоб вмирати⁶⁸. Ніхто з сторожі нічого не може, чи навіть не хоче вдіяти, щоб його урятувати. Князь у молитві звертається з проханням до Бога, щоб той його захоронив. Проте завершує моління проханням Господа, прийняти його душу у терпінні⁶⁹. Коли він промовляє *Амінь* на завершення молитви то вже з упокоренням приймає мученицьку смерть. «Мов те ягня непорочне, приніс він себе в жертву Богові замість запашного фіаму [...]»⁷⁰.

⁶⁴ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁶⁵ Жиленко І. *Обставини убивство св. Бориса і Гліба*.

⁶⁶ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁶⁷ Див. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*. Див. *Літопис Рухкий. За Іпатським списком*, 78. Див. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*.

⁶⁸ Див. Додаток №7.

⁶⁹ Пор. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*.

⁷⁰ *Літопис Рухкий. За Іпатським списком*, 79.

Гліб зазнав смерті 5-го дня місяця 1015 року, був це понеділок, день коли церква спогадує пам'ять святого пророка Захарії, батька Йоана Хрестителя, убитого між притвором та свята святих⁷¹. Смерть застала Гліба неочікувано від руки найблищого оточення. Торчин, кухар Гліба, підступно напавши ззаду, завдав смертельно удару. Мерзенний кухар – не як слуга, який прикрив своїм тілом святого Бориса, а як зрадник Юда – витягнув ножа, взяв Гліба за голову і перерізав її ножом. Святий, мов лагідна вівця, мовчав, звернувши всі свої думки до Бога. Коли вбили Гліба, то кинули його в пустельному місці між двох колод. Але Господь, що не залишає своїх рабів, як сказав Давид, зберігає всі кості їх, ані одна з них не зламається (див. Пс 33,21)⁷².

Не дивно, що Гліба зрадили, адже його княже служіння було на поганських землях. Гліб був місіонером християнства, проте поганство сильно прижилося у середовищі простолюддя, криваві чаклування, наклепи на християн, все це стало чинниками безоборонної гибелі християнського князя⁷³.

1.4. Зародження та розвиток культу святості Бориса і Гліба

«Культ братів-князів Бориса і Гліба – один із найдавніших і найпоширеніших національних культів святих правителів у Київській Русі. Його дослідження, так само як і вивчення пов'язаних з ним письмових джерел, пам'яток літератури мають давню і велику історіографію»⁷⁴.

Ярослав віднаходить тіла братів, чим засвідчує своє ідеологічне бачення подій 1015 року. Двоє братів спочили у Вишгороді⁷⁵.

⁷¹ Пор. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських.*

⁷² Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе.*

⁷³ Калинець І. *Близьке далеке.* Львів 2007, 73.

⁷⁴ Пор. Савчук О. *Значення святості в християнському подвигу святих князів Бориса та Гліба // Святий рівноапостольний Володимир – творець української держави. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000 – літтю упокоєння святого рівноапостольного великого князя Київського Володимира, Хрестителя Руси – України, мученицької кончини святих страстотерпців благовірних князів Бориса і Гліба та 900 – ліття перенесення їхніх святих мощей.* Київ 2015, 165.

⁷⁵ Пор. Толочка О. – Толочка П. *Київська Русь.* Київ 1998, 135.

За однією з поширених думок канонізація святих Бориса і Гліба відбулася за митрополита Іоана I⁷⁶. Подія описана в *Сказание* та *Чтение* в часі перенесення нетлінних тіл страсотерпців і встановлення їм празника 24 липня. Оскільки в прославленні нових мучеників брав участь митрополит Іоан I та князь Ярослав Мудрий. Це дозволяє нам припускати, що подія відбулася не пізніше 40 років XI століття⁷⁷.

Багато разів на тому місці, де лежали тіла святих страсотерпців Бориса і Гліба, ночами люди бачили дивне мерехтіння, що сходить з неба. Сталося так, що поблизу того місця, де лежали тіла святих страсотерпців, стояли варяги, які прийшли з іншої країни. І коли один з них не знаючи став не це місце то з землі вийшло полум'я і обпалило йому ноги. Товариші побачивши, що ноги обпалені, більше не сміли наближатися до того місця. Почувши про це, мешканці міста приходили і з страхом божим поклонялися місцю поховання святих⁷⁸. «Невдовзі над ними відбулися чудесні знамення, що було доказом безумовної святості князів»⁷⁹.

В одному із записів життя святих знаходимо описи про оздоровлення, які відбувалися на могилах святих братів. Перше чудо описує зцілення слуги вишгородського посадовця Миронегі. У правителя Вишгорода був кульгавий слуга. Він нітрохи не відчував ноги, вона немов була мертвою. Приходячи до могили святих, він молився вдень та вночі. І раптом в одну з ночей перед ним постали святі страсотерпці Борис і Гліб. Слуга показав їм хвору ногу і став просити про зцілення. Святі доторкнулися до ноги і вона оздоровилася⁸⁰.

Наступна подія відкрила князю Ярославу чудеса за посередництвом святих братів. Незрячий чоловік прийшов до раку святих і, поклоняючись до землі, став благати про зцілення своїх очей. Поцілувавши її прозрів, і почав перед усіма голосно славити Бога. Це переконало правителя міста розповісти князю

⁷⁶ Митрополит Іоан I – третій Київський митрополит, який за однією з версій, управляв Київською Митрополією з 1019 по 1035 роки. Див. Назаренко А. *Киевский митрополит Иоанн I // Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. Москва 2007, 76-77.

⁷⁷ Пор. Поппэ А. *О времени зарождения культа Бориса и Глеба // credo.ru*. (27.04.2020).

⁷⁸ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁷⁹ Толочка О. – Толочка П. *Київська Русь*, 135.

⁸⁰ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

Ярославу про оздоровлення, які відбувалися за посередництвом мучеників Бориса і Гліба. Князь дивуючись чудам розповів про це архієпископу Іоану І. Останній маючи на меті прославити Бога та Його святих, запропонував збудувати на місці де є рака святих величавий храм⁸¹. Князь Ярослав вирішує збудувати у Вишгороді велику п'ятибанну дерев'яну церкву на честь Бориса і Гліба, котра була освячена 24 липня, в день смерті святого Бориса⁸². Цього ж дня було перенесено мощі святих і встановлено щорічний празник Борису і Глібу⁸³. Після закінчення Божественної Літургії благовірний князь Ярослав зібрав усіх учасників на торжественну трапезу. В часі імпрези він розказав, що уже не тільки від інших чув, але і сам бачив, як в часі богослужінь кульгавий, який з великим трудом приповз до раку святих щоб помолитись, як тільки наблизився до неї, негайно підвівся на ноги, і ходив перед усіма прославляючи Бога і святих⁸⁴.

Ці події містять підґрунтя для особливого почитання культу Бориса і Гліба⁸⁵. Безліч чудес показав Бог на тому місці – сліпі прозрівали, кульгаві починали ходити, біснуваті очищалися і всі страждаючі різними недугами отримували зцілення за молитвами страсотерпців Бориса і Гліба⁸⁶.

Велика кількість чудес, поклала початок особливого почитання князів Бориса і Гліба. Народ вірив у святість Бориса і Гліба. Після смерті Ярослава Мудрого, відбувається друге перенесення мощей святих Бориса і Гліба. У 1072 році їх переносять у церкву збудовану князем Ізяславом сином Ярослава. Ця подія детально описана у *Сказание*, і мала ще більш величне торжество ніж попереднє перенесення мощей, очолював процесію митрополит Георгій⁸⁷ зі своїм клиром⁸⁸. На нашу думку перше перенесення мощей митрополитом Іоаном

⁸¹ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁸² Точного року перенесення мощей не встановлено, проте цю поді можна окреслити другою половиною 40-их років XI століття. Пор. Назаренко А. *Борис и Глеб. Канонизация* // pravenc.ru (18.05.2020).

⁸³ Пор. Назаренко А. *Борис и Глеб. Канонизация*.

⁸⁴ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁸⁵ Пор. Назаренко А. *Борис и Глеб. Канонизация*.

⁸⁶ Пор. Нестор Літописець. *Чтение о Борисе и Глебе*.

⁸⁷ Митрополит Георгій - митрополит київський (близько 1062-1079 років). Про нього відомо лише, що в 1072 році він був присутній при перенесенні мощей святих Бориса і Гліба, а у 1073 р знаходився в Греції. Йому належить полемічний твір *Стязаніє з латиною*, в якому перераховуються латинські помилки; Див. Брокгауз Ф. - Ефрон И. *Георгий митрополит киевский* // *Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона* // dic.academic.ru (25.05.2020).

⁸⁸ Пор. Назаренко А. *Борис и Глеб. Канонизация*.

І сприяло зародженню культу святості Бориса і Гліба у Києві. Натомість друге перенесення мощей 1072 року митрополитом Георгієм, може свідчити про поширення та розвиток культу на теренах усієї Київської Русі.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНО-БОГОСЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТІВ СВЯТА В ЧЕСТЬ СВЯТИХ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА

Шлях до святості, Бориса і Гліба був непростим та тернистим. Приклад, їхньої віри потягав до глибини серця тогочасних християн. Вони з особливою пошаною спогадували їхню пам'ять та укладали їм літургійні тексти.

У цьому розділі розглянемо історичний розвиток та богословське наповнення літургійних текстів *Вечірні*, *Утрені* та змінних частин *Божественної Літургії* празника *Святих мучеників Бориса і Гліба, на святім хрищені названих Романом і Давидом*, що святкується 24 липня (6 серпня). За основу дослідження братимуться актуальні тексти УГКЦ які містяться в *Мінеї 1761*¹ року та *Молитвослові 1990*² року. У місяцеслові свято мучеників Бориса і Гліба подано як полієлейне³, проте в богослужбових *Мінеях* є примітка, що за згодою пароха, або якщо храм носить назву святих мучеників, тоді можна взяти також *Литію*⁴. Цього дня спогадується також пам'ять мучениці Христини⁵.

2.1. Зародження та поширення богослужбових текстів свята в честь святих мучеників Бориса і Гліба в рукописній традиції.

В літургійному році двічі спогадується пам'ять святих страсотерпців Бориса і Гліба. Окрім вшанування пам'яті святих разом, також існує окреме почитання святого Гліба, яке бере свій початок з другої половини XIII століття⁶. Це

¹ Див. *кни́га ми́нїя. мѣ́хъ ѿ́лїи́* [...]. *Почѣвкѣ ꙗ́вѣ́ша*, 1236 - 132а.

² Див. *Богослужби з Мінеї // Молитвослов. Часосолов-Октоїх-Триодь-Мінея*. Львів 2013, 957-962.

³ Див. *Тропарі з мінеї - Календар // Молитвослов. Часосолов-Октоїх-Триодь-Мінея*. Львів 2013, 1308.

⁴ Див. *Мінея июль. Ч. 3*, Москва 2002, 50. Див. *кни́га ми́нїя. мѣ́хъ ѿ́лїи́ // Мінея*, 1236. Див. *кни́га ми́нїя. мѣ́хъ ѿ́лїи́ // Мінея*, Моковський Сретенський монастир 1996, 423.

⁵ Див. *Тропарі з мінеї - Календар // Молитвослов*, 1308. Див. *кни́га ми́нїя. мѣ́хъ ѿ́лїи́ // Мінея*, 120 б.

⁶ Пор. Назаренко А. – Серегина Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужебные тексты // Православная Энциклопедия pravenc.ru* (19.10.2020).

торжество спогадує *Вбивство благовірного князя Гліба, в святому Хрещенні Давида*⁷. Свято не має особливого торжества, та не згадується у місяцеслові УГКЦ⁸.

З історії відомо про особливе почитання християнами мощей мучеників. Тому важливим днем пам'яті Бориса і Гліба є *Перенесення мощей благовірних князів страсотерпців Бориса і Гліба, у святому хрещенні Романа і Давида*, яке за основу бере дві події перенесення мощей святих Бориса і Гліба, які відбулися 1072 року та 2 травня 1115 року. У місяцеслові УГКЦ не міститься цього свята, проте у православному місяцеслові воно згадується 2 (15) травня⁹. Тексти свята *Перенесення мощей благовірних князів страсотерпців Бориса і Гліба, у святому хрещенні Романа і Давида* вибірково містять тексти з служби 24 липня, і лише п'ять стихир належать виключно цьому святу¹⁰. Що в свою чергу підкреслює верховенство свята основною святкуванням борисоглібського циклу, яке було встановлене при Ярославі Мудрому і є описане у *Чтении*¹¹. Дмитро Абрамович, зоруючись на тексти *Чтения*, в праці *Житті Святих* описує освячення храму в честь святих мучеників Бориса і Гліба 24 липня та перенесення до нього мощей. У проповіді митрополит Іоаном I постановляє щорічно, в цей день творити пам'ять святим¹². «В древнеруских. богослужбных книгах пам'ять 24 июля со 2-й пол. XII в. сопровождается знаком креста в круге, отмечавшим главные после двенадесятых церковные праздники»¹³.

Найдревніший корпус літургійних піснеспівів, присвячених страсотерпцям Борису та Глібу, творився в XI-початку XII століття. В цей час укладаються літургійні тексти служби святим Борису і Глібу на 24 липня, які найвірогідніше

⁷ Див. *Минея сентябрь*. Москва 2002, 172.

⁸ Див. *Тропарі з мінеї - Календар // Молитвослов*, 1315.

⁹ Див. *Минея май*. Москва 2002, 96-111. *Святкова мінея. Частина 2*. Київ 2003, 149-150.

¹⁰ Пор. Ужинков А. *О времени сложения служб и датировке житий святых Бориса и Глеба* // pravoslavie.ru (20.10.2020).

¹¹ Пор. Ужинков А. *О времени сложения служб и датировке житий святых Бориса и Глеба*.

¹² Пор. Абрамович Д. *Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им* // azbyka.ru (20.10.2020).

¹³ Назаренко А. – Серёгина Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужбные тексты*.

могла бути написані грецькою мовою, проте в скорому часі були перекладені на слов'янську¹⁴.

З кінця XI-початку XII століття утворюється тенденція, що свято Бориса і Гліба починає появлятися у тогочасних місяцесловах¹⁵. Це є певним свідченням що культ почитання святих був доволі поширеним та швидко розповсюдженим на теренах Київської Русі. День пам'яті Бориса і Гліба стає занесеним до тогочасних місяцесловів під датою 24 липня. Про це ми дізнаємось із місяцеслова *Мстиславового Євангелія*¹⁶, *Юр'ївського Євангелія*¹⁷, *Добрилового Євангелія*¹⁸ та інших¹⁹.

Місяцеслови містять лише згадку про свято, натомість богослужбові тексти XI-XII століття описують повноцінні піснеспіви. Перші тексти служби святих Бориса і Гліба знаходяться в *Липневій мінеї*²⁰ новгородського походження та *Кондакарі Студійського Уставу*²¹ без конкретно зазначеного автора²².

Існує ще один текст *Липневої мінеї*, який датується першою половиною XII століття²³. У своєму заголовку служба містить примітку *творение Иоана*

¹⁴ Легких В. *Особенности формирования двух служб одному святому на примере служб на преставление и перенесение мощей свт. Николая мирликийского и служб свв. страстотерпцем Борису и Глебу* // Слово вип. 66. Загреб 2016, 85.

¹⁵ Пор. Назаренко А. – Серёгина Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужебные тексты*.

¹⁶ Мстиславове Євангелія (Апракос Мстислава Великого) – давньоруський кириличний пергаментний рукопис кінця XI-початку XII століть. Збірник Євангельських читань на всі дні тижня. Містить 213 аркушів, зберігається в історичному музеї в Москві. Див. Вілкул Т. *Мстиславове Євангеліє* // resource.history.org.ua (19.10.2020).

¹⁷ Юр'ївське Євангелія – датоване XII століттям (після Мстиславового Євангелія). З записів писара випливає, що воно було написано для головної церкви Новгородсько-Юрієвого монастиря за ігумена Киріяка. Див. Федорова М. *Юр'ївське Євангеліє* // academia.edu (19.10.2020).

¹⁸ Добрилове Євангелія – датоване 1164 року, пам'ятка церковнослов'янської мови східно-слов'янської редакції, у якій зафіксовано низку визначальних рис української мови. У якому вміщено зачала для щоденних читань на всі дні літургійного року. Див. Німчук В. *Добрилове Євангелія 1164* // inst-ukr.lviv.ua (19.10.2020).

¹⁹ Пор. Назаренко А. – Серёгина Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужебные тексты*.

²⁰ *Минея служебная июль* – датується XI-XII століттям. Є однією із ранніх пам'яток давньоруської книжності. Дослідження почерків показало, що авторами цього тексту є Матей і Лаврентій. На одній із сторінок книги, є запис рукою Матея, в якому йдеться, що грішний Матей почав писати цю книгу, а Лаврентій продовжив та дописав до кінця. Рукопис було написано в Новгородсько - Лазаревому монастирі. Міститься в Російському державному архіві древніх актів, куди поступив із збірки Московської синодальної бібліотеки. Див. *Анотація // Минея служебная, июль* // rgada.info (19.10.2020). Див. Додаток №8.

²¹ Кондакар (греч. контакáριον) – збірник кондаків. Існує в візантійській та слов'янських традиціях. Див. Кривко Р. *Кондакар* // Православная Энциклопедия pravenc.ru (20.10.2020). Студійський або Типографський Устав – найдавніший слов'янський рукопис призначений для виконання хорових творів. Зберігається в Державній Третяковській галереї. Датується XI-XII століттям. Включає в себе церковний устав та частину для співу, в якій входить кондакар. Див. Успенський Б. *Анотація // Устав с кондакарем конца XI – начала XII века. Т.3.* // ruslang.ru (20.10.2020).

²² Пор. Легких В. *Супрасльская редакция службы свв. стрст. Борису и Глебу* // schoeningh.de (20.10.2020).

²³ Див. Додаток №9.

митрополита Руськаго²⁴, це може свідчити що даний текст вийшов з під руки Іоана митрополита Руського. Це дає підстави міркувати, що автором цих текстів є митрополит Іоан І²⁵. В цій службі митрополит Іоан І подає тексти повсякденної *Вечірні* та *Утрені*, які містять *сідальний* 1-го гласу, *кондак* 3-го гласу, *ікос*, три стихири на *Господи воззвах* 4-го гласу, дві стихири на *стиховні Вечірні* 2-го гласу, і одну стихиру на *стиховні Утрені* 6-го гласу, три стихири на *Хваліте Господа* 1-го гласу, і *канон Утрені*²⁶.

Кількість і зміст стихир на *Хваліте Господа* вказують на те, що цей гімнографічний корпус, відображає не лише одну, а цілих три служби. А саме свято в честь святих установлене для почитання митрополитом Іоаном І, і два свята для перенесення мощей 1072 та 1115 років²⁷.

Окрім такої вичерпної служби святим, ми находимо дві стихири на *Господи воззвах* 2-го подібного гласу у *Празничній Мінеї (Ільїна книга)*²⁸, яка датується кінцем XI-XII століття, яка могла передувати службі авторства Іоана І²⁹.

2.2. Наявність згадок і текстів в честь свята Бориса і Гліба у друкованих богослужбових книгах XVII-поч. XXI ст.

В Унійній церкві першу згадку про свято Бориса і Гліба у друкованих текстах, ми знаходимо у Київському *Часослові 1616*³⁰ року в якому подається лише *кондак* свята, без зазначеної назви самого свята. У Київському *Анфологоні 1619*³¹ року уже міститься назва свята *Вбивство святих страсотерпців, Князів Руських братів по плоті Бориса та Гліба, названих у хрещенні Романом і*

²⁴ Див. Додаток №9.

²⁵ Пор. Легких В. *Супрасльська редакція служби св. стрст. Борису и Глебу.*

²⁶ Див. Додаток №9.

²⁷ Пор. Назаренко А. – Серєгіна Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужебные тексты.*

²⁸ *Минея праздничная, сентябрь-февраль с добавлениями (Ильина книга)* – датується кінцем XI-початком XII століття. Містить у собі тексти богослужінь вибраним святим. Назва Ільїна книга походить через присутність у ній повноцінних текстів свята в честь святого пророка Ільї. Див. *Анотація // Минея праздничная, сентябрь-февраль с добавлениями («Ильина книга») // rgada.info (19.10.2020).* Див. Додаток №10.

²⁹ Пор. Назаренко А. – Серєгіна Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужебные тексты.*

³⁰ *Тропарі і кондаки руським святим // ОРОЛОГИОН [...].* Київ 190. Див. Додаток №11.

³¹ *АНΘΟΛΟΓΙΟΝ εκ Πρωτης εκдержай црковноу службу и збранны стгых на вєсх годх [...].* Київ 1904. Див. Додаток №12.

нам назва празника *Святих мучеників Бориса і Гліба, названих в Святому Хрещенні Романом та Давидом*, яку вперше зустрічаємо у *Мінеї 1761 року*.

Супраські *Служебники 1758*⁴⁷, *1763*⁴⁸ років містять такі ж змінні частини Божественної Літургії свята Бориса та Гліба, що й *Служебник 1798 року*. Єдина відмінність між виданнями двох служебників у назві свята, у *Служебнику 1758 року* Бориса і Гліба окреслено просто *православними святими* натомість у *Служебнику 1763* святи зазначаються як *Російські князі*⁴⁹, ці самі тексти свята містяться й у *Віленському Молитвослові 1788*⁵⁰ року та *Супраському Часослові 1793*⁵¹ року. *Віленський Служебник 1773*⁵² року, не містить жодної згадки про це свято. Більше текстів до свята ми находимо у *Супраських Анфологіонах 1750*⁵³, *1783*⁵⁴ років, вони містять усі стихири на *Великій Вечірні* та *Утрені*. Важливо підкреслити, що міститься згадка та устав читань послання апостола в часі *Божественної Літургії* у *Львівських виданнях Апостола 1674*⁵⁵, *1714*⁵⁶, *1772*⁵⁷ років.

У *Львівських Служебниках 1842*⁵⁸, *1894*⁵⁹, *1899*⁶⁰ років та *Часослові 1888*⁶¹ року, згадки про свято в честь мучеників Бориса і Гліба ми не знаходимо.

⁴⁷ *Місяцеслов // ЛЕІТОУРГІКОН сї єстѣ СЛУЖБЕННИКЪ* Содержащї в себѣ по чинѣ Свѣта Коргоучныа Цркви Антѣргїн [...]. Сѣпрелез ꙗѡѡѡ, 133.

⁴⁸ *Місяцеслов // ЛЕІТОУРГІКОН сї єстѣ СЛУЖБЕННИКЪ* Содержащї в себѣ по чинѣ Свѣта Коргоучныа Цркви Антѣргїн [...]. Сѣпрелез ꙗѡѡѡг, 423.

⁴⁹ Див. *Місяцеслов // ЛЕІТОУРГІКОН* [...]. ꙗѡѡѡ, 133.

⁵⁰ *Місяцеслов // МОЛИТВОСЛОВЪ* [...]. Вїльнїно ꙗѡѡѡ, 862-863.

⁵¹ *Місяцеслов // ЧАСОСЛОВЪ* [...]. Сѣпрель ꙗѡѡѡг, 2004.

⁵² *ЛЕІТОУРГІКОН* [...]. Вїльнїно ꙗѡѡѡг.

⁵³ *АНФОЛОГІОН* [...]. Сѣпрель ꙗѡѡѡ, 750-761.

⁵⁴ *АНФОЛОГІОН* [...]. Сѣпрель ꙗѡѡѡг.

⁵⁵ *Місяцеслов // АПОСТОЛА* [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡг, 267.

⁵⁶ *Місяцеслов // АПОСТОЛА* [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡдї, 11.

⁵⁷ *Місяцеслов // АПОСТОЛА* [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡѡѡ, 208.

⁵⁸ *СЛУЖБЕННИКЪ* [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡѡѡ.

⁵⁹ *СЛУЖБЕННИКЪ* [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡѡѡ.

⁶⁰ *СЛУЖБЕННИКЪ* [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡѡѡ.

⁶¹ *ЧАСОСЛОВЪ* Содержащї въ себѣ послѣдованїе въѣхъ Часовъ Церковныхъ [...]. Лѡѡѡꙗ ꙗѡѡѡѡѡ.

У збірниках *Вечірня і Утреня 1911*⁶², *1912*⁶³ років жовківського видання у місяцеслові подано лише згадка свята Бориса і Гліба 24 липня, така ж згадка про свято є у Римських видання *Службеників 1942*⁶⁴, *1952*⁶⁵ та *1983*⁶⁶ років.

Натомість у римських виданнях *Іерейського Молитвослова 1950*⁶⁷ та *Часослова 1950*⁶⁸ років подається *тропар* і *кондак* свята. У місяцеслові *Службеника 1942*⁶⁹ року міститься доволі цікава згадка про свято, подано що беремо загальну службу мучеників, та окремих *причасний*. Наприкінці другого тисячоліття, у *Молитвослові 1990*⁷⁰ року ми знаходимо тексти богослужінь свята Бориса та Гліба, а саме змінні частини *Вечірні* та *Утрені*.

Біблійні читання для Божественної Літургії подано у виданнях *Апостола 1969*⁷¹, *1991*⁷², книзі *Читання Апостола день за днем 2003*⁷³ років та *Євангеліє 1943*⁷⁴, *1990*⁷⁵ років. Дивним є відсутність любої згадки свята у *Апостолі 1955*⁷⁶, збірках читань *Апостола і Євангелія 1900*⁷⁷, *1922*⁷⁸, *1966*⁷⁹ років. Біблійні читання для Вечірні знаходять у *Паремії 2006*⁸⁰.

2.3. Богословський аналіз текстів свята в честь святих страсотерпців Бориса і Гліба

У цьому підрозділі ми постараємося провести богословський аналіз текстів *Вечірні, Утрені* служби в честь святих Бориса та Гліба, які містяться у *Мінеї 1761*

⁶² Календар цілого року // ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ на празники неподвижні [...]. Жовква 1911, 864.

⁶³ Календар цілого року // ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ на празники неподвижні [...]. Жовква 1912, 1042.

⁶⁴ Місяцеслов // СЛУЖБЕНИК. Рімх ґаїцьмв, 592.

⁶⁵ Місяцеслов // ЛІТУРГІКОНА і ґрґґ СЛУЖБЕНИК. Рімх ґаїцьнв, 592.

⁶⁶ Місяцеслов // СЛУЖБЕНИК. Рімх ґаїцьпг, 608.

⁶⁷ Місяцеслов // Іерейський Молитвослов. Рімх ґаїцьн, 1191-1192.

⁶⁸ Місяцеслов // ЧАСОСЛОВ. Рімх ґаїцьн, 1145-1146.

⁶⁹ Місяцеслов // ЛІТУРГІКОНА і ґрґґ СЛУЖБЕНИК. Рімх ґаїцьмв, 592.

⁷⁰ Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 957-962.

⁷¹ Місяцеслов // Читання Апостольські на неділі, празники й різні потреби. Рим 1969, 320.

⁷² Місяцеслов // Апостол. Рим 1991, 628.

⁷³ Збірник дванадцяти місяців // Читання Апостола день за днем. Львів 2003, 229.

⁷⁴ Місяцеслов // ЄВАНГЕЛІОН [...]. Рімх ґаїцьг, 188.

⁷⁵ Місяцеслов // Святе Євангеліє. Рим 1990, 661.

⁷⁶ АПОСТОЛЬ. Рімх ґаїцьґ.

⁷⁷ Апостоли і Євангелія на неділі, празники і дні Святих цілого року [...]. Львів 1900.

⁷⁸ Апостоли і Євангелія на неділі і свята цілого року. Жовква 1922.

⁷⁹ Євангельські й апостольські читання на неділі і свята. Прудентопіль 1966.

⁸⁰ Паремії, Львів 2006, 445-447.

року та *Молитвослові 1990 року*, також спробуємо порівняти структуру та зміст обох служб між собою, адже «[...] з богослужінь добового кола в парафіяльне життя найбільше ввійшли *Вечірня* та *Утрєня*»⁸¹. Також розглянемо змінні частини *Божественної Літургії* святим Борисом та Глібу.

2.3.1. ВЕЧІРНЯ

«І Бог назвав світло: День, а темряву назвав Ніч. І був вечір, і був ранок, день перший» (Бут 1, 5), саме цей уривок підкреслює початок дня з вечора. Через це *Вечірня* розпочинає добове коло богослужінь, та в свою чергу розпочинає новий літургійний день⁸². У Вечірні окрім спомину про створення світу також прославляється Божа Премудрість. Вечірня спогадує пам'ять про буття в раю, а також плач Адама перед райськими дверима опісля вигнання з саду. Кульмінацією є відкуплення людського роду через прихід Спасителя, та прохання до Господа про щасливе завершення дня⁸³.

Вечірня звершувалась в храмі при заході сонця в час запалювання світильників, звідки і походить альтернативна назва *лухикон* (світильне). Головним символом тут є світло. Вечірній світильник – символ Христа⁸⁴. «Доки я в світі, Я Світло для світу» (Йо 9,5). «Важливими елементами Вечірні є кадіння та світло. Дим кадила, що піднімається вгору, висловлює нашу покайну молитву, яка восходить до Господа»⁸⁵.

В останніх *Савайтських Типіконах* сформувалося три види *Вечірні*: Повсякденна, Велика та Мала⁸⁶. *Повсякденна Вечірня* служиться в звичні дні коли немає *полієлею* чи *всенічного*⁸⁷.

«У суботу ввечері служать Велику вечірню [...]. Господські і Богородичні празники та свята бдінних святих служать Вечірню зі Всенічним

⁸¹ Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012, 541.

⁸² Пор. Головацький Р. *Пояснення богослужень*. Львів 2007, 9.

⁸³ Пор. Федорів Ю. *Пояснення церковних богослужень і святих тайн*. Львів 2011, 83.

⁸⁴ Пор. Тафт Р. *Литургический лексикон*. Омск 2003, 28.

⁸⁵ Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 542.

⁸⁶ Пор. Тафт Р. *Литургический лексикон*, 28.

⁸⁷ Пор. Вульфенден Г. - Желтов С. *Вечерня // Православная Энциклопедия pravenc.ru* (20.10.2020).

бдінням (чуванням), під час якої звершують Литію і благословляють хліб, пшеницю, вино й олію, на знак багатства дарів, отриманих від Господа»⁸⁸.

Велика Вечірня має вхід на *Світе Тихий* в дні коли співається *Велике Славослов'я* на Утрені, а також читання з *Паремії*⁸⁹. «В гимні “Світло тихе” оспівуємо Христа, який неміччю Свого хреста здолав силу диявола і життя дарував усьому світу»⁹⁰. *Мала Вечірня* зберіглася лише в монашій традиції, вона відправляється перед *Повсякденною Вечірнею*. На відміну від *Повсякденної Вечірні*, *Мала* немає *Світільних молитов*, *Ектеній* (крім сугубої), *Катизми*⁹¹. «Молитовне значення Вечірні полягає в прославленні Господа, проханні про дари і каятті за провини. Ці три основні її елементи переплітаються між собою»⁹².

Зараз безпосередньо розглянемо тексти *Вечірні*. А саме з *Мінея 1761* року, яка на відміну від *Молитвослова 1990* року містить піснеспіви *Малої Вечірні*. Їх немає в *Молитвослові 1990* року, оскільки практика моління *Малої Вечірні* по парафіяльних та кафедральних храмах УГКЦ зараз є втраченою.

Мінея 1761 року містить три стихири *На Господи, воззвах* Малої Вечірні, 4-го подібного гласу “Як хороброго”, а саме:

«Всесѣ́ла, свѣтлаа ѿ многопразднственнаа возсія́вши па́мать ва́ша [...]»⁹³.

«Прі́идіте вси, ѿ новозбра́нное ста́до хрѣ́тово [...]»⁹⁴.

«Да ра́дуются ра́достію все́ челове́чество днесь, ѿ да поѣ́тъ ликѹ́щии [...]»⁹⁵.

Ці стихири возвеличують святість мучеників, розкривають їхній княжий страсотерпний життєвий шлях. Попри нелегкий земний шлях, святі змогли досягнути численні чесноти та плоди Святого Духа, зокрема в стихирах оспівується лагідність обох братів. Стихири намагаються показати що, ще при житті святі досягнули глибину християнського життя, відкинули земну славу. В стихирах чітко прослідковується пневматологічний аспект. Кожна стихира

⁸⁸ Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 541.

⁸⁹ Пор. Тафт Р. *Литургический лексикон*, 28.

⁹⁰ Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 542.

⁹¹ Пор. Вульфенден Г. - Желтов С. *Вечерня*.

⁹² Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 542.

⁹³ вні́га мннї́а. мѣ́х ѿ́лий // *Мінея*, 1236.

⁹⁴ вні́га мннї́а. мѣ́х ѿ́лий // *Мінея*, 1236.

⁹⁵ вні́га мннї́а. мѣ́х ѿ́лий // *Мінея*, 1236.

завершується тим, щоб святі заслуживши ласк в Господа, вимолили його спасіння для кожного з нас.

Відтак, слідує *наславник* мучеників 6-го самогласного гласу, та *I нині* богородичний, за гласом *наславника*.

«Гла́ба, гла́сз ѿ: Самогла́сенз: Побѣжда́емн желáнїемз бѣдѣщнхз [...]»⁹⁶.

Стихири *на стиховні* 2-го подібного гласу “Доме Єфратів” подаються наступні:

«Домз себѣ дхѣ стѣомѣ ѡчнстнвшѣ, томѣ н на́сз жнлїце содѣлалѣте, стїн, молїтвamn бáшнмн»⁹⁷.

«Бжѣтвеннаа н чѣднаа двѡнце, потрібнїтелн прѣлестн н сѣлтелн благочѣстїа, молїте спастнїса дшшáмз на́шымз»⁹⁸.

«Пресѣтлыа свѣзды гáвльшеса, непобѣдїмїн страдáльцы, ѡзарїте на́сз почнтáющнхз вѣрою свáщєннаа бáша страдáнїа»⁹⁹.

Ці стихири є доволі персоніфікованими, адже звертаються до кожно з нас, щоб ми беручи приклад з святих Бориса і Гліба які є тими хто сіють віру, змогли освітись наче зорі, щоб ми стали храмом Святого Духа. Стихири переплітаються із звичними стихами загальної служби мучеників. «Воззвáша прáведнїн, н гáб оуслáша нхз. [...] Мнѡгн икѡрбн прáведнымз, н ѡ всѣхз нхз нзбáвнтз ѧ гáб»¹⁰⁰ (Пс 34,17). Закінчується стиховня *наславником* 8-го гласу та *тропарем*¹⁰¹.

«Гла́ба, гла́сз ѿ: Ра́ка, ндѣже лежáтз честнѣа н свáщєннаа мѡщн бáша [...]»¹⁰².

Наславник, дещо змінює акценти з персоніфікації на історичну дійсність, а саме описує події зцілення, які стаються за посередництвом святих біля їхніх мощей. Ця стихира написана у формі благання захистити нашу Батьківщину від

⁹⁶ кнїга мннїа. Мѣх іѰлїй // Мїнея, 1236 – 124а.

⁹⁷ кнїга мннїа. Мѣх іѰлїй // Мїнея, 124а.

⁹⁸ кнїга мннїа. Мѣх іѰлїй // Мїнея, 124а.

⁹⁹ кнїга мннїа. Мѣх іѰлїй // Мїнея, 124а.

¹⁰⁰ кнїга мннїа. Мѣх іѰлїй // Мїнея, 124а.

¹⁰¹ Тропар розглядатиметься у наступному підрозділі

¹⁰² кнїга мннїа. Мѣх іѰлїй // Мїнея, 124а.

всякого роду напасти. Переважно в інших стихирах святі лише констатуються як захисники, оскільки нема має прохань про охорону землі від ворогів.

Ця стихира завершує піснеспіви *Малої Вечірні*. Наступний текст який подає *Мінея 1761 року це Велика Вечірня*. Приписується співати *Блажен муж* та подано шість стихир *На Господи воззвах*. Три з яких 8-го подібного гласу “О преславне, чудо”, та три 2-го подібного голосу “Якими Похвальними”. *Слава* самогласна стихира 6-го гласу. *І нині* береться богородичний на голос *наславника*¹⁰³.

Текст *Молитвослову 1990 року* містить дещо інші змінні частини. Також приписано співати *Блажен муж*. Опісля подано шість стихир *На Господи воззвах*, з яких лише три стихир 2-го подібного гласу, є подані свята Бориса та Гліба, а інші три стихир потрібно співати з загальної служби мучеників. Тоді йде *Слава* так само самогласна стихира 6-го гласу, і на відміну від текстів *Мінеї 1761 року, догмат* 6-го гласу, а у п’ятницю та суботу потрібно співати *догмат чергового голосу*¹⁰⁴.

Перші три стихир 8-го гласу на *Господи воззвах* тексту *Мінеї 1761 року* є наступні:

«Ѡ пресла́внагѡ чѡдесе́, верста́ бжѣтвеннаа́ же ѿ честна́а [...]

«Пе́рвѣе оубѡ прехва́льниѣ, повни́вше баграти́цѣ црѣтѣа́ хрѣтѣ [...]

«Блаже́нно Ѡтѣ́чество ѿ гра́дъ, въ не́мже воспита́ется [...]

Ці стихир показують нам певну ретроспективу розвитку подій, заторкуючи батьків Бориса і Гліба, які були язичниками проте навернулися. Плодом цього навернення є Борис і Гліб, які уособлюють собою Агнця, вони є тими кого видано на муки, тут ми бачимо певне уособлення у постаті святих самого Ісуса Христа, який є тим прообразом Агнця (див. Іс 53,7). І остаточне утвердження у правдивості навернення батьків Бориса і Гліба, а в їх особі цілої Руської землі, є описані чуда, які відбуваються у храмі де знаходять мощі

¹⁰³ Див. книга *Минія. Мцѣх ѿзліѣ* // *Мінея*, 124а.

¹⁰⁴ Див. *Богослужби з Мінеї* // *Молитвослов*, 957-958.

¹⁰⁵ книга *Минія. Мцѣх ѿзліѣ* // *Мінея*, 124а.

¹⁰⁶ книга *Минія. Мцѣх ѿзліѣ* // *Мінея*, 124а-124б.

¹⁰⁷ книга *Минія. Мцѣх ѿзліѣ* // *Мінея*, 124б.

страстотерпців. В тексті *Молитвослова* 1990 року ці стихири не містяться¹⁰⁸.

Наступні три стихири на *Господи воззвах* містяться в обох досліджуваних текстах і є практично продубльовані, окрім певних більш прагматичних ніж богословських змін, а саме:

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Кѣи ми похвѣльными вѣнцыи вѣнчаемы пѣвѣемы, раздѣлены тѣлеси и совокуплены дѣхомъ, вѣрныхъ людей тѣплыми заступники, земли русскіѣ оудобрѣніе, и вселѣ вселенныѣ наслаждѣніе [...]» ¹⁰⁹ .	«Якими похвальними вінками заквітчаємо оспівуваних мучеників ?* Розділені вони тілом, але з'єднані духом* – доброзичливі заступники віруючого люду* окраса русько- української землі й утіха вселенної [...]» ¹¹⁰ .

На нашу думку словосполучення *оспівуваних мучеників* вставлено для кращого розуміння та сприйняття молільником тексту. Це перша стихира *Вечірні* свята, яка міститься в *Молитвослові* 1990 року, і в ній автор намагається конкретно окреслити постаті про яких йдеться мова. Дивлячись на другу зміну в тексті, ми повинні зрозуміти, що це вимушена адаптація, щоб утотожити святих з нашою українською землею, та провести аналогію між Київською Руссю та Україною. Адже важливо було підкреслити ідентичність, що святі Борис та Гліб оберігають наші землі.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Кѣи ми похвѣльными добротами оукраены пѣвѣемы, ршмаи силѣ имѣщаго надъ страстьми доблественнѣ, и давіда кѣпни ревнителя [...]» ¹¹¹ .	«Якими похвальними оздобами* прикрасимо оспівуваних Бориса , що мужньо витерпів страждання,* і Гліба , що йому дорівнював ревністю [...]» ¹¹² .

Бачимо що в текстах *Мінеї 1761* року вказуються імена святих, які вони

¹⁰⁸ Див. *Богослужби з Мінеї // Молитвослов*, 957.

¹⁰⁹ *книга мнїя. мѣх ізлії // Мінея*, 1246.

¹¹⁰ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов*, 957.

¹¹¹ *книга мнїя. мѣх ізлії // Мінея*, 1246.

¹¹² *Богослужби з Мінеї // Молитвослов*, 957.

отримали при хрещенні, натомість в тексті *Молитвослова 1990* року подано світські імена, що свідчить що даний текст був розрахований на більш ширше коло молільників, яким не відомо було агіографію Бориса і Гліба.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Кѣи ми дѣхѣбными словесы составимъ праздникъ чѣстенъ преславныхъ мѣченикъ [...] Ѡвъ же ѣакъ ѣгнецъ заклѣнъ бѣсть: ѣже ѡ хрѣта достѣишъ прославшаѣ [...]» ¹¹³ .	«Якими одуховленими словами відзначимо світлий празник преславних мучеників [...] а другого – заколєно, немов ягня.* Христос Бог достойно прославив їх [...]» ¹¹⁴ .

Зі змісту цих стихир ми розуміємо, чому саме їх, а не попередні було поміщено у текст *Молитвослова 1990* року. Вони є певним закликом до молільника, щоб він гідно вшановував пам'ять святих мучеників Бориса та Гліба. Стихири спонукають нас до особливого почитання їхнього світлого празника, адже святі зуміли відкинути земну славу та досягнути Царство Небесне.

Фундаментальним уривком у *Вечірні* стає ототожнення смерті святих «[...] Ѡвъ бо прободѣнїє въ рѣбра прѣѣтъ, Ѡвъ же ѣакъ ѣгнецъ заклѣнъ бѣсть [...]»¹¹⁵, з хресною смертю Ісуса, адже йому теж було проколєно бік списом (див. Йо 19, 34), та він був тим Пасхальним агнцем, який був принесений у жертву за наші гріхи (див. Вих 12,3-7), це ще раз показує, як влучно в *Молитвослов 1990* року було поміщено саме ці стихири.

Також тексти подають *наславник* 6-го гласу, який дає кожному хто молиться певний посил до дії, щоб наш потенційний акт був звернений на похвалу та пошану святих, а саме:

¹¹³ КНИГА МИНІЯ. МЦѢ ІЗЛІЙ // Мінея, 1246.

¹¹⁴ Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 957.

¹¹⁵ КНИГА МИНІЯ. МЦѢ ІЗЛІЙ // Мінея, 1246.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Глѣба, глѣсъ ѿ: Прїидїте, восхвалїмъ чюдотворцѣвъ ѿ мученикѣвъ: сїи бо законнѣ пострадавшѣ, побѣдиша супротївнаго врага: ѿ нынѣ свѣтлѣ оукрашени предстоѣтъ хрїстѣ радующеся [...]]» ¹¹⁶ .	«Слава (2.6): Прийдіть звеличмо чудотворцїв і мученикїв,* що законно постраждали й перемогли супротивного ворога [...]]» ¹¹⁷ .

Ця стихира вносить певний триадологічний та сотеріологічний характер, зміщуючи центр уваги з земного життя мучеників до вічності, оскільки мученики представлені тими, хто стоячи перед обличчям Бога, можуть вимолити в Пресвятої Тройці мир та спасіння для наших душ.

Опісля стихир на *Господи воззвах Мінея 1761 року* приписує: *Вхід, Прокімен* дня, і три *Читання*. Одне читання з пророцтва Ісаї «Тѣмъ гл҃голетъ гдѣ: всѣ ѿзыцы собрашасѣ въспѣ, ѿ совершѣтсѣ князи ѿ нїхъ [...]]»¹¹⁸ (Іс 43, 9-14), та два читання з книги Мудрости: «Праведныхъ души въ рѣцѣ бжїей, ѿ не прикоснетсѣ нїхъ мѣла»¹¹⁹ (Муд 3, 1-9), «Праведникъ, ѿце постигнетъ икончатсѣ, въ покѣнъ вѣдетъ»¹²⁰ (Муд 5, 15-6,3). *Молитвослов 1990 року* повністю дублює ці примітки та читання, які у своїй суті допомагають нам краще осягнути велич та подвиг мучеництва. У тексті *Мінеї 1761 року*, зауважено в разі храмового свята, або з благословення настоятеля може служитися *Литія*¹²¹, тому подаються дві стихир на Литії 4-го самогласного гласу, а саме:

«ѿце ѿ земнаго царствїа новыи кїиъ бгоненавїстникъ ѿ братоненавїстныи оубїиственнѣ лишнѣ вѣсъ [...]]»¹²².

¹¹⁶ Книга мнїя. Мѣх ѿліи // Мінея, 1246.

¹¹⁷ Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 957-958.

¹¹⁸ Книга мнїя. Мѣх ѿліи // Мінея, 125а.

¹¹⁹ Книга мнїя. Мѣх ѿліи // Мінея, 125а.

¹²⁰ Книга мнїя. Мѣх ѿліи // Мінея, 125а.

¹²¹ Див. Книга мнїя. Мѣх ѿліи // Мінея, 1236.

¹²² Книга мнїя. Мѣх ѿліи // Мінея, 1256.

«Земля ѡбогатїа кровїю вєчетною вѣшею, ѡ чєловѣцы ѡбогатїшаа вѣми [...]»¹²³.

Слава 5-го гласу, І нині богородичний за гласом наславника.

«Слава, гласъ ѿ: Рѣдостїю всѣхъ прѣзднѣмъ днѣсь пѣматъ велкомѣчєннїкѡвъ, пѣсньми ѡ пѣсньми прославляюще спѣса хрїста [...]»¹²⁴.

З цих литійних стихир можна виокремити три цікаві думки. Перша – це благодать протистояти усякому роду пристрастей, яку отримали мученики, ще з малечку. Саме тому вони можуть подати духовне збагачення для усіх вірних. Друга думка – це вічне життя, яке було досягнуто кровю. Автор проводить чітку паралель з книгою Буття. Святополка рідного брата Бориса та Гліба, порівнюють з Каїном, який теж вбиває свого рідного брата Авеля (див. Бут 4,1-15). Третя думка – що святі досягнули обоження, адже можуть вислуховувати молитви інших.

Натомість в тексті *Молитвослову 1990 року*, немає жодної згадки про те, що може служитися Литія, тому її текстів не подано.

Наступною змінною частиною, яку подають обидва богослужбових текста є *Стихири на стиховні 4-го подібного гласу*. Стихири подібні між собою, проте містять незначні доповнення, які не потребують особливої богословської критики, а саме:

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
<p>«Прїидїте, цѣломѣдрїа любїтелї, чєстнѣю двѡнцѣ почтїмъ, хрїста возлюбївшю, всѣми владѣцаго, чїстѣмъ сѣрдцемъ ѡ дѣшею сокрѣщєнною [...]»¹²⁵.</p> <p>«Ѧ корєне ѡзрастѡте чєстна, брѣтїа славнаа ѡ блаторѡднаа, ѡ блаторѡдѣтво вѡстѣннѣ возлюбѣшлѣ</p>	<p>«Прийдїть, любителї невинности,* і чистим серцем та смиренною душею* вшануймо святих братів,* що полюбили Христа [...]»¹²⁸</p> <p>«Ви, славні брати рідні,* вирости з святого кореня* і воїстину полюбили шляхетність [...]»¹²⁹.</p>

¹²³ кнїга мннїа. мѣх ѡлії // *Мінея*, 1256.

¹²⁴ кнїга мннїа. мѣх ѡлії // *Мінея*, 1256.

¹²⁵ кнїга мннїа. мѣх ѡлії // *Мінея*, 1256.

¹²⁸ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов*, 958.

¹²⁹ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов*, 958.

<p>[...]»¹²⁶. «Дѣлы ѿ оученихъ христовыхъ исполняюще заповѣди, ѿ того повелѣнія, врагомъ не враждуйте [...]»¹²⁷.</p>	<p>«Вчинками і ділами* виконували ви Христові заповіді й накази.* Без ненависті зустріли ви ворогів [...]»¹³⁰.</p>
--	---

Ці стихирні містять у собі певну аналогію, до тих які використовуються в часі *Малої Вечірньої*. Вони вкотре закликають до пошани страсотерпців, які знищили демонські полки. Автор піснеспівів підкреслює, що святі досягнули вінці перемоги, та нетлінну славу. Проте цікавим, та нетиповим є третя стихира, яка проводить біблійну алюзію на книгу Діянь. Стихира описує що святі, подібно до диякона Стефана, молилися за тих хто бажав їм смерті (див. Дія 7,60). Так як Стефан є першим мучеником для цілої Церкви, так само Борис і Гліб є першими мучениками української землі. Далі в структурі *Вечірні* слідує *Слава* 8-го гласу, *І нині* богородичний за голосом *наславника*.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
<p>«Слава, гласъ ѿ: Приидите, новокрещеннии руссийстии соборни, ѿ видите, какъ безъ винны сѣдъ пріемлетъ мученики борисъ [...]»¹³¹.</p>	<p>«Слава (г. 8): Прийдіть, вірні українських церков, і погляньмо, як невинно приймає засуд мученик Борис [...]»¹³².</p>

Остатня стихира, яка завершує вечірнє богослужіння підбиває підсумки усього подвигу святих князів, підкреслює ще раз їхнє уподібнення Ісусу Христу. Також на завершення, подається невеличке поучення для кожного християнина, адже описано що, Борис і Гліб будуть прославлені, натомість Святополк мучиться у вогні¹³³. Цей послід, який закладає автор, повинен промовити до кожного з нас, що в залежності від того, який життєвий шлях ми оберемо, такі будуть для нас

¹²⁶ *книга минія. мѣхъ ѿліи // Мінея, 1256-126а.*

¹²⁷ *книга минія. мѣхъ ѿліи // Мінея, 126а.*

¹³⁰ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 959.*

¹³¹ *книга минія. мѣхъ ѿліи // Мінея, 126а.*

¹³² *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 959.*

¹³³ Текст *Почаївської Мінеї*, описує що Святополк мучиться в геєніхъ. Див. *книга минія. мѣхъ ѿліи // Мінея, 126а.*

наслідки у вічності.

Якщо у *Мінеї 1761* року не подається текст *І нині*, то у *Молитвослові 1990* року він є наступним:

«І нині: Діво пречиста, що невимовно зачала тілом Бога! [...]»¹³⁴

В ньому прохається, щоб Богородиця почувши та прийнявши наші молитви, вимолила в Бога спасіння для усіх нас.

На закінчення *Вечірні, Мінея 1761* року приписує співати *тропар* святым 2-го гласу та *Слава і нині* богородичний¹³⁵, в *Молитвослові 1990* року вказується, що *тропар* 2-гласу, *Слава і нині*: воскресний богородичний 2-го гласу¹³⁶.

Вечірня закінчується *Великим відпустом* з поминанням святих¹³⁷.

2.3.2. УТРЕНЯ

Утреня – ранкове богослужіння візантійського обряду звершується на світанку задля присвячення дня Богу¹³⁸. Вона частково перегукується з *Вечірнею*, а саме: тут ми теж спогадуємо пам'ять Спасителя, який прийшов у світ задля нашого відкуплення. В часі *Утрені* особливе місце має почитання Богородиці, котра є нашою заступницею, кормителькою та разом з Ісусом Христом проявляє невимовну любов до людського роду¹³⁹.

Тексти *Утрені* можна поділити на дві частини: тринітарну та христологічну. Тринітарна частина *Утрені* звеличує Пресвяту Трійцю, натомість христологічна звеличує Господа і Спаса нашого Ісуса Христа¹⁴⁰.

«Основними частинами *Утрені* є шестипсалміє, читання Євангелія, *канон*, хвалитні псалми та славослов'я»¹⁴¹.

Шестипсалміє, яким починається *Утреня*, відображає чужання вірних в очікуванні переможного приходу світла Христового. [...] на початку *Утрені* співаємо різдвяну

¹³⁴ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 959.*

¹³⁵ *книга мнїя. мїцх їзлїй // Мінея, 126а.*

¹³⁶ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 959.*

¹³⁷ Дольницький І. *Типик Української Католицької Церкви*. Львів 2012, 17.

¹³⁸ Пор. Тафт Р. *Литургический лексикон*, 160.

¹³⁹ Пор. Федорів Ю. *Пояснення церковних богослужень і святих тайн*, 87.

¹⁴⁰ Пор. Головацький Р. *Пояснення богослужень*, 159.

¹⁴¹ Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 544.

ангельську пісню: «Слава в вишніх Богу, а на землі мир». Боже Світло возсіяло над Йорданом, що знаменуємо співом: «Бог Господь і явився нам, благословен, хто йде в ім'я Господнє»¹⁴².

Велика Утреня, яку подає *Мінея 1761* року, звершується за загальним уставом святого, приписуючи ті особливості, в залежності від дня коли припадає свято.

Розпочинається *Утреня стиховнею*, два *сідальні з наславником*, які подані у обох текстах 1-го подібного гласу, проте з певними змінами у першому стиху, а саме:

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Терпѣніємъ ѿ мѣжествомъ твоимъ твою страсть подѣмла, борисе княже , любовію христовою взрѣла [...]» ¹⁴³ .	«Терпеливо й мужньо приймаючи страждання з любови до Христа,* споглядали ви, Бориса й Глібе [...]» ¹⁴⁵ .
«Нзмаѣда хриѣта возлюбѣвше кѣпнѣ братіе честніи, жѣзнь безстрастнѣю стѣжѣвше славіи [...]» ¹⁴⁴ .	«З молодости полюбивши Христа, ви святі й славні Брати, разом шукали безгрішного життя [...]» ¹⁴⁶ .

Перший *сідальний* у *Мінеї 1761* року оспівує лише Бориса, відповідно написаний в однині, натомість у *Молитвослові УГКЦ* вживається множина і оспівано пару святих. Другий *сідальний* не зазнає ніяких змін.

Ці стихирини підкреслюють терпіння і мужність, з якими брати приймали Божу волю мучеництва. Та перегукуючись з *Вечірнею*, вкотре підкреслюють любов до Ісуса Христа, яка була притаманна святим князям з ранніх літ.

Опісля згідно уставу співається *поліелей* та *величання*, які не містяться в тексті *Мінеї 1761* року, а *Молитвослов 1990* року приписує співати *величання* загальної служби мучеників¹⁴⁷, а саме: «Величаємо вас, святі Страстотерпці, і

¹⁴² Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 544.

¹⁴³ *книга минія. мѣх іѣліи // Мінея, 126а.*

¹⁴⁴ *книга минія. мѣх іѣліи // Мінея, 126а.*

¹⁴⁵ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 959.*

¹⁴⁶ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 960.*

¹⁴⁷ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 960.*

вшановуємо ваші страждання, що їх ви перенесли за Христа»¹⁴⁸. Який співається напереміну з трьома наступними стихами:

«Бог для нас – охорона й сила, допомога в недолях, що часто трапляються»¹⁴⁹.

«Пролили кров їхню, немов воду»¹⁵⁰.

«Пам'ять про праведника буде вічна. Лихої слави він не лякається»¹⁵¹

Опісля слідує третій *сідальний* 8-го подібного гласу “Премудросте”, який повторюється двічі та *Слава і нині* богородичний того самого голосу, а саме:

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Хрѣтѣвы ѡубѣдѣвшѣ зѡповѣди благїа, тогѡ возлюблѣше страстотѡрцы славнїи, ѡ ѡубѣенїи тѣлѣсъ нерадїстѣ, дѡшы же прекрасныа въ рѡцѣ хрѣта предѡте [...]» ¹⁵² .	«Зрозумівши Христові заповіді* і полюбивши його, Стратотерпці славні* ви не злякалися тих, що тіла ваші вбивали,* бо в руки Христові віддали свої прекрасні душі» ¹⁵³ .

Ця стихира, копіює зміст останньої стихир *Вечірні*, на *Господи Возвах*. Проте в цій стихирі вбачається, якась динаміка, оскільки не просто описано, що одному з братів було проколото бік списом. Автор за допомогою цієї стихирі намагається розкрити емоції та почуття Бориса. Він заставляє молільника співпереживати, момент смерті святого, як радісну подію. Гліба не просто ототожнюють із заколеним ягням, яке перед смертю не розуміє, що відбувається. Автор піснеспіву навпаки акцентує увагу, що Гліб повністю усвідомлює що зараз відбуваєть, тому з молитвою на устах готовий прийняти смерть.

На цій торжественій Утрени, Церква подає нам до слухання Євангелія від Луки 21, 12-28 (102 зачало). Якому передує наступний *прокімен* зі стихом.

¹⁴⁸ Загальна служба святих // Молитвослов. Часослов-Октоїх-Триодь-Мінея. Львів 2013, 1211.

¹⁴⁹ Загальна служба святих // Молитвослов, 1211.

¹⁵⁰ Загальна служба святих // Молитвослов, 1211.

¹⁵¹ Загальна служба святих // Молитвослов, 1211.

¹⁵² *книга мнїя. мїѣх іꙗлїи* // Мінея, 126а-126б.

¹⁵³ *Богослужби з Мінеї* // Молитвослов, 960.

«Прокіменъ: Воззва́ша праведни́и, и́ гдѣ́ оу́слы́ша ѿ́хъ. Стѣ́хъ: Мнѡ́ги икѡ́рен правѣ́дныиъ, и́ ѡ́ всѣ́хъ ѿ́хъ и́збави́тъ ѿ́ гдѣ́»¹⁵⁴. У *Молитвослові* УГКЦ цей прокімен дещо продовжений, а саме:

«Візвали праведні і Господь вислухав їх,* і від усіх скорбот їхніх урятував їх»¹⁵⁵. Стих той самий: «Багато скорбот у праведних, але з усіх них Господь їх рятує»¹⁵⁶.

Цей прокімен дуже цікаво підкреслює особливість свята, оскільки оспівує що Господь визволив Бориса і Гліба від усіх скорбот, які були у земному житті праведників. Євангеліє дуже чітко продовжує тему мучеництва, яке стане свідомством віри. Тут пророкується про ті важкі терпіння, які випадуть на долю мучеників, але саме ця терпеливість призведе до здобуття вічної нагороди у небі.

По прочитанні *Євангелія*, розспівується *50 Псалом*, після якого співається стихира 8-го самогласного гласу.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Бра́тїѡ прѣкраснаѡ, Бори́се и́ глѣ́бе, ва́ша стра́сти на́ша болѣ́зни и́ недѣ́ги и́щѣ́лаю́тъ, притѣ́каю́щихъ вѣ́рнихъ: [...]» ¹⁵⁷ .	«Брати прекрасні, Борисе й Глібе!* страждання ваші подають зцілення нам [...]» ¹⁵⁸ .

Ця стихира одна із небагатьох, яка підкреслює дар зцілення святих, «[...] тѣ́не прї́а́сте, тѣ́не же и́ да́дите [...]»¹⁵⁹, який даром був даний, і вони його даром роздають, тобто ця стихира описує, що святі вповні осягнули науку Ісуса Христа (див. Мт 10,8).

Наступна частина Утрени має назву *канон*. За своїм характером доволі сильно відрізняється від інших частин. *Канон* не містить жодного псалма, лише *біблійні пісні*¹⁶⁰. *Канон* містить дев'ять пісень, кожна з яких складається з

¹⁵⁴ *кни́га ми́нїѡ. мѣ́х ѿ́ліи* // *Мінея*, 1266.

¹⁵⁵ *Богослужби з Мінеї* // *Молитвослов*, 960.

¹⁵⁶ *Богослужби з Мінеї* // *Молитвослов*, 961.

¹⁵⁷ *кни́га ми́нїѡ. мѣ́х ѿ́ліи* // *Мінея*, 1266.

¹⁵⁸ *Богослужби з Мінеї* // *Молитвослов*, 961.

¹⁵⁹ *кни́га ми́нїѡ. мѣ́х ѿ́ліи* // *Мінея*, 1266.

¹⁶⁰ Скабаланович М. *Толковий титикон* // *azbyka.ru* (23.10.2020).

початкової строфи, яка називається *ірмос*, і перекладається з грецької як зв'язок, оскільки вона зв'язує тему біблійної пісні з наступною темою *тропарів канону*. *Тропарі канону*, це ряд строф, які по стихотворному розміру і по мелодії відповідають *ірмосу*¹⁶¹.

«Пісні *канону* починаються з оспівування визволення Ізраїлю з Єгипетської неволі та включають молитви – гимни різних старозавітних пророків. Завершується *канон* прославою Пречистої Діви Марії, яку звеличуємо піснями як “Богородицю і Матір Світла”»¹⁶².

У *Мінеї* 1761 року подано три *канони*. Перший *канон* Богородиці на шість *тропарів*, як подається в назві «Ванѡнѣ пречѣтыѣмъ вѣщѣмъ на ѡ», проте такої кількості *тропарів* пісень не міститься в тексті. Цікавим є те, що цей *канон* написаний в стилі акровірша «Ѡгѡже краєгранѣіе инцевѡ»¹⁶³. Вказується на акростих «Поѡ хвалѡ живонѡсныѣ ѡтроковѣцы»¹⁶⁴, хоча насправді глянувши на тексти ми не можемо, цього побачити, що швидше за все свідчить, що цей *канон* спочатку був написаний грецькою мовою, а згодом перекладеним на слов'янську¹⁶⁵.

Структура цього *канону* наступна:

Пісня перша 2-го гласу. *Ірмос* «Петрѣнѡ, нешѣвичнѡ, немѡкрениѡ морскѡю шѣствѡвалѡ стезѡ[...]¹⁶⁶, 3 *тропарі* пісні «Невѣщѣствѣннаѣ дрѣвле [...]¹⁶⁷, «Снѣла вѣшнаѣгѡ вѡпѡстѣсь совершѣннаѣ [...]¹⁶⁸, «Прѡйде сквѡзѣ двѣрѣ [...]¹⁶⁹.

¹⁶¹ Радинова Т. *О православном богослужении. Утренняя* // hram-ks.ru (23.10.2020).

¹⁶² Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 546.

¹⁶³ вниѣ минѣя. мѡѡхъ ѡслиѡ // *Мінея*, 1266.

¹⁶⁴ вниѣ минѣя. мѡѡхъ ѡслиѡ // *Мінея*, 1266.

¹⁶⁵ Пор. Легких В. *Супрасльская редакция службы свв. стрст. Борису и Глебу*.

¹⁶⁶ вниѣ минѣя. мѡѡхъ ѡслиѡ // *Мінея*, 1266.

¹⁶⁷ вниѣ минѣя. мѡѡхъ ѡслиѡ // *Мінея*, 1266.

¹⁶⁸ вниѣ минѣя. мѡѡхъ ѡслиѡ // *Мінея*, 1266.

¹⁶⁹ вниѣ минѣя. мѡѡхъ ѡслиѡ // *Мінея*, 1266.

Пісня третя 2-го гласу. *Ірмос* «Дѣкѣ сокрѣшнѣа [...]»¹⁷⁰, 2 *тропарі* пісні «Нже вре́мене превѣшшій всѣагѡ [...]»¹⁷¹, «Чрево простра́ннѣйшее небѣз вспо́имз [...]»¹⁷².

Сідальний 1-го гласу, подібний «Лѣкѣ ѡггльскѣй»¹⁷³, який повторюється двічі «Нзма́да хрѣта возлюбѣвше [...]»¹⁷⁴, та Слава і нині «Безневѣстнаа чѣтаа [...]»¹⁷⁵, ці частини є спільними для усіх трьох *канонів*.

Пісня четверта 2-го гласу. *ірмос* «Оу́гльшахз, гдѣн [...]»¹⁷⁶, 2 *тропарі* пісні «Бє превознесѣа бжѣтвеннаа горѧ [...]»¹⁷⁷, «Закѡнѡвз ѣстѣтвенныхз [...]»¹⁷⁸.

Пісня п'ята 2-го гласу. *Ірмос* «Оу́гль нѣлѣн [...]»¹⁷⁹, 2 *тропарі* пісні «Облацы вєсѣлѧ [...]»¹⁸⁰, «Житїю нѣ плѡти [...]»¹⁸¹.

Пісня шоста 2-го гласу. *Ірмос* «Глѣз глагѡлз [...]»¹⁸², 2 *тропарі* пісні «Бстѣствѡ челѡвѣческоє [...]»¹⁸³, «Вопѣмз тѣ всѣ [...]»¹⁸⁴.

Кондак 3-го гласу подобний «Дѣа днѣсь»¹⁸⁵, «Возсѣѧ днѣсь прєслѧвнаа пѧматѣ вѧша [...]»¹⁸⁶ та *ікос* «Раздѣмноє житїє совершѧа [...]»¹⁸⁷.

Пісня сьома 2-го гласу. *Ірмос* «Вѣтѣн гавѣшнѣа [...]»¹⁸⁸, 3 *тропарі* пісні

¹⁷⁰ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127а.

¹⁷¹ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127а.

¹⁷² кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127а.

¹⁷³ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127а.

¹⁷⁴ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127б.

¹⁷⁵ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127б.

¹⁷⁶ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127б.

¹⁷⁷ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127б.

¹⁷⁸ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 127б.

¹⁷⁹ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 128а.

¹⁸⁰ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 128а-128б.

¹⁸¹ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 128а-128б.

¹⁸² кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 128б-129а.

¹⁸³ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 129а.

¹⁸⁴ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 129а.

¹⁸⁵ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 129а-129б.

¹⁸⁶ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 129б.

¹⁸⁷ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 129б.

¹⁸⁸ кнѣга мннѣа. мѣх ѡлѣн // Мѣнея, 129б.

«Зрѣше въ ноцѣн [...]»¹⁸⁹, «Знаменїа ѣже въ тебѣ [...]»¹⁹⁰, «Мѣрзокъ, ѣже не проповѣдуетъ [...]»¹⁹¹.

Пісня восьма 2-го гласу. *Ірмос* «Ѡ подобїи [...]»¹⁹², 2 *тропарі* пісні «Вїдѣнъ бысть на землїи твою [...]»¹⁹³, «Воїстиннѣ гдѣ ѣтѣю [...]»¹⁹⁴.

Пісня дев'ята 2-го гласу. *Ірмос* «Вѣсь єсї желанїе [...]»¹⁹⁵, 2 *тропарі* пісні «Жезлъ крепостї [...]»¹⁹⁶, «Юже изболнл єсї [...]»¹⁹⁷.

Цей *канон*, як бачимо повністю присвячений похвалі та возвеличенню Пресвятої Богородиці, через різні символічні та фразеологічні звороти.

Наступні два *канони*, які містяться в тексті є *канони* мучеників, на вісім *тропарів* пісень. Проте у тексті не подано такої кількості *тропарів*.

Перший *канон* святим:

Пісня перша 8-го голосу. *Ірмос* «Морѣ чермнѣю пѣчїнѣ [...]»¹⁹⁸. 3 *тропарі* пісні «Бѣгомѣдрѣ двонце [...]»¹⁹⁹, «Бѣтвенное богатство [...]»²⁰⁰, «Незаходїмаго сїнца въ себѣ стѣжѣше [...]»²⁰¹. *Слава і нїні* богородичний «Крѣпнѣю н избрѣннѣю [...]»²⁰².

Пісня третя 8-го голосу *Ірмос* «Веселїтсѣ ѡ тебѣ цѣрковь [...]»²⁰³. 3 *тропарі* «Веселїемъ веселїтсѣ хрїтѣва црковь [...]»²⁰⁴, «Дѡблїа вѣнечникї [...]»²⁰⁵, «Нї црѣва

¹⁸⁹ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 129б.

¹⁹⁰ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 129б.

¹⁹¹ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 129б.

¹⁹² внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 130а.

¹⁹³ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 130а.

¹⁹⁴ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 130а.

¹⁹⁵ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 130б.

¹⁹⁶ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 130б.

¹⁹⁷ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 130б.

¹⁹⁸ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а.

¹⁹⁹ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а.

²⁰⁰ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а.

²⁰¹ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а.

²⁰² внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а.

²⁰³ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а.

²⁰⁴ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127а – 127б.

²⁰⁵ внігѣ мннїѣ. мѣх ізлії // *Мїнея*, 127б.

желѣніѧ[...]»²⁰⁶. Слава і нині богородичний «Нѣзбавляющаго челоуѣки [...]»²⁰⁷.

Сідальний 1-го гласу, подібний «Лікз ѡгльскій»²⁰⁸, який повторюється двічі «Нѣзмлада хрѣтѧ возлюбѣвшѧ [...]»²⁰⁹, та Слава і нині «Нѣзнєвѣстнаѧ ѡтѧм бѣе дѣо [...]»²¹⁰.

Пісня четверта 8-го голосу. *Ірмос* «Вознесѣна тѧ вѣдѣвшѧ [...]»²¹¹. 3 *тропарі* «Лікз двѧ свѣтїла [...]»²¹², «Врачєствѧ нестѧщїмоє [...]»²¹³, «Любѣвію ко хрѣтѧ [...]»²¹⁴. Слава і нині богородичний «Сѣдѧн на престѧлѣ [...]»²¹⁵.

Пісня п'ята 8-го голосу. *Ірмос* «Тѧ, гдѧ мѧн [...]»²¹⁶. 3 *тропарі* «Настѧ всєчєстнїй прѧзднїкз [...]»²¹⁷, «Дѡвродѣтелн ѡкрѧшенн [...]»²¹⁸, «Слѣшано бѣствѧ во всѣмз мїрѣ [...]»²¹⁹. Слава і нині богородичний «Прєстѧ оубѧ тѧчѣнїє челоуѣка [...]»²²⁰.

Пісня шоста 8-го голосу. *Ірмос* «Пожрѧ тн [...]»²²¹. 3 *тропарі* «Ѡ нѣже свѣтлїй вѧшз прѧзднїкз [...]»²²², «Нѣнагѧ црѣтѧ [...]»²²³, «Прнлѣпѣвшєѧ хрѣтѧ [...]»²²⁴. Слава і нині богородичний «Ѡубрѣтѧ, пѧмыслѧ [...]»²²⁵.

Кондак 3-го гласу подобний «Дѣѧ днєсь»²²⁶, «Возрѣѧ днєсь прєслѧвнаѧ пѧмѧтѧ

²⁰⁶ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 1276.

²⁰⁷ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 1276.

²⁰⁸ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 127а.

²⁰⁹ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 1276.

²¹⁰ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 1276.

²¹¹ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 1276-128а.

²¹² вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹³ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹⁴ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹⁵ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹⁶ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹⁷ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹⁸ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²¹⁹ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128а.

²²⁰ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 128б.

²²¹ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 129а.

²²² вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 129а.

²²³ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 129а.

²²⁴ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 129а.

²²⁵ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 129а.

²²⁶ вніѧ мннїѧ. мѡцѧ ѡліѧ // Мінея, 129а-129б.

бѣша [...]»²²⁷ та ікос «Разѹмноє житїє совершѣа [...]»²²⁸.

Пісня сьома 8-го голосу. *Ірмос* «Въ пещи ѡбравлѣннѣи [...]»²²⁹. 3 *тропарі* «Бжѣтвеннаѣ ѡ пресвѣтлаѣ [...]»²³⁰, «Ктò не оуднѣтѣа [...]»²³¹, «Мгѹ безбòжїа ѡгнаѣше [...]»²³². *Слава і нині* богородичний «Вѣшнаѣго ѡсвѣщенное [...]»²³³.

Пісня восьма 8-го голосу. *Ірмос* «Рѹцѣ распростѣрз [...]»²³⁴. 3 *тропарі* «Просїѣвшн днєсь [...]»²³⁵, «Бгоблєннїи ѡ нòвїи [...]»²³⁶, «Прѣвды свѣтїльницѣ [...]»²³⁷. *Слава і нині* богородичний «Избавлѣа насѣ [...]»²³⁸.

Пісня дев'ята 8-го голосу. *Ірмос* «Кѣмень нерѹкобѣчннѣи [...]»²³⁹. 3 *тропарі* «Испецрєнн бѣвше [...]»²⁴⁰, «СѢ бжѣтвеннаѣ двòнце [...]»²⁴¹, «СѢ мѣда вòзраста [...]»²⁴². *Слава і нині* богородичний «Спасї мѣ всѣхѣ [...]»²⁴³.

Цей *канон*, написаний доволі простою мовою, без надзвичайно красивих зворотів та символізмів. Він допомагає нам краще осягнути реальність того, що мучеництво це не вигадка, а реальність яка винагороджується вічним буттям у Небесному Царстві.

Другий *канон* святим:

Пісня перша 8-го голосу. *Ірмос* «Рòдѹ прошедѣз ѣакѡ сѣшѹ [...]»²⁴⁴. 3 *тропарі*

²²⁷ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²²⁸ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²²⁹ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²³⁰ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²³¹ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²³² кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²³³ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 129б.

²³⁴ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 130а.

²³⁵ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 130а.

²³⁶ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 130б.

²³⁷ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 130б.

²³⁸ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 130б.

²³⁹ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 131а.

²⁴⁰ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 131а.

²⁴¹ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 131а.

²⁴² кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 131а.

²⁴³ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 131а.

²⁴⁴ кнїга мннїѣ. мѹх ѡлії // Мінея, 127а.

«Дѣждь мѣ ѿпѣсѣтъ [...]»²⁴⁵, «Воспоёмъ пѣснь [...]»²⁴⁶, «Дѣръ благодарѣтва [...]»²⁴⁷. *Слава і нині* богородичний «Нѣбрѣннѣю ѿ родѣвъ [...]»²⁴⁸.

Пісня третя 8-го голосу. *Ірмос* «Ты єси оутвержденіе [...]»²⁴⁹. 3 *тропарі* «Всѣ помышленіе къ бгѣ [...]»²⁵⁰, «Всѣци возненавидѣсте [...]»²⁵¹, «Младн оубо тѣломъ [...]»²⁵². *Слава і нині* богородичний «Бдѣна ты породила [...]»²⁵³.

Сидальний 1-го гласу, подібний «Лѣкъ ѡггльскій»²⁵⁴, який повторюється двічі «Нѣмлада хрѣта возлюбѣше [...]»²⁵⁵, та *Слава і нині* «Безневѣстнаа чѣла [...]»²⁵⁶.

Пісня четверта 8-го голосу. *Ірмос* «Ты2 моє крѣпость [...]»²⁵⁷. 3 *тропарі* «Юношески подвигшеа [...]»²⁵⁸, «Всемысленноу отеческимъ [...]»²⁵⁹

«Закѣны бжїѣ [...]»²⁶⁰. *Слава і нині* богородичний «Глаголомъ твоимъ [...]»²⁶¹.

Пісня п'ята 8-го голосу. *Ірмос* «Вскзю ма ѿрѣнзлъ [...]»²⁶². 3 *тропарі* «Глѣкоу отцѣ благочестѣва чѣла [...]»²⁶³, «Разгнѣваа братоубѣйца [...]»²⁶⁴, «Ѧ крѣве своеа [...]»²⁶⁵. *Слава і нині* богородичний «Вышшѣ тѣ всѣхъ [...]»²⁶⁶.

²⁴⁵ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127а.

²⁴⁶ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127а.

²⁴⁷ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127а.

²⁴⁸ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127а.

²⁴⁹ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵⁰ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵¹ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵² кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵³ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵⁴ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127а.

²⁵⁵ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵⁶ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 127б.

²⁵⁷ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128а.

²⁵⁸ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128а.

²⁵⁹ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128а.

²⁶⁰ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128а.

²⁶¹ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128а.

²⁶² кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128б.

²⁶³ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128б.

²⁶⁴ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128б.

²⁶⁵ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128б.

²⁶⁶ кнїга мннїѣ. мѣх ѡліѣ // *Мінея*, 128б.

Пісня шоста 8-го голосу. *Ірмос* «Учїстїи мѧ [...]»²⁶⁷. 3 *тропарі* «Нощи ѿ тмы [...]»²⁶⁸, «Гѧкѡ воїстїиннѡ [...]»²⁶⁹, «Юношески хрѧбрствовавше [...]»²⁷⁰. *Слава і нині* богородичний «Учїстїи прѡрочестїи [...]»²⁷¹.

Кондак 3-го гласу подобний «Дѣл днесь»²⁷², «Воззїл днесь преслѧвнѧ пѧмѧть вѧша [...]»²⁷³ та *ікос* «Разумное жїтїє совершѧл [...]»²⁷⁴.

Пісня сьома 8-го голосу. *Ірмос* «Ѧ іздѧн дошѧдше [...]»²⁷⁵. 3 *тропарі* «Преслѧвнѡ прослѧвн бжѧтвеннѧ блгодѧть [...]»²⁷⁶, «Ѧ мѡжества страстотѣрпцѡ [...]»²⁷⁷, «Пострадѧти хрѧгѧ рѧди [...]»²⁷⁸. *Слава і нині* богородичний «Кѧплѧ бгѡтѡчнѧ [...]»²⁷⁹.

Пісня восьма 8-го голосу. *Ірмос* «Седмерїцею пѣць [...]»²⁸⁰. 3 *тропарі* «Не добѡльни бѡвше [...]»²⁸¹, «Человѣцы ѿже тогдѧ въ горѧхъ [...]»²⁸², «Пресвѧтѧл вѧша пѧмѧть [...]»²⁸³. *Слава і нині* богородичний «Свѣтѧ создѧх [...]»²⁸⁴.

Пісня дев'ята 8-го голосу. *Ірмос* «Ужасѧсѧ ѡ сѧмѡ небо [...]»²⁸⁵. 3 *тропарі* «Ѧще ѿ на землѧ [...]»²⁸⁶, «Здрѧвы творїтѧ [...]»²⁸⁷, «Бжѧтвеннѧ ѿ свѣтозѧрнѧ

²⁶⁷ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129а.

²⁶⁸ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129а.

²⁶⁹ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129а.

²⁷⁰ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129а.

²⁷¹ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129а.

²⁷² внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129а-129б.

²⁷³ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129б.

²⁷⁴ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 129б.

²⁷⁵ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130а.

²⁷⁶ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130а.

²⁷⁷ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130а.

²⁷⁸ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130а.

²⁷⁹ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130а.

²⁸⁰ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130б.

²⁸¹ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130б.

²⁸² внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130б.

²⁸³ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130б.

²⁸⁴ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 130б.

²⁸⁵ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 131а.

²⁸⁶ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 131а.

²⁸⁷ внігѧ мннїѧ. мѡцѧ іздѧн // Мінея, 131а.

[...]»²⁸⁸. *Слава і нині* богородичний «*Ѡ чѸдегѸ пребóльша [...]*»²⁸⁹.

Порівнюючи цей текст *канону*, з попереднім, то можна відчутти гарніше та багатше стилістичне оформлення, автор цього *канону* дуже чуттєво порівнює мучеників з *воїнами Христовими*, загалом в тексті можна прослідкувати, як автор оспівує Бориса і Гліба, як переможців. Другий акцент, на який наголошується у тексті цього *канону* це юність святих мучеників, яка не стала не перешкодою для вияву хоробрості та мужності.

Текст *сідального*, який слідує після третьої пісні *канону*, дещо змінює вектор мислення. Він розкриває що праведне життя Бориса та Гліба, це не процес навернення, а це християнське виховання з малечку, яке переросло у безмежну любов до Ісуса Христа.

Ікос, який слідує далі більшою мірою описує владу, яка була зосереджена в руках Бориса. Уривок оспівує, що Ісус Христос, покликавши його на муки, дає силу та кріпость їх стерпіти. До останніх рядків тут не згадується, про Гліба, лише на прикінці оспівавши славу старшого брата, другорядно згадується, що Гліб, постраждав разом з Борисом. Цей *ікос* на нашу думку дещо применшує мучеництво Гліба, який страждав не менше ніж його брат.

Текст *Молитвослова* 1990 року не подає цілого *канону*. Натомість містить дев'яту пісню, яка складається з *ірмоса* «Ввесь ти наше прагнення [...]»²⁹⁰, двох *тропарів* «О, божественна й світлосяйна двійко братів [...]»²⁹¹, «Хоч на землі й поховано вас, як мертвих [...]»²⁹² та *Слава і нині* богородичний «О чудо незбагненне [...]»²⁹³, які в свою чергу є компіляцією дев'ятої пісні усіх трьох вище представлених *канонів*. *Ірмос* взято з *канону* Богородиці²⁹⁴. Перший *тропар* це другий *тропар*, першого *канону* мучеників²⁹⁵. Другий *тропар* це перший

²⁸⁸ *кни́га ми́нїя. мѣ́х ѿлі́й // Мінея, 131а.*

²⁸⁹ *кни́га ми́нїя. мѣ́х ѿлі́й // Мінея, 131а.*

²⁹⁰ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 961.*

²⁹¹ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 961.*

²⁹² *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 961.*

²⁹³ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 961.*

²⁹⁴ Див. *кни́га ми́нїя. мѣ́х ѿлі́й // Мінея, 130б.*

²⁹⁵ Див. *кни́га ми́нїя. мѣ́х ѿлі́й // Мінея, 131а.*

тропар, третього канону мучеників²⁹⁶, а *наславник* взято богородичний з третього канону²⁹⁷.

На нашу думку така компеляція, не є умісною, оскільки спроба адаптувати до використання три тексти, як бачимо є досить поганою. Зокрема різниця у стилі та змісті *тропарів*, перший це поширене прохання до святих про молитву, натомість у другому, чітко показано перехід від земного життя до вічності, що допомагає замислитися, що земний шлях кожного з нас матиме кінець, і залежно від нашого духовного розвитку, нас очікує незнана вічність. Таке подання різниці не допомагає у розкритті змісту та цілісності подвигу святих Бориса і Гліба.

Заключні частини *Утрени*, які подаються в обидвох текстах *Мінеї 1761* року і *Молитвослова 1990* року містять *хвалитні* стихири. Цих стихир є три. Першу приписано повторювати двічі, 1-го подібного гласу “Небесних чинів”. Вони є наступними:

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Свѣтѡзѡрнаѡ ѿ сѣѡла ѿ благосѡбрѡзнаѡ, мѡчѡннкѡвѡз борисѡ ѿ глиба всѡпрѡздѡнствѡннаѡ возсѡѡ пѡмѡтъ: [...]]» ²⁹⁸ .	«Сьогодні нам засяяла світлопромінна, * славна і свята пам'ять* мучеників Бориса і Гліба [...]]» ³⁰⁰ .
«Чѡстнѡѡми кѡплѡми кровѡѡ вѡшнѡх ѡбѡгрѡстѡ рѡзы вѡша, блѡжѡннѡѡ рѡмѡѡне ѿ давѡде [...]]» ²⁹⁹ .	«Цінними краплина своєї крові, Борисе і Глібе,* ви обагрили ваші ризи. [...]]» ³⁰¹ .

В цих богослужбових текстах дублюються лише перші дві стихири, які хочуть закарбувати в пам'яті, постать Бориса і Гліба, як тих, які просвітили всю землю та подолали і прогнали ідолоську темряву, платою за це є цінні краплі їхньої крові. В стихирах вкотре лунає прохання про заступництво святих, за тих

²⁹⁶ Див. *книга минія. Мцѡх ѡліѡѡ // Мінея, 131а.*

²⁹⁷ Див. *книга минія. Мцѡх ѡліѡѡ // Мінея, 131а.*

²⁹⁸ *книга минія. Мцѡх ѡліѡѡ // Мінея, 131б.*

²⁹⁹ *книга минія. Мцѡх ѡліѡѡ // Мінея, 131б.*

³⁰⁰ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 962.*

³⁰¹ *Богослужби з Мінеї // Молитвослов, 962.*

які моляться, перед Господом, щоб він подав світові мир.

Наступної стихирі, що є подана в *Мінеї 1761* року у тексті *Молитвослова 1990* року не подано:

«Гѣ́кѡ є́днѣзъ свѣ́тъзъ во двѡѣ́ тѣ́лесѣ́, мѣ́рзъ просвѣ́ща́ете члѣ́дѣ́сными блиста́нїи, страсто́тѣ́рпцы гдѣ́ни [...]»³⁰².

У цій стихирі князі представлені тими, хто відганяє морок невідання. Бачимо, що викинути з текстів *Молитвослова 1990* року стихиру, було невдалим кроком, оскільки незважаючи на те, що вона доволі велика по обсягу, але є певною квінтесенсією і служить узагальненням усього, що було оспівано на *Вечірні* та *Утрені*.

Також текст *Мінеї 1761* року, на відміну від тексту *Молитвослова 1990* року містить *Наславник* 4-го гласу, а саме:

«Сла́ва, гласъ ѿ́. Днѣсь прѣ́зднѡлю́бныхъ собо́ри соше́дшесѡ, рѣ́достнымъ ли́цемъ ѿ́ чѣ́стымъ се́рдцемъ, дх́овнѣ́ соста́внымъ ли́къ: не въ кѡ́мвѣ́лѣхъ ѿ́дѣ́йсѣ́ни [...]»³⁰³.

Текст *і нині* богородичний, подано у обох богослужбових виданнях, та приписано співати за голосом *наславника*.

Після *хвалитних* стихир на *Утрені* слідує *велике Славослов'я, тропар* святим Борису і Глібу, *сугуба та прохальна ектенії та великий відпуст свята*³⁰⁴.

2.3.3. ЗМІННІ ЧАСТИНИ БОЖЕСТВЕННОЇ ЛІТУРГІЇ

Божественна Літургія (Θεία λειτουργία) – євхаристійне богослужіння Візантійського обряду³⁰⁵. З грецької, перекладається як *спільна справа*, яка виявляється у служінні один одному та Богові³⁰⁶. «На Божественній Літургії (або Службі Божій) Бог отець уводить нас у повноту Свого життя, даруючи нам Свого

³⁰² вні́гѡ мннѣ́ѡ. мѣ́рзъ ѿ́злѣ́ѣ // *Мінея*, 1316.

³⁰³ вні́гѡ мннѣ́ѡ. мѣ́рзъ ѿ́злѣ́ѣ // *Мінея*, 1316.

³⁰⁴ Див. Дольницький І. *Типик Української Католицької Церкви*, 34.

³⁰⁵ Пор. Тафт Р. *Литургический лексикон* 20.

³⁰⁶ Пор. Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 344.

Сина. Син же дарує нам Себе Самого на проживу в трапезі Слова й трапезі тіла й крові, щоб ми стали з ним “співтілесні та співкровні”»³⁰⁷.

«[...] Є три чини Божественної Літургії: святителів Йоана Золотоустого, Василя Великого та Передшеосвячених дарів»³⁰⁸.

У день почитання святих князів Бориса і Гліба (24 липня), служиться Божественна Літургія св. Йоана Золотоустого з наступними змінними частинами:

- *тропарем і кондаком*
- *прокіменом зі стихом,*
- *читанням Апостола,*
- *алилуарієм*
- *читанням Євангелія*
- *причасним.*

Першими змінними частинами Божественної Літургії є *тропар* та *кондак*. Ці уривки не є витвором частини Літургії, вони зустрічають нам у переважній більшості текстів добового кола. *Тропар* 2-го гласу, подається у тексті *Мінеї 1761* та тексті *Молитвослов 1990* року наступний:

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Правдѣблѣмъ стрѣстотѣрпца, ѿ истиннаѣ ѡвѣла хрѣтѣова поглѣшатѣла, цѣломѣдренный романе, съ неслобѣнымъ давидомъ [...]» ³⁰⁹ .	«Правдиві страсотерпці та дійсні Євангелія Христового виконавці,* дорочесний Борисе й лагідний Глібе! [...]» ³¹⁰ .

Тропар будучи панагеричним зворотом, з першої строки описує що Церква почитає святих князів, і називає їх страсотерпцями та істинними слухачами Євангелія Христа. У *тропарі* не згадується мирських імен святих. Роман повстає перед нами, як цѣломѣдренный. Знаємо, що слово ціломудріє часто перекладають

³⁰⁷ Катехизм УГКЦ, 344.

³⁰⁸ Катехизм УГКЦ, 344.

³⁰⁹ *Внігя мінеї. мѣх ізліи* // *Мінея*, 124а.

³¹⁰ *Тропарі з мінеї - Календар* // *Молитвослов*, 1308.

у відношенні до чистоти тілесної, натомість насправді етимологічно воно складається з двох слів *цілісність* та *мудрість*³¹¹. Зло є тим що приносить розбрат та відходить від мудрості. Напротивагу розбрату є цілісність, тому вона протистоїть злу та тримається мудрості³¹². Тому автор *тропаря* хоче підкреслити що Борису притаменне буття у Мудрості Божій. В україномовній адаптації, його охарактеризовано як *добročесного*, що на нашу думку не до кінця відкриває глибину, яку хотів подати автор *тропаря*. Давида описується *незлбнвкым*, тобто *лагідним*, як подає текст *Молитвослова* 1990 року, тобто таким, який не виявляє злості. Ці два прикметники пояснюють чому святі названі стасотерпцями та істиними слухачами Божого слова, адже вони подібно до науки Христа, противляться злу та обирають смерть заради добра ближніх.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«[...] не сопротѣвъ стѣста врагѹ сѹщѹ братѹ, оубнвѹющемѹ тѣлесѹ вѹша, дѹшѹмъ же коснѹтисѹ не могѹща [...]» ³¹³ .	«[...] Ви не противилися ворогові – братові,* що вбивав тіла ваші, а душ не міг діткнутися» [...]» ³¹⁴ .

Фрагмент *тропаря*, являється певною біблійною алюзією на слова євангелиста Луки «Не бійтеся тих, що убивають тіло, а потім більше нічого не можуть; бійтеся того, що, вбивши, має владу кинути в пекло» (Лк 12, 2-7). Святі усвідомлюють що Святополк, якого часто уособлюють з Каїном, може погубити лише те матеріальне тіло, яке зазнає смерті, натомість душа, згідно з Божим промислом, перебуватиме у вічності з Христом. Про що говорить наступний фрагмент тропаря:

³¹¹ Морозова Д. *Багатокореневі слова та багатокореневе мислення // Мова : класичне - модерне - постмодерне: збірник наукових праць* вип. 2. Київ 2016, 113.

³¹² Ефрем Сирин. *Симфонія по творенням преподобного Ефрема Сирина // azbyka.ru* (25.10.2020)

³¹³ *Внігѹ мннїѹ. Мїѹх ѹлїѹ // Мінея*, 124а.

³¹⁴ *Тропарі з мінеї - Календар // Молитвослов*, 1308.

<i>Мінея 1761 року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«[...]да пла́четсѧ оубо злы́й властолюбецѧ, вѣ же радѹщесѧ съ лики аггльскимн, предсто́лице стѣнѣ трѣцѣ, молѣтсѧ ѡ державѣ родннкѡвѡ вѣшнѡх, бгѡбгѡднѣн бѣтн, ѡ сыновѡмъ рѡськнѡх спастѣсѧ» ³¹⁵ .	«[...]Нехай отже, плаче лихий властолюбець, * а ви радійте з ангелами, стоявши перед Святою Троицею,* і моліться, щоб країна ваших земляків була боговгодна* та щоб сини її спаслися» ³¹⁶ .

Бачимо що *тропар* несе у собі, певний триадологічний аспект, святі осягнувши Небесного Царства, мають змогу радіти з ангельськими чинами і стоять перед Пресвятою Трійцею. Завершується *тропар* щирим проханням, яке лине з уст віруючих, щоб країна була боговодною. Дуже цікавим є той факт, що на відміну від стихир не згадується *руська* земля, а країна *ваших* земляків.

Кондак святим, являється *наславником* 3-го воскресного гласу, а його текст є таким:

<i>Мінея 1761 року року</i>	<i>Молитвослов 1990 року</i>
«Возсіѡ днесь пресла́внаѧ пѡмѡть вѣша, благороднѣн стрѡстотѣрпцы хрѣтѡвы, рѡмане ѡ давіде, созыва́юще насъ къ похвалѣнію хрѣта бга нашегѡ. Тѣмъ прѣтека́юще къ рѡцѣ моце́н вѣшнѡх, ѡсѣлѣнін дѡрѡ прѣемлемъ молѣтвами вѣшнми, стѣн: вѣ бо бжѣтвеннѣн врѡчеве сѣстѣ» ³¹⁷ .	«Засіяла сьогодні преславна пам'ять ваша,* благородні страсотерпці Христові, Борисе і Глібе,* що скликаєте нас на прославу Христа, Бога нашого.* Тому прибгаємо до вас, щоб, за вашими молитвами,* прийняти дар оздоровлення, Святі,* бо ви – лікарі божественні» ³¹⁸ .

Кондак репрезентує святих, як приклад прослави Христа. *Божественні лікарі*, сами такими слова завершується *кондак*. *Божественними лікарями* Бориса

³¹⁵ книга минія. мѡх ізліи // Мінея, 124а.

³¹⁶ Тропарі з мінеї - Календар // Молитвослов, 1308.

³¹⁷ книга минія. мѡх ізліи // Мінея, 129б.

³¹⁸ Тропарі з мінеї - Календар // Молитвослов, 1308.

і Гліба названо через їхній дар зцілення. *Кондак* допомагає зрозуміти, що саме за посередництвом молитов святих Бориса і Гліба ми приймаємо дар оздоровлення.

Перед читанням *Апостола*, слідує прокімен 4-го воскресного гласу та *стих* до нього, які подані лише у тексті *Мінеї 1761* року, вони є наступними:

«СѢ́ЫМЪ, ѿже ѡ́тъ на землѣ ѡ́гъ, о́уднѣ гдѣ всѣ́ хотѣ́нїа своѣ́ въ нѣ́хъ»³¹⁹ (Пс 15).

Цей *прокімен*, дає відповідь що страсотерпіння святих князів, допущене задля того щоб Господь проявив, усі свої бажання.

«Предзрѣ́хъ гдѣ́ предо мною́ вѣ́нѣ́»³²⁰ (Пс 15).

Стих несе у собі дуже глибокий сенс, якщо його переглянути через призму синтезу останніх хвилин життя святих Бориса і Гліба та останніх хвилин життя Ісуса Христа, бачимо що святі уподібнюючись Ісусові, відчувають присутність Господа, який їх не покинув.

В день свята приписується читання *Апостола* із Послання до Римлян (зачало 99)³²¹. Основною думкою цього послання апостола Павло до Римлян є те, що Господь посилає свого Єдинородного Сина до людей. Десь можна повернутися до, слів які звучали у *прокімені*, і осмислити, що Господь через свого Сина Ісуса Христа, проявляє своє бажання, спасти весь опалий від гріха, людський рід. І це все Він робить з надмірної любові до людей. Павло підкреслює, що кожен з нас є покликаний у цьому світі. Борис і Гліб, були покликані, щоб своїм мучеництвом утверджувати народ у христовій вірі (див. Рим 8, 28-39).

Алилуарій співається 4-м воскресним гласом. Він є наступним:

«Воззвѣ́ша прѣ́веднїи, ѿ гдѣ́ о́услѣ́ша ѿ́хъ»³²² (Пс 33,18).

Опісля слідує два *стихи*:

³¹⁹кнїга мннїа. мѣ́х ѡ́ліи // *Мінея*, 131б.

³²⁰ кнїга мннїа. мѣ́х ѡ́ліи // *Мінея*, 132а.

³²¹ Див. кнїга мннїа. мѣ́х ѡ́ліи // *Мінея*, 132а.

³²² кнїга мннїа. мѣ́х ѡ́ліи // *Мінея*, 132а.

«Мнѡгнѣ икѡрѣнѣ правѣднѣмъ, ѡ ѡбѣщѣхъ ѡхъ ѡзбѣвѣтѣхъ ѡ гдѣ»³²³ (Пс 33,20) та «Мнѡгнѣ икѡрѣнѣ правѣднѣмъ, ѡ ѡбѣщѣхъ ѡхъ ѡзбѣвѣтѣхъ ѡ гдѣ»³²⁴ (Пс 33,20).

На відміну від *алилуарія*, який повторює текст *прокімену Утрені*, *стихи* у літургійному почитанні князів зустрічаються уперше. Вони підкреслюють, що Господь є нашою обороною та поміччю, закликають вірних подібно, як Борис і Гліб, покластися на Бога, та дозволити йому бути поруч.

По особливому підкреслює важливість торжества цього празника *Євангелія* від Йоана 15, 17-16 (зачало 52). В цьому уривку Ісус Христос дає заповіді любові та надію, що Він не покине своїх учнів напризволяще. Він зішле Утішителя, від Отця. Саме цей Дух, Дух істини засвідчить про Христа, дасть учням сили свідчити Христову віру попри випробування. (див. Йо 15,17-16,2). Цей уривок дуже влучно проводить алюзію до вчинку, який учинили князі Борис і Гліб, адже вони подібно до апостолів, зазнали терпіння заради правдивих переконань та збереження Христової віри.

У *причасному* свята говориться про те, що радуватися потрібно в Господі. Не нашими марними, проминаючими справами, а вічно живим Богом³²⁵.

Божественна Літургія закінчується *відпустом* з поминанням дня пам'яті святих мучеників Бориса і Гліба.

³²³ КНИГА МННІЯ. МЦХ ІЗЛІЙ // Мінея, 132а.

³²⁴ КНИГА МННІЯ. МЦХ ІЗЛІЙ // Мінея, 132а.

³²⁵ Див. КНИГА МННІЯ. МЦХ ІЗЛІЙ // Мінея, 132а.

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИЧНО-БОГОСЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ІКОНИ СВЯТИХ МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА

«Не робитимеш собі ніякого тесаного кумира, ані подобини того, що вгорі, на небі, ні того, що внизу, на землі, ні того, що попід землею, у водах» (Вих 20, 4). Цей біблійний уривок, забороняв у Старому Завіті творити ідолів, навіть більше, було заборонено зображати самого Бога, який був центром поклоніння народу¹.

Новий Завіт, а саме вочлення Господа Ісуса Христа, перевертає з ніг на голову уявлення про можливість зображення Бога. Адже Христос став доступний усім, його можна було побачити, почути та доторкнутися. Тобто Ісус Христос змінює вектор мислення Старого Завіту оскільки сам стає іконою².

З настанням християнства починає творитися ікона. Ікона – як символ, який допомагає віруючому перемістити свій духовний вимір до неба. Йоан Дамаскин говорить що людина не в змозі споглянути на височінь духовну, без допомоги матерії³.

Іконографія та літургіка в ході свого розвитку та історії сильно переплелися в невід’ємну дійсність⁴. «З огляду на цю дійсність, з ікон утворюють іконостаси, їх вживають під час процесійних походів, ними благословляють людей, а також використовують для інших церковних цілей»⁵. Іконографія, подібно до літургіки дуже міцно тримається традиції, тому різниться не так по епохах, як по територіях та місцевостях, оскільки саме місцевість тримається за свій

¹ Пор. Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 589

² Пор. Катехизм УГКЦ, 589.

³ Пор. Стрижов А. *Введение. Иконопочитание и иконопись в богослужебной жизни Церкви // Богословие образа. Икона и иконописцы.* Москва 2020, 21.

⁴ Пор. Стрижов А. *Введение. Иконопочитание и иконопись в богослужебной жизни Церкви,* 21.

⁵ Сабат П. *Історія виникнення та формування обряду іменування (благословення й освячення) ікон в українських церквах Київської традиції // Metron (Метров) № 12.* Львів 2015, 68.

особливий колорит та ідентичність, не даючи якомусь новому стилю витіснити щось, що закарбувалося та вкоренилося в певному соціумі⁶.

«Ікона – це також образно виражене вчення Церкви, тому її слід писати не довільно, а тільки згідно з іконописним канонам. Завдяки цьому каноніві лики Христа, Богородиці та святих є пізнаваними завжди і всюди»⁷. Тому в цьому розділі ми розглянемо як формувався іконографічний канон святих страсотерпців Бориса і Гліба.

3.1. Історія зародження іконографічних типів ікон в честь святих мучеників Бориса і Гліба XI-XIV ст.

Ікона в Церкві подібно як богослужбові тексти, є невід'ємним елементом у прославі святого чи святих. Відповідно до способу життя та смерті, Церква розрізняє лики святих. Так існує лик: пророка, праотця, преподобного, мученика, безсрібника та святителя⁸. Кожному лику святих притаманний свій іконографічний канон. Святі Борис і Гліба занесені до лику мучеників. У Київській Церкві до лику мучеників зараховують також страсотерпців, тобто людей які прийняли смерть згідно Христового вчення з рук злодіїв⁹. Саме до числа страсотерпців занесено святих князів Бориса і Гліба. У іконографії мучеників рівно ж, як і страсотерпців доміантним є червоний колір, як символ пролитої крові¹⁰.

Борис і Гліб перші святі мученики Київської Церкви. Їхній іконографічний образ творився згідно особливостей древньоруської іконографії на основі літературних текстів, які описували життя святих та особливості візантійського іконографічного канону мучеників¹¹.

⁶ Пор. Кондаков Н. *Древнейшая иконопись Киевской Руси и Суздальской области* // *Богословие образа. Икона и иконописцы*. Москва 2020, 113.

⁷ Катехизм УГКЦ, 591.

⁸ Алексеев С. *Зримая Истина*. Москва 2003, 230.

⁹ Живовов В. *Страсотерпец* // *drevo-info.ru* (17.07.2020).

¹⁰ *Иконография святих* // *apologetik.ru* (17.07.2020).

¹¹ Пор. Поппэ А. *О роли иконографических изображений в изучении литературных произведений о Борисе и Глебе* // *Труды Отдела древнерусской литературы* том 22. Москва 1966, 24 – 25.

Древньоруська ікона – особливий витвір сакрального мистецтва Київської Русі. Протягом двох століть виглядає що візантійської іконографії узурпує та насаджує свої особливості древньоруській іконі. Проте починаючи з XII століття іконографія Київської русі розпочинає процес емансипації з під сакрального надбання Візантії¹².

Центром ідентичності древньоруської іконографії можна вважати місто Псков та Новгород¹³. Які через свою територіальну віддаленість від Візантії не взурувалися на ідеал тогочасної ікони. Новгородська та псковська іконопись творилася не симетричною, не надто стильною, без особливих художніх замислів. Саме в цій простоті і полягає її ідентичність¹⁴.

Натомість інша частина Київської Русі не мала можливості збереження своєї ідентичності, оскільки їхня територіальна близькість з Візантією впливала на тогочасних майстрів та їхню працю, це не давало їм можливості розвинути певний самобутній іконографічний стиль¹⁵.

З часом древньоруська іконографія, поступово починає відходити від візантійського канону, проте бережно зберігаючи сам стержень іконографічного типу, вона непомітно трансформується, та наповнює більшою реалістичністю свої мистецькі витвори. Таким прикладом служить іконографія місцевих святих непригаманних для Візантії, зокрема страсотерпців Бориса і Гліба¹⁶

Перші іконографічні зображення святих Бориса і Гліба, подібно до перших богослужбових текстів появлялися з моменту перенесення мощей святих мучеників, до церкви у місто Вишгород¹⁷. Знаємо що написання ікони, було одним із важливих чинників у процесі канонізації святих¹⁸. Найвірогідніше вважати, що перша ікона, як передає текст *Чтение*, була поміщена у храмі над гробницею з мощами святих¹⁹. Незважаючи, що вона не зберіглася до наших

¹² Пор. Лазарев В. *Общие замечания о русской иконописи* // *Русская иконопись от истоков до начала XVI века* // icon-art.info (01.11.2020).

¹³ Пор. Лазарев В. *Общие замечания о русской иконописи*.

¹⁴ Пор. Н. Кондаков *Древнейшая иконопись Киевской Руси и Суздальской области*, 120.

¹⁵ Пор. Лазарев В. *Общие замечания о русской иконописи*.

¹⁶ Пор. Лазарев В. *Общие замечания о русской иконописи*.

¹⁷ Пор. Смирнова Э. *Иконография* // *Православная Энциклопедия* // pravenc.ru (20.10.2020).

¹⁸ Пор. *Правила Седмого Вселенского Собора, Никейского* // odinblago.ru (20.10.2020).

¹⁹ Пор. Балыбердин А. *Чтение о Борисе и Глебе*. Див. Додаток №13.

днів. Знаємо, що вона точно відтворювала лики князів, оскільки тіла святих були нетлінними, а в часі перенесення мощей, гробниці святих були відкриті. Якщо у *Чтении* описується сам факт наявності першої ікони святих Бориса і Гліба, то *Сказание*, передає детально опис старшого брата, який було покладено в основу іконографічного образу. Борис був високим з широкими плечима та худою талією, мав округлі риси обличчя та рідку бороду і вуса²⁰. *Сказание* не містить опису молодшого брата, тому за основу іконографії Гліба було взято надгробне зображення, яке не зберіглося до наших часів, проте не одноразово було згадане у різних писемних джерелах²¹.

Поширення культу святих, відображається у побудові храмів в честь мучеників Бориса і Гліба. До наших часів дійшли згадки про Борисоглібський храм в Чернігові збудований в 20-тих роках XII століття. В 1145 році було розпочато будову монастирського храму Борису і Глібу у місті Смоленську, а роком пізніше у місті Новгороді. В XII столітті також були збудовані храми на честь Бориса і Гліба біля Переяслава та Кидекші поруч Суздаля²². Незважаючи, що до наших часів не дійшло жодної згадки про іконографію Бориса і Гліба з цих храмів, є велика вірогідність, що таке стрімке храмобудівництво спонукало до написання великої кількості ікон для прослави святих Бориса і Гліба²³. Підтвердження такої вірогідності є віднайдення фрагменту ікони XII століття під час розкопок в місці Новгороді. На іконі втрачено лик, зображено лише частина тіла святого. Він одягнутий в корзно²⁴ та з хрестом в руках²⁵, базуючись на цій знахідці можна зробити висновок що це була ікона святого Бориса або Гліба. Оскільки такі атрибути як хрест та княжий одяг, не підпадають під жоден інший іконографічний канон тогочасного київського святого²⁶.

²⁰ Пор. Нестор Літописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу*.

²¹ Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

²² Пор. Раппопорт П. *Зодчество Древней Руси. Сложение архитектурных школ (XII в.)* // archi.ru (08.11.2020).

²³ Пор. Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

²⁴ Корзно - князівська мантія або плащ, який кидався зверху і застібався здебільшого на правому плечі запонками з петлицями. Див. Брокгауз Ф. – Ефрон И. *Корзно* // *Энциклопедический словарь 2012* // slovar.cc (04.11.2020). Див. Додаток №14.

²⁵ Див. Додаток №15.

²⁶ Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии* // *Археология і давня історія України* вип. 1. Київ 2017, 118.

Дослідник *Борис Рібаков* у своїй праці говорить, що розкопки у деяких містах де були збудовані храми на честь страсотерпців, можуть ствердити що культ святих Бориса і Гліба у XII столітті мав *аграрно магічний характер*²⁷. Проте окрім цього дослідження ми не знайшли згадки про такий певного роду окультний характер почитання даних святих.

Новгородський архієпископ Антоній близько 1200 року перебуваючи в паломництві у Константинополі відвідує храм Святої Софії, де захоплюється величною іконою святих мучеників Бориса і Гліба. Він будучи істинним новгородцем був подивований величчю та красою ікони. Зокрема легким фоном, який утворено з позолоти, золотим тоненьким окладом та величністю постатей, які хоч і зображені, як князі, проте у своєму іконографічному образі несуть в першу чергу мученицький характер. Ікона відрізняється від типового візантійського канону, оскільки присутній руський лик та руська мальовничість²⁸. Саме таке зображення є одним із типів представлення святих Бориса і Гліба, та акцентує увагу саме на мучеництві святих. Святі зображуються без всяких спеціальних атрибутів, крім мученицьких хрестів в руках. Княжий одяг є невід'ємною частиною даного типу, як дань реалізму²⁹. Зокрема притаманна для київських князів одежа, а саме корзно і шапка з хутряним обрамленням³⁰. Обоє в силу свого молодого віку зображуються безбородими³¹.

Такий тип зображення святих мучеників Бориса і Гліба, як молодих отроків, безбородих, з хутряними шапками, в княжих плащах з хрестом ми бачимо на медальйоні гривна³² та пластинах на окладі *Мстиславового Євангелія*³³ з XII-початку XIII століть³⁴.

До наших часів дійшла згадка, про зображення святих Бориса і Гліба у апсиді храму Преображення Господнього на Нередиці з XII століття. У цій

²⁷ Пор. Рібаков Б. *Декоративно-прикладное искусство Руси X-XIII веков*. Ленинград 1971, 93.

²⁸ Пор. Н. Кондаков. *Древнейшая иконопись Киевской Руси и Суздальской области*, 124.

²⁹ Пор. Лесючевський В. *Вышгородский культ Бориса и Глеба в памятниках искусства // Советская археология VIII*. Москва – Ленинград 1946, 240-241.

³⁰ Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, 110.

³¹ Пор. Лесючевський В. *Вышгородский культ Бориса и Глеба в памятниках искусства*, 241.

³² Див. Додаток №16.

³³ Див. Додаток №17.

³⁴ Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

композиції святі очолюють процесію святих, які підходять до Богородиці та просять її про заступництво. Згідно досліджень святі відповідають вище описаному іконографічному типу³⁵. Нажаль до наших днів зберіглося лише саме зображення Богородиці *Оранти*³⁶.

Окрім цього типу, на території Київської Русі, розвивалося ще два дещо відмінних іконографічних типи. Друга варіація типу зображення святих мучеників Бориса і Гліба відрізняється від першої тією особливістю, що святі у руках тримають більше число атрибутів. Це можуть бути хрести, моделі храмів чи мечі³⁷. Цьому типу починає бути притаманна певна абстрактність, а історична точність помало змінюється на символічність. Це прослідковується у моделюванні ликів, які набувають певної подовгастості, притаманної для візантійської ікони³⁸.

Зображення святих з храмом пов'язують з подією перенесення мощей Бориса і Гліба. Відомо, що за Ярослава Мудрого мощі святих було перенесено в п'ятибанну церкву, саме тому Борис тримає в руках саме п'ятибанну церкву, натомість Гліб тримає однобанну церкву, адже за Ізяслава Ярославовича, його мощі було перенесено уже в однобанну церкву³⁹. Такий тип було притаманно зображати на хрестах-енколпіонах, так званих хрестах-реліквіаріях (мощовиках) XII-XIII століття⁴⁰. Ці хрести є одним з найхарактерніших древньоруських витворів художнього лиття. Борисоглібські енколпіони мають сталу іконографічну схему, проте різноманітну техніку виконання⁴¹. Стала іконографічна схема, а саме притаманне руським князям корзно та моделі храмів які вони тримають у своїх руках, уже свідчить про особливий первонаочальний канон іконографії Бориса і Гліба⁴². Окрім парної згадки святих, існують також

³⁵ Пор. Лазарев Н. *Фрески церкви Спаса-на-Нередице* // jan-pirx.livejournal.com (11.11.2020).

³⁶ Див. Додаток №18.

³⁷ Пор. Лесючевський В. *Вишгородський культ Бориса и Глеба в памятниках искусства*, 241.

³⁸ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века* // icon-art.info (12.11.2020).

³⁹ Пор. Лесючевський В. *Вишгородський культ Бориса и Глеба в памятниках искусства*, 244.

⁴⁰ Див. Додаток №19.

⁴¹ Пор. Пескова А. *К вопросу о местных особенностях в изготовлении борисоглебских крестовреликвариев в Галицко-Волынской земле* // *Археология і давня історія України*, вип. 1. Київ 2017, 91.

⁴² Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

хрести які зображають лише когось одного з святих⁴³. Подібні до енкалпціонів, осібно зображують постать святого Бориса на складних іконках. Святий зображений в типовому іконографічному стилі⁴⁴.

Попри те що традиційно вважається що святі тримають в руках саме храми проте *Дмитро Айналов*, а слідом за ним *Марк Алешковський* базуючись на *Сільвесторівський збірник*⁴⁵ вважають що в першоначальній концепції святі в руках тримали вінці мучеництва, які прийняли з рук Ісуса Христа⁴⁶. Інший атрибут, який притаманний цьому типу – меч. Він є символ княжої влади⁴⁷.

Незважаючи що не має жодної згадки про ікони святих Бориса і Гліба у перших храмах на їх честь, ми таки маємо порвоначальні зображення святих. Одним із таких зразків є кам'яні ікони святих Бориса і Гліба у повний ріст з монастиря у Солотчі XIII століття, де святі споглядають один на одного немовби провадячи розмову, у руках тримають меч та хрест⁴⁸. Саме таке зображення, є притаманним прикладом цього типу.

Прикладом цього типу також, служить ікона Бориса і Гліба написана у місті Володимирі на початку XIV століття, яка згодом була перенесена до митрополичої кафедри у Москву⁴⁹, а також ікони з двох новгородських монастирів⁵⁰. Характерними особливостями цих ікон є строгі та витримані лінії. Саме ці лінії допомагають підкреслити спритність фігур. Фігури плоскі, святі не стоять на землі, а наче зависли у повітрі. Лиця святих виглядають смутними та зосередженими, у руках святі тримають хрести та мечі. Кольорова гамма попри своє багатство відтінків немає контрасту, кожен колір витікає та доповнює попередній⁵¹.

⁴³ Див. Додаток №20.

⁴⁴ Пор. Рибаків Б. *Декоративно-прикладне мистецтво Русі X-XIII століть*, 98. Див. Додаток №21.

⁴⁵ Сільвесторівський збірник - рукопис XIV століття, збірник дванадцятьох древньоруських творів, найвагоміший з яких *Сказание о Борисе и Глебе*. Див. Анотація // *Сборник смешанного содержания, содержащий Палею толковую, житие Бориса и Глеба, Книгу откровения Авраама и др. ("Сильвестровский сборник")* // rgada.info (02.11.2020). Див. Додаток №22.

⁴⁶ Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, 111.

⁴⁷ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века*.

⁴⁸ Пор. Государственное управление в России в портретах. *Борис и Глеб* // deduhova.ru (11.11.2020). Див. Додаток №23.

⁴⁹ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века*.

⁵⁰ Див. Додаток №24.

⁵¹ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века*.

Особливим витвором іконографії XIV століття, яка зберігає у своїй основі також тип святих князів вважається ікона святих Бориса і Гліба з життєвими клеймами⁵² написана в місті Коломна. На ній князі зображені повернутими один до одного. Подібно до попереднього іконографічного типу у руках тримають хрест і меч. Порівнюючи одяг з попереднім зображенням, тут він прикрашений дорогоцінними каменями⁵³. Відмінними також є лик святих, адже у цій іконі він відображає певну доброту та м'якість, автор ймовірно хотів підкреслити ідею жертвності. Колористика, виконана у стилі плавного переходу від світла до тіні⁵⁴. Клейма навколо основної композиції висвітлюють доволі широке історичне тло, адже перший епізод описує, як князь Володимир вручає Борисові меч, тим самим благословляючи його на похід. Останній епізод зображає могилу Святополка⁵⁵. Одним із найбільш промовистих епізодів на які хотілося б звернути увагу, це віщий сон Бориса про власну смерть. Автор дуже гарно на одному із верхнім клейм зображає сплячого в шатрі Бориса, якому у сні являється чорний звір⁵⁶, який нагадує вовка. Саме такий образ в Київській Русі, пов'язували з наближенням смерті⁵⁷. Другою постаттю, на якій акцентується увага є слуга. Він склонившись над святим ретельно оберігає його сон, проте заворожує погляд чорний звір, який кидається в поле зору. Він спонукає до розуміння що над князем нависла небезпека. Саме така лаконічність, є особливістю древньоруської ікони, яка промовляє з пів слова, до кожного хто на неї споглядає⁵⁸. Проте не лише Борисові присвячене цікаве клеймо. На одному з епізодів зображено бездиханне тіло святого Гліба⁵⁹, навколо якого стоять двоє ангелів. Заворожує погляд вогненний стовп який зходить з мандорли на тіло Гліба. Знаємо що саме вогненний стовп був уприсутненням Бога у Старому Завіті (див. Вих 13,21)⁶⁰.

⁵² Див. Додаток №25.

⁵³ Пор. Антонова В. Мнева Н. *Каталог древнерусской живописи XI - начала XVIII в.в. Опыт историко-художественной классификации. В 2-х томах.* Москва 1963, 244.

⁵⁴ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века.*

⁵⁵ Пор. Антонова В. Мнева Н. *Каталог древнерусской живописи XI - начала XVIII в.в. Опыт историко-художественной классификации. В 2-х томах,* 244.

⁵⁶ Див. Додаток №25.

⁵⁷ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века.*

⁵⁸ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века.*

⁵⁹ Див. Додаток №25.

⁶⁰ Пор. Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века.*

Третій іконографічний тип представляє зображення мучеників Бориса і Гліба, як воїнів. Особливість цього типу, це зображення Бориса і Гліба вверхи на конях. Подекуди їх можуть зображати зі списами в руках⁶¹. Такий тип появився задля того, щоб представити святих як, покровителів однієї з войовничих держав, відповідно що невід'ємним атрибутом захисника династії повинна бути саме зброя⁶². Цей тип мучеників-воїнів є останнім в розвитку особливостей борисоглібського мистецького культу⁶³.

Прикладом цього типу є ікони Бориса і Гліба з XIV століття. Святі зображаються вверхи на конях тримаючи в руці древко з червоним стягом⁶⁴, який є символом перемоги⁶⁵. Кінь є маркером життєвого шляху мучеників. На іконі коні зображені двох різних кольорів. Один чорного чи просто якимось темного відтінку, інший переважно має багряно-червоне забарвлення. Семантика чорного кольору підкреслює відмову від земного, тобто гріховного світу, наближаючи князя до трансцендентального стану мученика, який виражено через червону гаму іншого коня. Коні зображені в русі, що показує перехід мучеників до вічного життя. Тобто коні в іконографії Бориса і Гліба несуть прихований сенс, який в нашому розумінні призводить до дуалізму двох елементів, релігії та народного сприйняття⁶⁶. Особливістю цього іконографічного типу є благословляюча десниця Господня чи благословляючий поясний Спас, поміщений праворуч в куті композиції⁶⁷. За основу такого іконографічного типу ймовірно служить пізньоантична іконографічна традиція зображення Юрія Побідоносця, Сергія і Вакха та інших візантійських святих воїнів⁶⁸. Окрім такого візантійського натхнення даний тип, як помічає *Петро Гусєєв*, черпає паралелі

⁶¹ Пор. Лесючевський В. *Вишгородський культ Бориса и Глеба в памятниках искусства*, 241.

⁶² Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, 117-118.

⁶³ Пор. Лесючевський В. *Вишгородський культ Бориса и Глеба в памятниках искусства*, 245.

⁶⁴ Див. Додаток №26.

⁶⁵ Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

⁶⁶ Пор. Goroholinskaya A. *Наброски к классификации изображения коней в восточно-европейской традиции иконописания* // STUDIA WARMIŃSKIE. Olsztynie 2017, 355-356.

⁶⁷ Пор. Дьяконова Т. та інші. *Иконография святых. Ч. 10. Свв. Борис и Глеб. Вторая половина XIV в. Из церкви свв. Бориса и Глеба в Плотниках* // prlib.ru (13.11.2020).

⁶⁸ Пор. Антонова В. Мнева Н. *Каталог древнерусской живописи XI - начала XVIII в.в. Опыт историко-художественной классификации. В 2-х томах*, 250.

із *Чтеній*, де описано що, коли в'язні у молитвах до святих Бориса і Гліба просили допомоги, в один момент стеля в'язниці зникає і вони бачать світло, яке лине від двох вершників⁶⁹.

Ми бачимо що типи ікон Бориса і Гліба творилися з характерними рисами древньоруської ікони. Під особливістю та самобутністю ікон святих Бориса і Гліба, є заховані основні елементи візантійського походження і загального християнського руського поширення⁷⁰. Можна зауважити, що іконографічні типи еволюціонують та переплітаються між собою⁷¹.

Наприкінці XIV століття остаточно утверджуються три основних іконографічних типи ікон Бориса і Гліба:

- святі мученики
- святі князі
- святі воїни

Ці три типи у собі творять основну канву іконографічного канону для ікон в честь страсотерпців Бориса і Гліба.

3.2. Історично-богословський огляд деяких вибраних іконографічних зображень в честь святих Бориса і Гліба XV-XX ст.

Хоч наприкінці XIV століття остаточно утверджується певний іконографічний канон в честь святих Бориса і Гліба, це не означає що сакральне мистецтво більше не творить ікон в честь святих Бориса і Гліба. Навпаки іконографія розвивається в залежності від потреб часу, тому хочемо представити у цьому дослідженні окремі особливі ікони, які поєднують у собі основні іконографічні типи чи подекуди їх опускають

У XV століття створюється нова іконографія. Святих Бориса і Гліба починають зображати разом з князем Володимиром. Одним із перших прикладів

⁶⁹ Пор. Гусев П. *О новгородской иконе свв. Бориса и Глеба в деяния* // *Археологические известия и заметки, издаваемые Императорским Археологическим Обществом*. Москва 1898, 147-149.

⁷⁰ Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, 111.

⁷¹ Пор. Преображенский А. *Первые святые и рождение русской иконы* // *arzamas.academy* (14.12.2020).

такої іконографії є ікона на “таблетці”⁷² з собору святої Софії Новгородської кінця XV століття⁷³ та ікона з Новгородської області з міста Пестово⁷⁴. В центрі зображений князь Володимир в зубчастому вінці та накинутій на плечі шубці, по сторонах стоять Борис та Гліб з мечем та хрестом в руках, святі не зображені в притаманних для їхньої попередньої іконографії корзно, а в шубках⁷⁵. Особливостями ікони XV століття є піднятий вгору хрест та меч у руках Гліба, автор ймовірно цим хотів показати певну агресивність, оскільки в цьому часі пропагувалася концептуальна ідея Москви, як третього Риму⁷⁶. Тому зображенні на іконі святі повинні були показувати велич, могутність та самостійність держави⁷⁷. Загалом спільна ікона Бориса і Гліба з князем Володимиром підкреслює роль князів в формуванні Російської держави та традиції⁷⁸.

Образи Бориса і Гліба користувалися більшою популярністю в мистецтві XV століття, ніж образ їхнього батька. В контексті формування історичного мислення витворюється іконографія *Чудо від ікони Богоматері Знамення*⁷⁹. Мистецтво звертається до історичної події із руської історії, в якій Богородиця явилася у чудотворний спосіб та була захоронила місто від захоплення⁸⁰. В композицію цієї ікони включено Бориса і Гліба, які представлені на скачущих конях в авангарді новгородського війська. Ця композиція показує значиме почитання святих Бориса і Гліба, як руських заступників та підкреслює архетип

⁷² Ікона-“таблетка” – особливий витвір древньоруської іконографії. Основна характеристика, що ікона містить зображення з обох сторін. Див. Николаев К. *К вопросу о технике исполнения икон-«таблеток»* // gosniir.ru (14.12.2020).

⁷³ Див. Додаток №27.

⁷⁴ Див. Додаток №28.

⁷⁵ З подальшим розвитком цього іконографічного типу верхній одяг набуває довгих рукаві та більшої орнаментальності. Див. Смирнова Э. *Иконография*.

⁷⁶ Див. Кононенко В. *Третий Рим – Европ. Религиозно-политическая идея* // resource.history.org.ua (14.12.2020).

⁷⁷ Пор. Шалина И. *Святые князя Владимир, Борис и Глеб // Иконы из частных собраний: Русская иконопись XIV-начала XX века: Каталог выставки*. Москва 2004, 210.

⁷⁸ Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

⁷⁹ Див. Додаток №29.

⁸⁰ Битва новгородців з суздальцями – у 1170 році об'єднані сили на чолі з Андрієм Боголюбським проводили осаду новгородців. Після трьохденної осади відбулася бійня в якій перемогли новгородці. Основною причиною виснажених новгородців є диво. Як подає *Сказание о битве новгородцев з суздальцями* новгородська ікона Знамення Богородиці, була винесена з храму, і молитва перед цією іконою містян дарувала воїнам особливий захист Богородиці. Див. Дмитриева Л. *Сказание о битве новгородцев з суздальцями* // lib.pushkinskiydom.ru (14.12.2020).

святих воїнів та захисників, який розпочався наприкінці XIV століття та відіграватиме важливу роль до XVII століття включно⁸¹.

До середини XVI століття іконографія святих Бориса і Гліба починаючи розвиток з Києва шириться більш в сторону півночі до Москви, Суздаля, Новгород, саме в цих школах іконографічного мистецтва відбувається розвиток іконографії Бориса і Гліба. Досліджуючи іконографічні зображення Бориса і Гліба на теренах сучасних українських земель, ми не знаходимо стрімкого розвитку іконографії. Єдиним прикладом іконографії в честь Бориса і Гліба на території західної України, є ікона написана у XVI століття з села Потелич, що на Галичині. У 1502 році повстає новий дерев'яний храм в честь Святого Духа на місці храму в честь святих Бориса і Гліба. В знак пам'яті культу святих, у новому храмі було написано ікону страсотерпців Бориса і Гліба⁸². Українська іконографія XIV-XVI століття, черпає натхнення з новгородської школи та мистецтва Заходу, епохи відродження. Саме через це на іконах переважає реалістичність над символічністю⁸³. Ікона з Потелич має добру колористику та витончені лінії. Святі зображені в повний ріст, з хутряними шапками та плащами, що підкреслює їхнє княже походження. В одній руці вони тримають хрест, а інша рука зображена відкрита, як символ прийняття Божої волі. Характерними є округлі лики святих, що підкреслює реалістичність зображення⁸⁴. «Юний Гліб і старший, середнього віку, Борис. Але чомусь тут є помилка в написах. Тобто Борис підписаний як Гліб і навпаки [...] у разі накладання малюнків одне на одне виходить абсолютно дзеркальне зображення»⁸⁵.

З середини XVI століття культ святих Бориса і Гліба, а з ним іконографія святих отримує інше семантичне забарвлення. В цей час на розписах центрального Благовіщенського собору Московського Кремля, створено спільну композицію із зображеннями Бориса і Гліба та святих Володимира, Юрій

⁸¹ Пор. Абраменко Н. *Образы святых князей Владимира, Бориса и Глеба в русском искусстве второй половины XV – XVII века*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова 2013, 17.

⁸² Пор. Козирева Т. *Перші українські святі* // day.kyiv.ua (16.12.2020). Див. Додаток №30.

⁸³ Пор. Свенціцька В. *Живопис XIV-XVI ст. // Мистецтво XIV - першої половини XVII століття*. Київ 1967, 274.

⁸⁴ Пор. Козирева Т. *Перші українські святі*.

⁸⁵ Козирева Т. *Перші українські святі*.

Побідоносця, Димитрія Солунського. У правих руках князі тримають свої традиційні атрибути – мученицькі хрести. Свій хрест Гліб високо возносить, відводячи руку в сторону так, що він зображується в просвіті між ликами братів. У лівих руках святі брати тримають мечі, і знову ж, їх жести не симетричні. Меч Бориса, піднятий ним високо над плечем, теж відведений в сторону і зображений на одному рівні з хрестом Гліба. Хрест і меч – стають не тільки звичними символами, а образом княжого служіння, готовності християнського правителя стверджувати і зберігати істинну віру, захищати і відстоювати її⁸⁶.

Дослідниця руської живописі *Віра Брюсова*, вказує що у XVII столітті стає поширеним включати зображення святих князів в концепцію розпису храмів⁸⁷. Згідно дослідження святих Бориса і Гліба, як правило розміщували у ряді святих на стовпах храмів, що символізує їхню опору та заступництво Руської землі. Звичні княжі корзни на іконі, змінюють шубки. Незмінним лишаються княжі шапки та традиційні атрибути в руках: хрест і меч⁸⁸. Окрім розташування ікон у концепції розпису храму, ми знаходимо ікону Бориса і Гліба з життям святого Володимира⁸⁹ у ряді іконостасу Святотроїцького жіночого монастиря міста Мурома. Ікона містить у собі дуже символічне значення для Київської Русі. Святі зображені в центрі ікони в звичних для цієї доби одягах, проте в руках святі не мають жодних атрибутів, навпаки руки святих вказують на синю мандорлу вгорі ікони, яка символізує Пресвяту Трійцю. Клейма не просто акцентують увагу на житті святого Володимира, вони намагаються розкрити історію Хрещення Київської Русі, та показати святих Бориса і Гліба, у вигляді плодів, які зросли на християнській Русі⁹⁰.

⁸⁶ Пор. Абраменко Н. *Образы святых князей Владимира, Бориса и Глеба в храмовых росписях времени Ивана IV* // actual-art.org (15.12.2020).

⁸⁷ Наступні храми були збудовані протягом XVII століття, та містять у своїх розписах ікони Бориса і Гліба. Благовіщенський собор Сольвичегодска (1601), Рождественський собор Суздаля (1636), Успенський собор Московського Кремля (1642-1643), Церква Положення ризи Московського Кремля (1644), Софіївський собор в Вологде (1686-1688). Див. Смирнова Э. *Иконография*.

⁸⁸ Пор. Абраменко Н. *Образы святых князей Владимира, Бориса и Глеба в русском искусстве второй половины XV – XVII века*. 12.

⁸⁹ Див. Додаток №31.

⁹⁰ Пор. Сухова О. *Еще раз о составе клейм муромской иконы Бориса и Глеба* // museum-murom.ru (15.12.2020).

У 1741 році ймовірно у місті Курску, була написана унікальна ікона Борису і Глібу, яка ламає рамки більшості іконографічних типів притаманних для зображення святих мучеників⁹¹. Святі зображені в повний ріст в дорогих одягах та шапках, які не притаманні руським князям. У руках Борис тримає спис, а Гліб лаврове листя та тесак, такі атрибути ми зустрічаємо вперше. Саме тесак та спис, є знаряддями вбивства святих князів. Лаврове віття, це символ мучеництва, як перемоги добра над злом. Увінчує ікону зображення поясного Спаса з благословляючою десницею⁹².

У XIX столітті була написана ікона святим Борису і Глібу, де вони зображені верхи на конях⁹³, хоч концептуально вона відтворює іконографію кінних воїнів, яка виникла в XIV столітті, проте стоїть далеко від іконографічного канону. Святі зображені у дуже важкому для сприйняття ракурсі, одіті окрім шапок та шубок, ще й в кольчугу. Лики святих подібні, обоє безбороді та погляд їхній звернено в сторону сйва, яке лине з верхнього правого кута ікони. В руках Гліб тримає червоний стяг, а Борис меч. Основну увагу на іконі привертає молодший брат, оскільки його постать є поміщена на передній план. Також на загальному фоні виділяються коні, які виглядають дуже масивними та непропорційними у співвідношенні один до одного⁹⁴.

На нашу думку, однією із ікон, яка несе у собі мистецьку цінність для іконографії Бориса і Гліба є ікона, яка зображає князів у ряді вибраних святих, які предстоять перед Богородицею *Знамення*⁹⁵ 1914 року⁹⁶.

3.3. Ікони святих Бориса і Гліба окремих храмів УГКЦ

Аналізуючи розвиток іконографічних зображень святих Бориса і Гліба, впливає, що їхній культ не мав особливого поширення на території сучасної

⁹¹ Див. Додаток №32.

⁹² Пор. Управление культуры Администрации города Екатеринбурга. *Святое воинство. Памятники XIII – начала XX века из собрания Музея имени Андрея Рублева*. Екатеринбург 2011, 38.

⁹³ Див. Додаток №33.

⁹⁴ Тарасенко Л. *Образы русских святых. Борис и Глеб* // icons.pstgu.ru (15.11.2020).

⁹⁵ Див. Додаток №34.

⁹⁶ Пор. Смирнова Э. *Иконография*.

України. Відповідно у храмах УГКЦ ми не знаходимо масових іконографічних зображень Бориса і Гліба. Проте у цьому дослідженні ми намагатимемось показати окремі ікони, які містяться у деяких храмах УГКЦ.

Святі Борис і Гліб київські князі, тому свій огляд ми почнемо саме з Київської Архиепархії УГКЦ. У Дарницькому районі міста Києва (Позняки) у приміщенні публічної бібліотеки родинного читання № 160, провадить свою діяльність парафія святих Бориса і Гліба. Незважаючи що парафія не має храму, а мусить для богослужінь реформувати читальний зал бібліотеки, вони мають свою місцеву святиню, ікону Бориса і Гліба з житієм⁹⁷. Попри те, що ікона виконана у сучасному стилі живопису, у ній зберігається іконографічний канон зображення святих Бориса і Гліба XIV століття. Святі зображені у повний ріст у звичних княжих корзно та шапках. У руках тримають притаманні атрибути хрест та меч. У іконі переважає червона барва, яка переливається з темно синім кольором. Лики святих виглядають стримано та витончено. Життєві клейми як розміщені внизу композиції, складаються з трьох епізодів. У першому зображується смерть святого Бориса, другий епізод описує подію перенесення мощей святих митрополитом Іоаном I, а третій епізод подає вбивство святого Гліба. Символіка життєвих клейм ікони розкриває розуміння, що мученицька смерть це лише початок нового життя з Богом.

У храмі святих Бориса і Гліба міста Жидачів Стрийської єпархії УГКЦ, ми знаходимо зображення окремо святих Бориса і Гліба в іконостасі, у ряді намісних ікон⁹⁸. Святого Гліба зображено на місці де в іконостасі поміщають ікону свята, натомість з північної сторони де, переважно зображають ікону святого Миколая, міститься ікона святого Бориса. Святі на іконах зображені по пояс, з мечем та хрестом у руках. Вони одіті у звичну хутряну шапку, проте верхній одяг князів не схожий на корзно, які є притаманним для даного типу іконографії, чи навіть хутряну шубку. Натомість їхній одяг орнаментально нагадує візантійські царські

⁹⁷ Див. Додаток №35.

⁹⁸ Див. Додаток №36.

плащі, які одіті як хітон. Лики святих стримані, проте видніється реалістичність моделювання обличчя.

У даному храмі, як звичайно на тетраподі знаходиться ікона храму. На якій святі повністю відповідають іконографічному канону XIV століття, зображені у повний зріст та з звичними атрибутами⁹⁹.

«Однією з найбільш визначних постатей у західноукраїнському образотворчому мистецтві початку XX ст. є митець Юліан Буцманюк»¹⁰⁰, а звершений ним розпис храму Пресвятого Серця Христового міста Жовкви Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ, є неоціненною пам'яткою модерного живопису XX століття¹⁰¹. Юліан Буцманюк, у копцепцію розпису помістив також ікони Бориса та Гліба¹⁰². «На парусах північної частини трансепту бачимо святих Бориса та Гліба»¹⁰³. Святі зображені юними по пояс, на фоні пейзажів з наметами. Князі одягнуті у звичні княжі корзно. Борис тримає у руці хрест, а Гліб закрите Євангеліє, що до цього моменту ми не зустрічали на іконі. Святі зображені без головного убору¹⁰⁴. Поруч з святими Борисом і Глібом зображені постаті княгині Ольги та князя Володимира, під якими, рівно ж як і під святими Борисом і Глібом зображені клейми з геральдичними символами. Зокрема під святими Борисом герб міста Львова, під святими Глібом гербовий знак в клеймі замальований¹⁰⁵. «Зображення цих чотирьох святих з геральдичними символами акцентує неперервний зв'язок Київської Русі й України, спадкоємне утвердження держави й церкви від найдавніших часів»¹⁰⁶, що в свою чергу

⁹⁹ Див. Додаток №36.

¹⁰⁰ Садова-Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури 2020, 187.

¹⁰¹ Пор. Садова-Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*, 188-189.

¹⁰² Див. Додаток №37.

¹⁰³ Садова-Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*, 148.

¹⁰⁴ Пор. Садова-Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*, 148.

¹⁰⁵ Пор. Садова-Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*, 147-148.

¹⁰⁶ Садова-Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*, 148.

повторює ідеологічну концепцію Благовіщенського собору Московського Кремля XVI століття¹⁰⁷.

У храмі святого Юрій Побідоносець міста Яворів Львівської Архиепархії УГКЦ на стінописі храму також зображено ікони Бориса і Гліба. Ікони відтворюють тип іконографії святих Бориса і Гліба храму Пресвятого Серця Христового (м. Жовкви). Лише у цьому храмі вони зображені у повний зріст та дещо відмінним орнаментом одягу, та знаходяться у північній апсиді храму, перед іконостасом.

Іконографія храмів УГКЦ де би існували зображення Бориса і Гліба, не є надто чисельною, хоча на нашу думку зображення перших святих Київської Церкви повинно бути у більшості храмах УГКЦ, адже це підкреслює нашу спадковість. Гарний приклад шанування власної історії та ідентичності, можна віднайти у проекті розпису храму Софії-Премудрості Божої Українського Католицького Університету. Зі слів керівника *Творчого об'єднання Люби Яцків*, яка писатиме стінопис храму «[...] у верхньому ярусі храму буде зображено сотворення світу, середньому – Святі Таїнства Церкви, в нижньому – святі Української Церкви від святих мучеників Бориса і Гліба до новомучеників УГКЦ»¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Абраменко Н. *Образы святых князей Владимира, Бориса и Глеба в храмовых росписях времени Ивана IV.*

¹⁰⁸ *Интер'єр храму Софії-Премудрості Божої УКУ прикрасять стінописи проекту Творчого об'єднання Люби Яцків // ucu.edu.ua (20.11.2020).*

ВИСНОВОК

Ця праця висвітлює постаті святих мучеників Бориса і Гліба, які власним прикладом віри та покори служили Богові. Святі мученики Борис і Гліб, є прикладом для наслідування усім вірянам Христової Церкви. Проаналізувавши їхнє життя, ми розуміємо що вони пізнавши Христові заповіді, зуміли втілити їх у життя та покинути земну славу. За це Господь обдарував їх ласкою оздоровлення для тих, які прибігають до них за поміччю та вшановують їхню пам'ять.

Це дослідження за допомогою комплексного аналізу розкриває усі аспекти свята в честь святих мучеників Бориса і Гліба у літургійній традиції УГКЦ, а саме представлення історичного тла, зародження і поширення богослужбових текстів свята та іконографії в честь святих мучеників Бориса і Гліба.

Задля кращого представлення даної теми, магістерську працю було розділено на три розділи. У першому розділі ми представили історичне тло, зокрема хронологічно та систематизовано висвітлити життя і діяльність окремо кожного з святих мучеників в цілісну картину, адже життя Бориса і Гліба фрагментарно подано в різних історико-літературних джерелах борисоглібського циклу. Також представили події канонізації святих мучеників Бориса і Гліба. Хоча не має збережено багато інформації щодо дитинства святих, проте усі джерела твердять, що святі відзначалися особливою побожністю, з ревністю та трепетом слухали Слово Боже, та виховувались у ревному християнському дусі. Таке виховання призвело до того, що святі не стали противитися брату Святополку, а вирішили прийняти мученицьку смерть.

В 1015 році помирає на річці Альті Борис. Коли був зупинився на відпочинок, опісля невдалого походу на печенігів. Противники простромили шатро списами, завдали тяжких ран, проте він ще дихав. Тоді вони його схопили та мали намір привести до Святополка, але він визнавши, що Борис лише при смерті, а не мертвий, наказав миттю його умертвити.

В 1015 році зазнав смерті й Гліб. У місті Смядині, що біля Смоленська, вороги приступили до нього, а власний кухар Торчин завдав смертельного удару в спину, чим підступно зрадив свого князя. Князі мали змогу боронитися, адже за їхньою спиною було чисельне військо проте, у молитві вирішили упокоритися та довіритися Богові.

Князь Ярослав Мудрий віднайшов тіла мучеників та переніс в XI столітті їх до церкви у Вишгород. Місця поховання Бориса і Гліба користувалися великою популярністю у народу. На їх могилах відбувалися численна кількість чудес, що спонукало князя та тогочасного митрополита Іоана I до їх канонізації, а відтак і поширенню їхнього культу по цілій Київській Церкві.

Другий розділ доповнює перший та показує, що почитання святих призводить до написання перших текстів для їх вшанування. У цьому дослідженні нам вдалося розглянути перші рукописні *Липневі мінеї* XI-XII століття, що містять змінні тексти *Вечірні* та *Утрені* свята в честь святих Бориса і Гліба. Опісля, ми розглянули друковані богослужбові книги УГКЦ починаючи з XVII століття до сьогодні. Ми зауважили, що більшість видань має згадку або подає тексти даного свято, яке завжди спогадувалося *24 липня*, та має особливе полієлейне торжество. Беручи до уваги останні богослужбові тексти, які містять службу в честь святих Бориса і Гліба, а саме *Мінею 1761* року (що написана церковнослов'янською мовою) та *Молитвослов 1990* року (що написаний українською мовою), ми бачимо що в основу цих видань лягли тексти з рукописних *Липневих Міней* XI-XII століття. Тексти обох видань УГКЦ за структурою та змістом містять у собі певну подібність, а подекуди навіть ідентичність. Варто зазначити, що аналізуючи ці літургійні джерела УГКЦ ми дійшли висновку, що *Мінея 1761* року містить більшу кількість стихир, ніж *Молитвослов 1990* року, який до прикладу взагалі не подає змінні тексти *Малої Вечірні* на дане святе. У стихирах страстотерпці Борис і Гліб, представлені нам мудрими та чесними князями, які не збирали собі скарбів на землі. У текстах лунають прохання, щоб святі охороняли власні землі, дарували вірним зцілення та допомагали молільникам йти дорогою Ісуса Христа, незважаючи, на ті

випробування, які можуть їх очікувати. У текстах свята в честь святих мучеників Бориса і Гліба прослідковується тріадологічний, христологічний, пневматологічний та сотеріологічний аспект.

Останній розділ праці представляє історично-богословський аналіз ікони в честь святих мучеників Бориса і Гліба. Нами було представлено іконографічні зображення Бориса і Гліба XI-XIV століття згідно іконографічних типів, які представляють постаті святих Бориса і Гліба, як мучеників, князів чи воїнів. Вказано, що з XV століття іконографія в честь святих Бориса і Гліба є дуже різноманітною, їх зображають з різними атрибутами та в різному одязі. Також включають їх в композицію тих чи інших ікон, де вони зображаються з іншими святими. Зауважено, що іконографія Бориса і Гліба не була поширеною на українських землях, так як на російських. Виявлено, що єдиним прикладом іконографії Бориса і Гліба на українських теренах є ікона Бориса і Гліба з села Потелич XVI століття. Такий мізерний розвиток іконографічних зображень на українських теренах, призвів до того що вони не є надто поширеними у храмах УГКЦ, а ті що містяться не завжди відповідають звичному іконографічному канону.

У даній магістерській праці ми досягнули поставлену мету та завдання, відповідно до яких можна зробити наступні висновки:

- Беручи до уваги життя і діяльність Бориса і Гліба, Церква повинна акцентувати увагу на їхньому житті, як прикладі для наслідування, адже святи будучи князями мали відповідні статки, проте дбали не за матеріальне благо, а за спасіння власної душі. Мученицька смерть Бориса і Гліба, це не збіг обставин, а квінтесенція праведного життя святих.

- Характерною особливістю почитання святих Бориса і Гліба є те, що їх культ зародився одразу після їхньої смерті, а перші богослужбові тексти ми знаходимо у рукописних богослужбових виданнях починаючи з XI століття.

- Протягом історії згадка або тексти свята в честь святих Бориса і Гліба, містяться у всіх досліджуваних нами друкованих богослужбових текстах літургійної традиції УГКЦ. Дане свято позначено як поліелейне проте міститься

примітка, що там де є звичай або престольний празник за згодою пароха можна молитися Литію. Така ж примітка міститься і в *Мінеї 1761* року, натомість у *Молитвослові 1990* року вона відсутня. На нашу думку пам'ять святих Бориса і Гліба потребує відповідного літургійного вшанування, а саме почитання їх, як бдйних святих.

- Порівнюючи тексти свята в честь Бориса і Гліба з *Мінеї 1761* року та *Молитвослова 1990* року, ми зауважили що тексти *Мінея 1761* року подають більш вичерпну кількість стихир ніж *Молитвослов 1990* року. Оскільки для повсякденного літургійного вжитку вірні УГКЦ використовують *Молитвослов 1990* року, то вартує в контексті реформування літургійного року доповнити тексти свята в честь Бориса і Гліба з *Молитвослова 1990* року, стихирами з *Мінеї 1761* року, для того щоб краще могли осягнути духовну глибину мученицького подвигу страстотерпців Бориса і Гліба.

- Іконографія святих Бориса і Гліба в літургій традиції УГКЦ не має уставленого іконографічного канону. Перш за все ікони із зображенням Бориса і Гліба дуже рідко можна побачити в якомусь із храмів УГКЦ, а якщо вони й містяться то переважно не відповідають іконографічному канону. Тому ми вважаємо, що задля кращого літургійного вшанування та розкриття постатей Бориса і Гліба у контексті літургійного життя УГКЦ, потрібно поширювати ікони святих мучеників Бориса і Гліба, які б у своїй суті, містили не лише певне мистецько-стилістичне навантаження, а утворили відповідний іконографічний канон.

Кожен християнин покликаний до святості. Шлях до святості тернистий, тому часто віруючі сходять на манівці. Проте не варто упускати руки, адже у християнському житті дороговказом служить сам Ісус Христос. І саме за цим дороговказом слідували перші святі УГКЦ Борис і Гліб, які є прикладом правдивого християнського життя.

Недѣльными ѿ Празѣнними. В Вильни Первое Тѹполѣ издадѣся, въ ѡбѣтѣли Сѣтъя
живоначальнаго Трѡци Чинѹ Сѣтого Василіа Великаго: въ Лѣто ѡ Рождѣствѣ Хѣла. 1563.

11. АНФОЛОГОН [...]. Львѡвъ 1563.
12. АНФОЛОГОН [...]. СѸпрель 1563.
13. АНФОЛОГОН [...]. СѸпрель 1563.
14. Апостол. Рим 1991.
15. Апостоли і Євангелія на неділі і свята цілого року. Жовква 1922.
16. Апостоли і Євангелія на неділі, празники і дні Святих цілого року [...]. Львів 1900.
17. АПОСТОЛЪ. Римъ 1563.
18. АПОСТОЛЪ [...]. Львѡвъ 1563.
19. АПОСТОЛЪ [...]. Львѡвъ 1563.
20. АПОСТОЛЪ [...]. Львѡвъ 1563.
21. ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ на неділі і празники подвижні з каноном покайним (поклонами), богослуженем страсного тижня службами общими святим, євангеліями воскресними рядовими і календар цілого року з пасхалією. Часть Перша. Жовква. Печатня ОО. Василян 1911.
22. ВЕЧІРНЯ І УТРЕНЯ на празники неподвижні з пред-попразденьствами та неділі цілого року, з царскими Часами і великим Повечерієм Богоявлене, Благовіщене і Рождество Хр. І календар цілого року з пасхалією. Часть Друга. Жовква. Печатня ОО. Василян 1912.
23. Дольницький І. Типик Української Католицької Церкви. Львів 2012.
24. ЄВАНГЕЛІОН [...]. Римъ 1563.
25. ЄВАНГЕЛІОН сѣрѣчь: Бѣговѣстїе Бѣгодѣновѣныхъ Євангелїстѣ за правленїемъ Сѣ Королев: Мѣтѣи, а за Бѣгословенїемъ Сѣтѣишнѣ Патрїа ѿ Бѣолюбѣваго Сѣ: Мѣтѣи Гѣна ѡца Іѣданасїа Желнѡборскаго Сѣпа, Львѡвскѣ: Гѣлнѣ: ѿ Кам: Подѡ въ Львѡвѣ Рокѣ 1563.
26. Євангельські ѿ апостольські читання на неділі і свята. Прудентопіль 1966.

27. Збірник дванадцяти місяців // *Читання Апостола день за днем*. Львів 2003.
28. Іерейський Молитвослов. Рїмх: Вх тѣпографїн крѣптофerrатскїа обїтель хлїн.
29. **КНИГА МИНІЯ. МЦѢ ІУЛІИ ВО СЛѢВѢ СѢТІА БДННОБДЦНЫА, ЖИВОТВОРАЦІА, НІ НЕРАЗДѢЛІНЫА ТРЦЦЫ, ОЦА НІ СНА, НІ СѢАГѢ АХА, ЗА ДЕРЖАВЫ ВЕЛІКАГѢ АНГДСТА ТРЕТІАГѢ, БЛГОСЛОВЕНІЕМѢ СГѢ ПРЕВОЩЕНСТВА КѢРѢ СІЛВЕСТРА АББІЕНІЕНКАГѢ РѢДНѢЧКАГѢ БѢАРХА МІТРОПОЛІН КІЕВСКІА, ГАЛНЦКІА, НІ ВЕСѢ Россїн, АЩЦКАГѢ НІ ОБТРОГСКАГѢ СѢПКА, ПРОИЗВОЛЕНІЕМѢ ПРЕПОДОБНѢЙШАГѢ ГДНА ОЦА ІЕРОМОНАХА МПАТІА БѢЛѢНСКАГѢ, ЧІНА, СѢАГѢ ВАСІЛІА ВЕЛІКАГѢ, ПРОТОАРХІМАНДРІТА, ТЦІАНІЕМѢ НІ НІДНВЕНІЕМѢ МОНАХѢВѢ ТОЕГѢЖДО ЧІНА ВІ СѢОИ ЧДОТВОРНОИ АНУРѢ ПОЧАЕВСКОИ, ТѢПОМѢ. ІЗДАНА АѢТА Ѣ СОТВОРЕНІА МІРА ПО ГРѢЧЕСКИМѢ ХРОНОГРѢФѢМ ЗСѢА, Ѣ РОЖДЕСТВА ЖЕ ХРІСТОѢА ПОЧАЕѢВѢ ХЛѢА.**
30. **КНИГА МИНІЯ. МЦѢ ІУЛІИ. МОКОВСКИЙ СРЕТЕНСКИЙ МОНАСТЫРЬ 1996.**
31. **ЛЕГТОГРѢІАРІОНА НІНІ СЛУЖѢБНІКА. СОДЕРЖАЩІ В СЕБѢ ПО ЧІНѢ СѢТІА ВОСТОЧНЫА ЦРКѢИ АНТДРГІН, ІЖЕ ВѢ СѢТІХѢ ѢЦѢ НАШЫХѢ ІѢАННА ЗЛАТОБСТОГО, ВАСІЛІА ВЕЛІКАГО, НІ ГРНГОРІА ДВОЕЛОѢА ПІПЫ РІМСКАГО, СО ВСѢМНІ СЛДЖЕАМНІ, НЕДЕЛЬНЫМНІ НІ ПРАЗНІНІНЫМНІ В УНѢѢѢ ПѢРѢОЕ ТѢПОМ ІЗДАДЕСА В ѢБНТЕЛН ОУСПЕНІА ПРѢЕСТЫА БЦЦЫ, НІ ВСѢГДА АѢЫ МРІН ЧІНѢ СѢОГО ВАСІЛІА ВЕЛІКАГО В АѢТО Ѣ РОЖДЕСТВА ХѢА. ПОЧАЕѢВѢ ХЛѢАГ.**
32. **ЛЕГТОГРѢІАРІОНА НІНІ СЛУЖѢБНІКА. СОДЕРЖАЩІ ВѢ СЕБѢ ПО ЧІНѢ СѢТІА ВОСТОЧНЫА ЦРКѢИ АНТДРГІН, ІЖЕ ВО СѢТІХѢ ОЦѢ НАШЫХѢ, ІѢАННА ЗЛАТОБСТОГО, ВАСІЛІА ВЕЛІКАГѢ, НІ ГРНГОРІА ДВОЕЛОѢА ПІПЫ РІМСКАГѢ, СО ВСѢМНІ ЧРѢ ВѢСѢ ГОДѢ НА**

всѣхъ день Радовѣми, тѣже прѣздничными и ѡбцими службами [...]. Почѣевъ ѿѿдн.

33. ЛІТУРГИКОНЪ іи ѿстѣ СЛУЖБЕНИКЪ содержѣщи въ себѣ по чинѣ Сѣтѣиѣ Восточнаѣ Цркви Антѣргѣи, ѿже въ Сѣтѣихъ ѡцѣхъ нашьихъ Іѡанна Златоѡсѣтогѡ, Васіліѡ Великагѡ, и Григоріѡ Двоеслѡва Пѣпы Римскагѡ, со вреѣми Службѣми, Недѣльными и Прѣзничными [...]. Лвовъ ѿѿмв.

34. ЛІТУРГИКОНЪ іи ѿстѣ СЛУЖБЕНИКЪ содержѣщи въ себѣ по чинѣ Сѣтѣихъ Восточнаѣ Цркви Антѣргѣи, ѿже въ Сѣтѣихъ ѡцѣхъ нашьихъ Іѡанна Златоѡсѣтогѡ, Васіліѡ Великагѡ, и Григоріѡ Двоеслѡва Пѣпы Римскагѡ, со Службѣми, Нѣльными, прѣдничными и ѡбцими. Лвовъ ѿѿчд.

35. ЛІТУРГИКОНЪ іи ѿстѣ СЛУЖБЕНИКЪ. Римъ: Въ тѣпографѣи крѣптоферратскаѣ ѡбѣтель ѿѿмв.

36. ЛІТУРГИКОНЪ іи ѿстѣ СЛУЖБЕНИКЪ. Римъ: Въ фѡтолітографѣи Г. Д. Ц. ѿѿнв.

37. ЛІТУРГИКОНЪ іи ѿстѣ СЛУЖБЕНИКЪ. содержѣщи въ себѣ по чинѣ Сѣтѣихъ Восточнаѣ Цркви Антѣргѣи, ѿже въ Сѣтѣихъ ѡцѣхъ нашьихъ Іѡанна Златоѡсѣтогѡ, Васіліѡ Великагѡ, и Григоріѡ Двоеслѡва Пѣпы Римскагѡ, со Службѣми, Нѣльными, прѣдничными и ѡбцими. Лвовъ ѿѿчд.

38. *Минея июль Ч. 3.* Москва 2002

39. *Минея май.* Москва 2002.

40. *Минея сентябрь.* Москва 2002.

41. *Святкова мінея. Частина 2.* Київ 2003

42. *Молитвослов. Часослов-Октоїх-Триодь-Минея.* Львів 2013.

43. *МОЛНТВОСЛОВЪ* [...]. Вільноно ꙗѡ҃҃н.
44. *ОРОЛОГИОН* [...]. Кїевъ ꙗѡ҃҃сі.
45. *Паремії*. Львів 2006.
46. *Провінційний Синод у Замості 1720р. Б. Постанови*. Івано-Франківськ 2006.
47. *Святе Євангеліє*. Рим 1990.
48. *СЛУЖБЕННИКЪ*. Рїмъ: Въ тѣпографїн крїптоферратскїа обїтель ꙗѡ҃҃мв.
49. *СЛУЖБЕННИКЪ*. Рїмъ: Въ тѣпографїн крїптоферратскїа обїтель ꙗѡ҃҃пг.
50. *ТРЕБНИК* [...]. Львѡвъ ꙗѡ҃҃҃ї.
51. *ЧАСОСЛОВЪ* [...]. Сѡпрелъ ꙗѡ҃҃҃г.
52. *ЧАСОСЛОВЪ* содержачь въ себѣ послѣдованїє вѣѣхъ Часовъ Церкѡвныхъ [...]. Львѡвъ ꙗѡ҃҃҃н.
53. *ЧАСОСЛОВЪ* съ бѣгомъ Имѣанї нѡшнѡю н днївнѡю ѡ себѣ Службѡ [...]. Львѡвъ ꙗѡ҃҃҃д.
54. *ЧАСОСЛОВЪ*. Рїмъ: Въ тѣпографїн крїптоферратскїа обїтель ꙗѡ҃҃҃н.
55. *Читання Апостольські на недїлі, празники ѡ рїзні потреби*. Рим 1969.

Інші джерела:

1. *Святе Письмо* / перекл. з араб. та грец. Хоменко І. Жовква 1992.
2. Іван Павло II. *Послання Великий Дар Хрещення*. Львів 1988.
3. *Лїтопис Рубкий. За Іпатським списком*. Київ 1898.
4. Нестор Лїтописець. *Сказание и страдание и похвала святым мученикам Борису и Глебу* / перекл. Дмитриева Л. // azbuka.ru (15.04.2020).
5. Нестор Лїтописець. *Чтение о Борисе и Глебе* / перекл. Балыбердин А // uk.bookmate.com (15.04.2020).
6. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012.

II. ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абраменко Наталя. *Образы святых князей Владимира, Бориса и Глеба в русском искусстве второй половины XV – XVII века*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова 2013.
2. Алексеев Сергей. *Зримая Истина*. Москва 2003.
3. Антонова Валентина – Мнева Надежда. *Каталог древнерусской живописи XI-начала XVIII в.в. Опыт историко-художественной классификации. В 2-х томах*. Москва 1963.
1. Головацький Руслан. *Пояснення богослужень*. Львів 2007.
2. Білодід Іван – Бурячок Андрій. *Прагматизм // Словник української мови. В 11 томах*. Том 7. Київ 1976, 510.
4. Калинець Ірина. *Близьке далеке*, Львів 2007.
5. Кондаков Никодим. *Древнейшая иконопись Киевской Руси и Суздальской области // Богословие образа. Икона и иконописцы*. Москва 2020, 112-139.
6. Приселков Михаил. *Очерки по церковно – политической истории Киевской Руси X-XIII вв*. Санкт-Петербург 1913.
7. Рибаків Борис. *Декоративно-прикладное искусство Руси X-XIII веков*. Ленинград 1971.
8. Рибаків Борис. *Русское прикладное искусство 10-13 вв*. Ленинград 1971.
9. Савчук О. *Значення святості в християнському подвигу святих князів Бориса та Гліба // Святий рівноапостольний Володимир – творець української держави. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000 – літтю упокоєння святого рівноапостольного великого князя Київського Володимира, Хрестителя Руси – України, мученицької кончини святих страстотерпців благовірних князів Бориса і Гліба та 900 – ліття перенесення їхніх святих мощей*. Київ 2015, 165-171.
10. Садова – Мандюк О. *Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини XX століття*. Дисертація на здобуття наукового

ступеня кандидата мистецтвознавства, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури 2020.

11. Свенціцька Віра. *Живопис XIV-XVI ст. // Мистецтво XIV - першої половини XVII століття*. Київ 1967.
12. Стрижов Александр. *Введение. Иконопочитание и иконопись в богослужебной жизни Церкви // Богословие образа. Икона и иконописцы*. Москва 2020, 21-24.
13. Тафт Роберт. *Литургический лексикон*. Омск 2003.
14. Толочка Олексій – Толочка Петро. *Київська Русь*. Київ 1998.
15. Управление культуры Администрации города Екатеринбурга. *Святое воинство. Памятники XIII – начала XX века из собрания Музея имени Андрея Рублева*. Екатеринбург 2011.
16. Федорів Юрій. *Пояснення церковних богослужень і святих тайн*. Львів 2011.
17. Шалина Ирина. *Святые князья Владимир, Борис и Глеб // Иконы из частных собраний: Русская иконопись XIV- начала XX века: Каталог выставки*. Москва 2004.

Періодичні видання:

1. Гусев Петро. *О новгородской иконе свв. Бориса и Глеба в деяния // Археологические известия и заметки, Имп. Московским Археологическим Обществом* вип 10. Москва 1898, 88-90.
2. Лесючевський Владимир. *Вишгородский культ Бориса и Глеба в памятниках искусства // Советская археология VIII*. Москва – Ленинград 1946, 245-248.
3. Морозова Дарья. *Багатокореневі слова та багатокореневе мислення // Мова : класичне - модерне - постмодерне: збірник наукових праць* вип. 2. Київ 2016, 111-120.

4. Мусин Александр. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии* // *Археологія і давня історія України* вип. 1. Київ 2017, 110-122.
5. Назаренко Александр. *Киевский митрополит Иоанн I* // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* №3(29). Москва 2007.
6. Легких Вікторія. *Особенности формирования двух служб одному святому на примере служб на преставление и перенесение мощей свт. Николая мирликийского и служб свв. страстотерпцем Борису и Глебу* // *Slovo* вип. 66. Загреб 2016, 65-107.
7. Пескова Анна. *К вопросу о местных особенностях в изготовлении борисоглебских крестовреликвариев в Галицко-Волынской земле* // *Археологія і давня історія України*, вип. 1. Київ 2017, 91-99.
8. Поппэ Анджей. *О роли иконографических изображений в изучении литературных произведений о Борисе и Глебе* // *Труды Отдела древнерусской литературы* том 22. Москва 1966, 24-45.
9. Сабат Петро. *Історія виникнення та формування обряду іменування (благословення й освячення) ікон в українських церквах Київської традиції* // *Metron (Мётрон)* № 12. Львів 2015.
10. Goroholinskaia A. *Наброски к классификации изображения коней в восточно-европейской традиции иконописания* // *STUDIA WARMIŃSKIE*. Olsztynie 2017, 349-360.

III. ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. *6 серпня - день пам'яті святих мучеників Бориса і Гліба* 6 серпня 2018 // *Galinfo* galinfo.com.ua (16.11.2020).
2. *Ancient Ukraine* // *Pinterest* pinterest.com (10.11.2020).
3. Абраменко Н. *Образы святых князей Владимира, Бориса и Глеба в храмовых росписях времени Ивана IV* // *Actual-art.org* actual-art.org (15.12.2020).

4. Абрамович Д. *Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им* // *Азбука веры azbyka.ru* (20.10.2020).
5. Анотація // *Сборник смешанного содержания, содержащий Палею толковую, житие Бориса и Глеба, Книгу откровения Авраама и др. ("Сильвестровский сборник")* // *Федеральное архивное агентство российский государственный архив древних актов rgada.info* (02.11.2020).
6. Анотація // *Миняя праздничная, сентябрь–февраль с добавлениями («Ильина книга»)* // *Федеральное архивное агентство российский государственный архив древних актов rgada.info* (19.10.2020).
7. Анотація // *Миняя служебная, июль* // *Федеральное архивное агентство российский государственный архив древних актов rgada.info* (19.10.2020).
8. *Борис и Глеб з житієм* // *Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики...* icon-art.info (12.11.2020).
9. *Борис и Глеб на конях* // *Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики...* icon-art.info (12.11.2020).
10. Брокгауз Ф. – Ефрон И. *Георгий митрополит киевский* // *Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона dic.academic.ru* (25.05.2020).
11. Брокгауз Ф. – Ефрон И. *Корзно* // *Энциклопедический словарь 2012 slovar.cc* (04.11.2020).
12. Вздоронов Г. *Владимир , Борис и Глеб (двусторонняя икона-таблетка)* // *Иконография восточно-христианского искусства проект научного отдела факультета церковных художеств православного свято-тихоновского гуманитарного университета icons.pstgu.ru* (16.11.2020).
13. Вілкул Т. *Мстиславове Євангеліє 2010*// *Енциклопедія історії України resource.history.org.ua* (19.10.2020).
14. Вульфенден Г. - Желтов С. *Вечерня* // *Православная Энциклопедия pravenc.ru* (20.10.2020).
15. Голубинский Е. *История Русской Церкви. Том 1. Часть 1. Период первый, Киевский или до-монгольский* // *Азбука веры azbyka.ru* (15.04.2020).

16. Государственное управление в России в портретах. *Борис и Глеб // Государственное управление в России в портретах с IX – XXI век deduhova.ru* (11.11.2020).
17. Дмитриева Л. *Сказание о битве новгородцев з суздальцями // Электронные публикации Института русской литературы lib.pushkinskijdom.ru* (14.12.2020).
18. Дьяконова Т. та інші. *Иконография святых. Ч. 10. Св. Борис и Глеб. Вторая половина XIV в. Из церкви свв. Бориса и Глеба в Плотниках // Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина prlib.ru* (13.11.2020).
19. Ефрем Сирин. *Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина // Азбука веры azbyka.ru* (25.10.2020).
20. Живовов В. *Страстотерпец 15 вересня 2016 // Древо открытая православная энциклопедия drevo-info.ru* (17.07.2020).
21. Жиленко І. *Вшанування святих Бориса і Гліба та Києво-Печерська писемна традиція // Ізборнік litopys.org.ua* (11.04.2020).
22. Жиленко І. *“Літописна оповідь” в нині існуючому тексті “Повісті минулих літ” і авторський текст прп. Нестора // Ізборнік litopys.org.ua* (12.04.2020).
23. Жиленко І. *До питання про ідеологічне підґрунтя “Читання” та обробку прп. Нестором своїх першоджерел // Ізборнік litopys.org.ua* (11.04.2020).
24. Жиленко І. *Житіє св. Бориса і Гліба, поміщене в “Житіях святих” свят. Димитрія Туптала // Ізборнік litopys.org.ua* (15.04.2020).
25. Жиленко І. *Мономахівські Борисоглібські писання: “Сказання” і літописна стаття 1015 р. в нині існуючому тексті “Повісті минулих літ” у відношенні до печерської історіографії // Ізборнік litopys.org.ua* (12.04.2020).
26. Жиленко І. *Обставини убивство св. Бориса і Гліба // Ізборнік litopys.org.ua* (20.04.2020).
27. Жиленко І. *Святиня. Історія Києво-Печерської Лаври // Ізборнік litopys.org.ua* (11.04.2020).
28. *Зна́мение Богородицы // Староверы-поморцы sar-starover.ru* (15.11.2020).

29. *Избранные святыя в предстоящи иконе «Богоматерь Знамение» // Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики... icon-art.info (17.11.2020).*
30. *Иконографія святих 21 серпня 2010 // Апологет. Информационно-аналитический журнал для публикации статей в защиту Православия apologetik.ru (17.07.2020).*
31. *Интер'єр храму Софії-Премудрості Божої УКУ прикрасять стінописи проекту Творчого об'єднання Люби Яцків 6 листопада 2015 // Український католицький університет ucu.edu.ua (20.11.2020).*
32. *Козирєва Т. Перші українські святі 4 серпня 2018 // Газета "День" day.kyiv.ua (16.12.2020).*
33. *Кокорин В. Корзно 27 грудня 2014 // Личный сайт Владимира Кокорина kokorinva (10.11.2020).*
34. *Кононенко В. Третій Рим – Європ. Релігійно-політична ідея // Енциклопедія історії України resource.history.org.ua (14.12.2020).*
35. *Кривко Р. Кондакарь // Православная Энциклопедия pravenc.ru (20.10.2020).*
36. *Лазарев В. Русская иконопись от истоков до начала XVI века // Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики... icon-art.info (12.11.2020).*
37. *Лазарев В. Искусство Древней Руси. Мозаики и фрески // Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики... icon-art (10.11.2020).*
38. *Лазарев В. Общие замечания о русской иконописи // Русская иконопись от истоков до начала XVI века // Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики... icon-art.info (01.11.2020).*
39. *Лазарев Н. Фрески церкви Спаса-на-Нередице 30 грудня 2016 // Livejournal jan-pirx.livejournal.com (11.11.2020).*
40. *Легких В. Супрасльська редакція служби свв. стрст. Борису и Глебу // Ferdinand Schöningh schoeningh.de (20.10.2020).*
41. *Лесков А. Жизнь Николая Лескова // Электронная Библиотека modernlib.net (11.04.2020).*

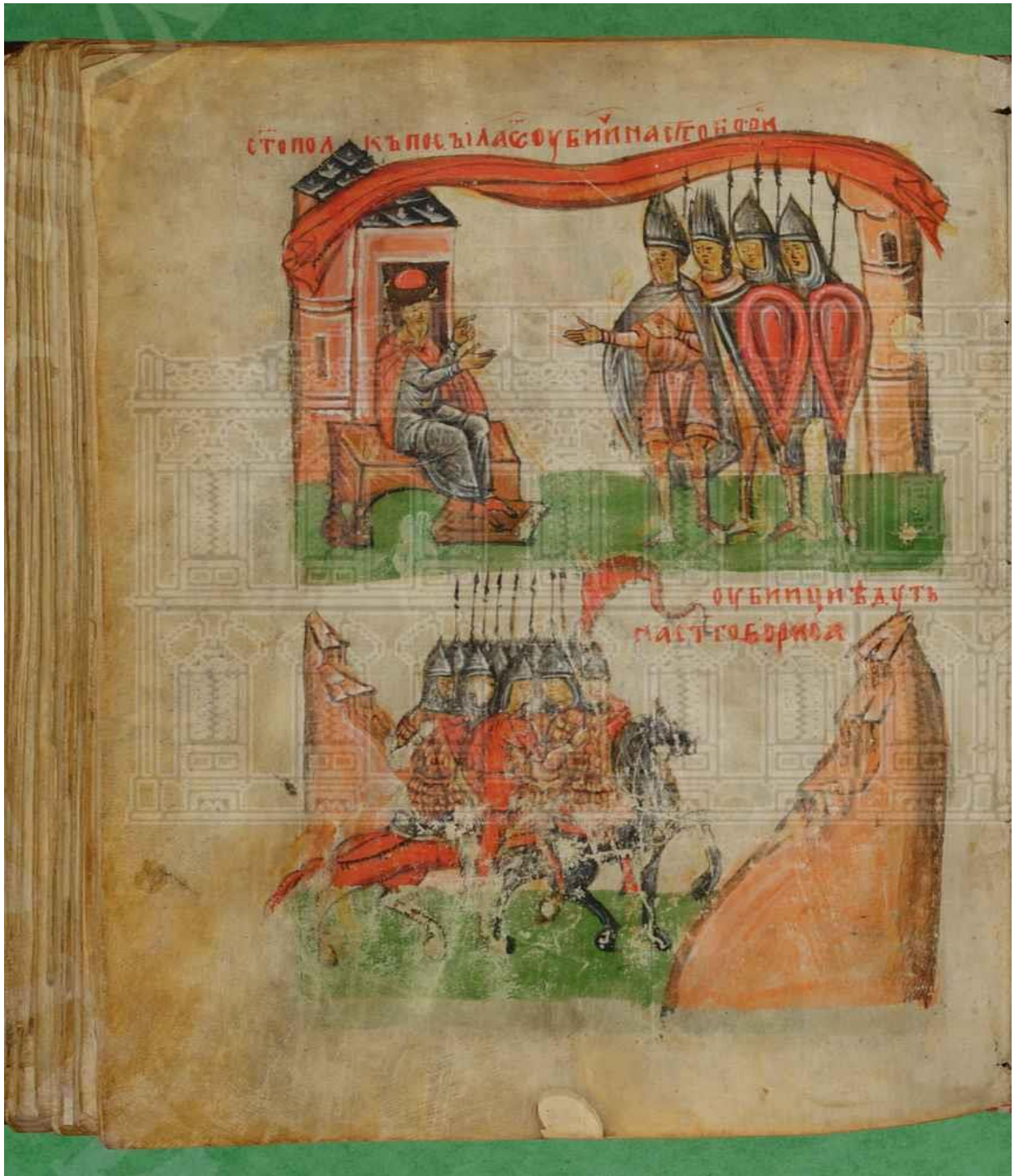
42. Назаренко А. *Борис и Глеб. Канонизация* // *Православная Энциклопедия pravenc.ru* (18.05.2020).
43. Назаренко А. – Серегина Н. – Турилов А. *Дни памяти, богослужбные тексты* // *Православная Энциклопедия pravenc.ru* (19.10.2020).
44. Нестор Літописець *Печерські тексти про свв. мучеників Бориса та Гліба. Місяця липня 24. Чтеніє про житіє та погублення блаженних страсотерпців Бориса та Гліба. Господи благослови* // *Ізборнік litopys.org.ua* (15.04.2020).
45. Николаев К. *К вопросу о технике исполнения икон-«таблеток»* // *Государственный научно-исследовательский институт реставрации gosniir.ru* (14.12.2020).
46. Німчук В. *Добрилове Євангелія 1164* // *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України inst-ukr.lviv.ua* (19.10.2020).
47. *Парафія святих мучеників Бориса і Гліба м. Жидачів* // *Facebook.com* (18.11.2020).
48. Поппэ А. *О времени зарождения культа Бориса и Глеба* // *Credo press portal-credo.ru* (27.04.2020).
49. *Правила Седмого Вселенского Собора, Никейского* // *Православная электронная библиотека Одинцовского благочиния odinblago.ru* (20.10.2020).
50. Преображенский А. *Первые святые и рождение русской иконы* // *Arzamas arzamas.academy* (14.12.2020).
51. Радинова Т. *О православном богослужении. Утренняя* // *Алексеевский ставропигиальный женский монастырь hram-ks.ru* (23.10.2020).
52. Ранчин А. *Борис и Глеб* // *Онлайн библиотека lovread.ec* (12.04.2020).
53. Раппопорт П. *Зодчество Древней Руси. Сложение архитектурных школ (XII в.)* // *Архи. Ру archi.ru* (08.11.2020).
54. Ростовський Д. *Життя святих. Страдание и чудеса святих мучеников Бориса и Глеба, князей руських* // *Азбука веры azbyka.ru* (15.04.2020).
55. Ростовський Д. *Пам'ять преподобного Романа Сладкопевца* // *Ізборнік litopys.org.ua* (15.04.2020).

56. *Святые князя Владимир, Борис и Глеб // Христианство в искусстве: иконы, фрески, мозаики... icon-art.info (16.11.2020).*
57. *Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе // Федеральное архивное агентство российский государственный архив древних актов rgada.info (06.11.2020).*
58. Скабаланович М. *Толковый типикон // Азбука веры azbyka.ru (23.10.2020).*
59. Смирнова Э. *Иконография // Православная Энциклопедия pravenc.ru (20.10.2020).*
60. Сухова О. *Еще раз о составе клейм муромской иконы Бориса и Глеба // Муромский историко художественный музей museum-murom.ru (15.12.2020).*
61. Тарасенко Л. *Образы русских святых. Борис и Глеб // Иконография восточно-христианского искусства проект научного отдела факультета церковных художеств православного свято-тихоновского гуманитарного университета icons.pstgu.ru (15.11.2020).*
62. Ужинков А. *О времени сложения служб и датировке житий святых Бориса и Глеба 6 сепня 2013 // Православие ru pravoslavie.ru (20.10.2020).*
63. *Українська історія в храмовому стінописі: жовківські розписи Юліана Буцманюка 13 сепня 2018 // Краєзнавчий портал krau.org.ua (20.11.2020).*
64. Успенський Б. *Анотація // Устав с кондакарем конца XI – начала XII века. Т.3. // Институт русского языка им. В.В.виноградова российской академии наук ruslang.ru (20.10.2020).*
65. Уханова Е. *Мстиславово Евангелие – выдающийся памятник древнерусской культуры Киевской Руси 25 червня 2020 // Блог исторического музея blog.mediashm.ru (08.11.2020).*
66. Федорова М. *Юрійівське Євангеліє // Academia academia.edu (19.10.2020).*
67. *Церква Бориса і Гліба // Церква Бориса і Гліба УГКЦ church-borysaigliba.business.site (18.11.2020).*

ДОДАТКИ

Додаток №1

Святополк посилає убивць за святим Борисом (зверху мініатюри)¹

Вбивці вирушають в дорогу (знизу мініатюри)²

¹ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе // rgada.info (06.11.2020).

² Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №2

Молитва святого Бориса у шатрі³

³ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №3

Вбивці біля шатра святого Бориса (зверху мініатюри)⁴

Вбивство святого Бориса та його слуги (знизу мініатюри)⁵

⁴ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

⁵ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №4

Два варяги встромлюють меч у серце святого Бориса (зверху мініатюри)⁶

Тіло святого Бориса несуть на погребення (знизу мініатюри)⁷

⁶ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

⁷ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №5

Святополк посилає гінця до святого Гліба (зверху мініатюри)⁸

Посланець передає вістку святому Глібу (знизу мініатюри)⁹

⁸ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

⁹ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №6

Кінь святого Бориса пошкоджує ногу (зверху мініатюри)¹⁰

Святий Гліб сідає у човен (знизу мініатюри)¹¹

¹⁰ Сильвестровський збірник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

¹¹ Сильвестровський збірник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №7

Вбивці доганяють святого Гліба(зверху мініатюри)¹²

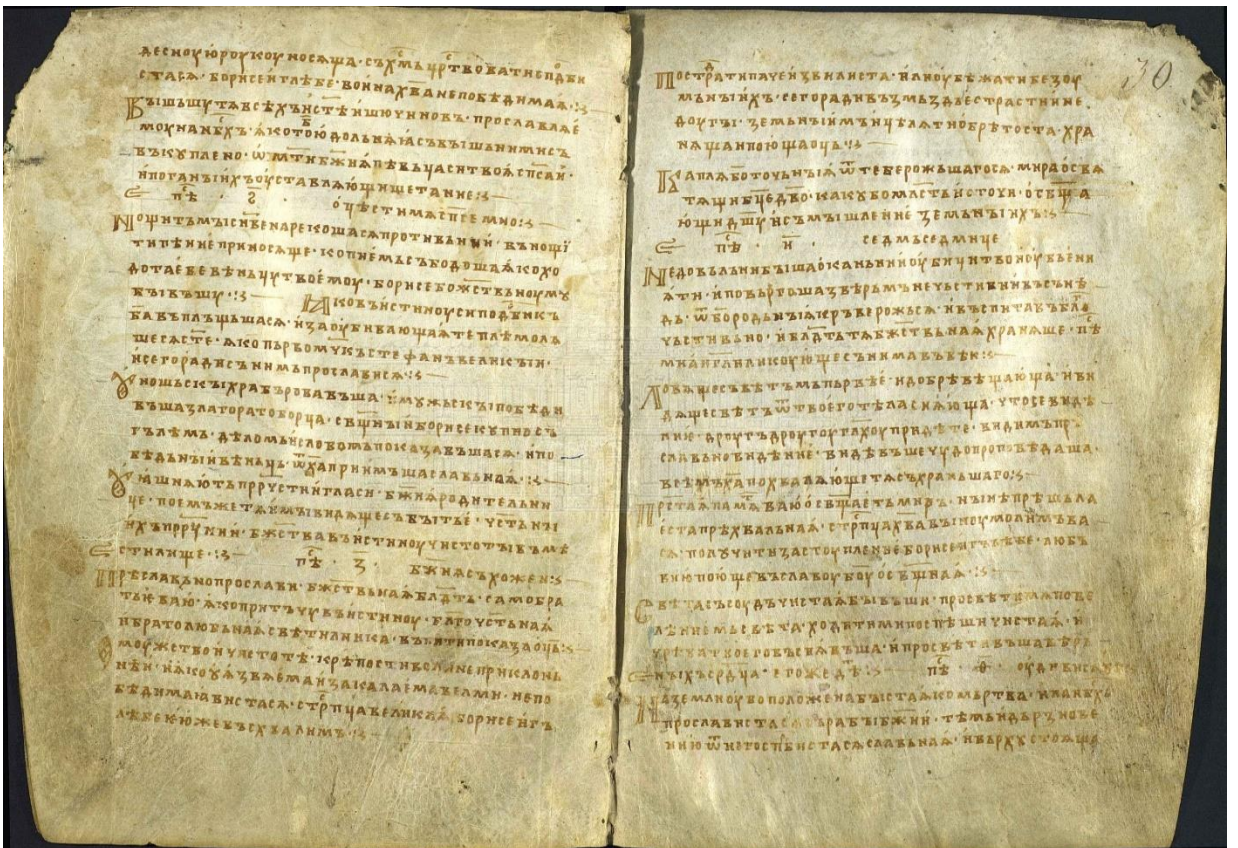
Вбивство святого Гліба(знизу мініатюри)¹³

¹² Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

¹³ Сильвестровский сборник XIV століття // Сказание о Борисе и Глебе.

Додаток №8

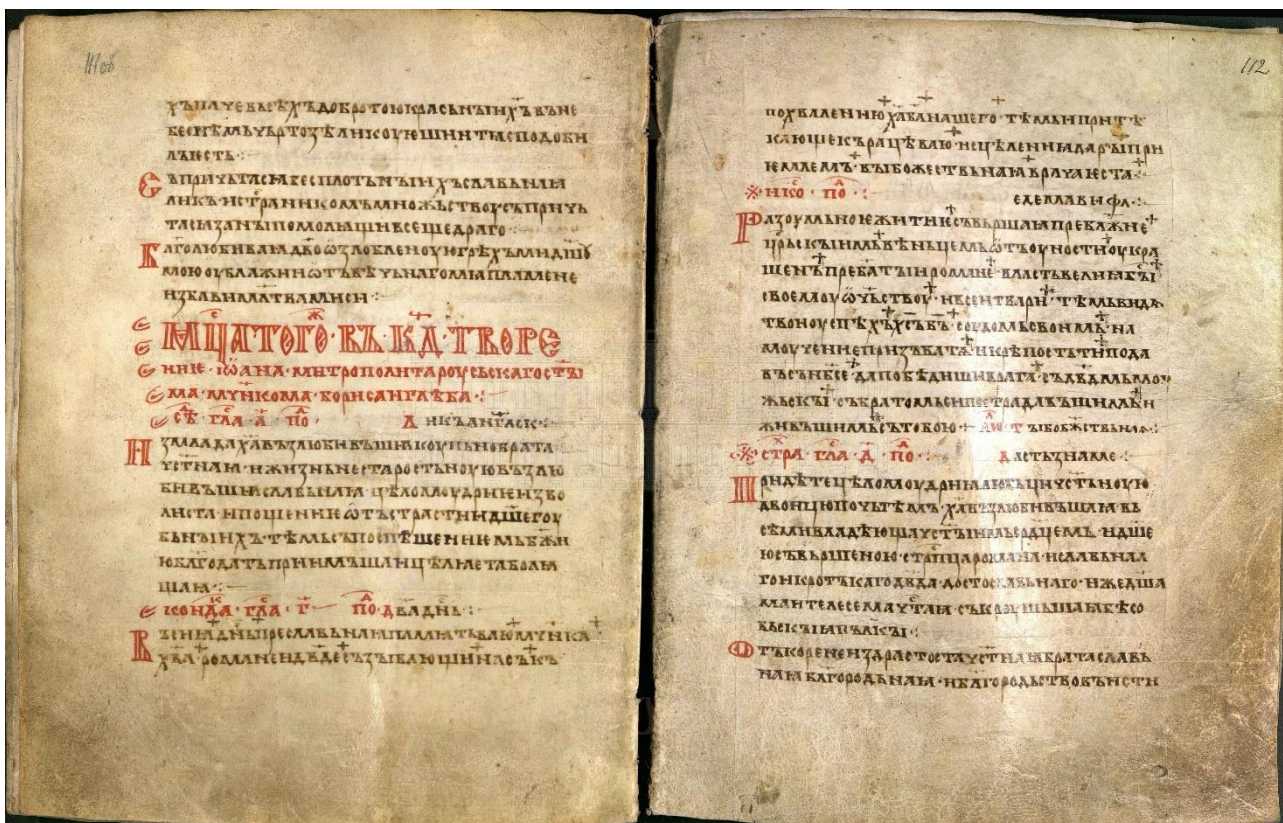
Липнева мінея новгородського походження XI-XII століття

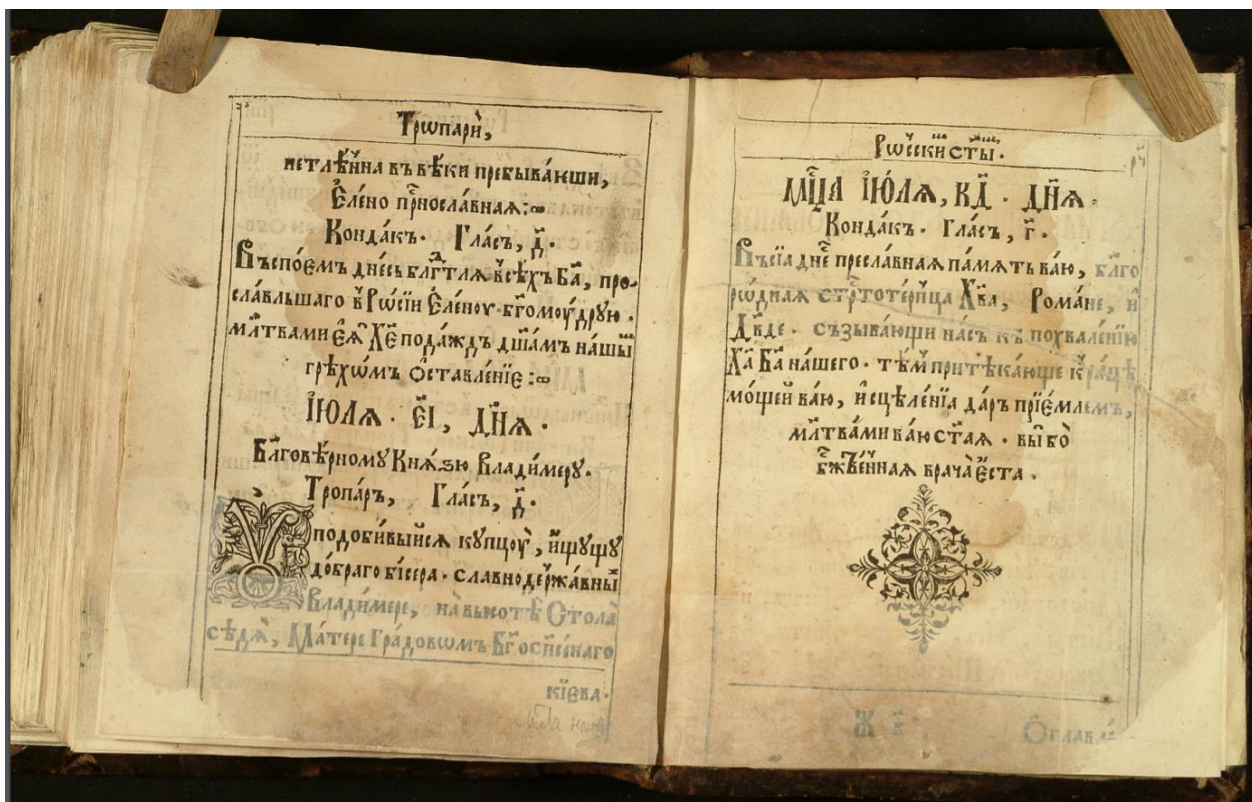
Додаток №9

Липнева мінея XII століття

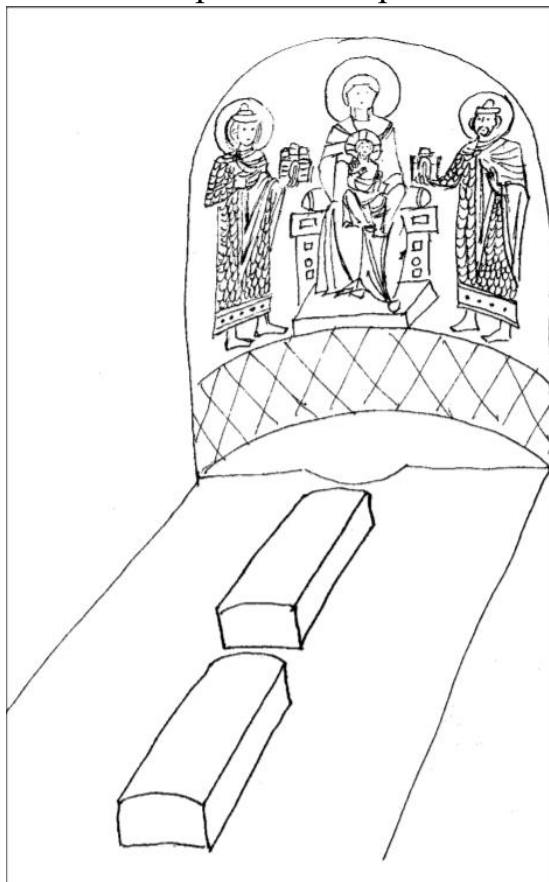
Додаток №11

Київський Часослов 1616 року

Додаток №13

Гіпотетична реконструкція апсидного розпису гробниць *святих Бориса і Гліба* Вишгородської церкви¹⁴

Додаток №14

Корзно - верхній одяг правителів Київської Русі¹⁵

¹⁴ Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, 115.

¹⁵ Кокорин В. *Корзно* // kokorinva (10.11.2020).

Додаток №15

Фрагмент ікони з святим князем XII - XIII ст. ¹⁶

Додаток №16

Золотий медальйон гривна XII-XIII століття з *святим Борисом* (зверху, другий ряд ліворуч) і *святим Глібом* (зверху, другий ряд праворуч)¹⁷

¹⁶ Мусин А. *Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии*, 118.

¹⁷ *Ancient Ukraine* // pinterest.com (10.11.2020)

Додаток №17

Оклад Мстиславового Євангелія з
святим Борисом (знизу ліворуч) святим Глібом (знизу праворуч) XII століття¹⁸

¹⁸ Уханова Е. Мстиславово Євангеліє – выдающийся памятник древнерусской культуры Киевской Руси // blog.mediashm.ru (08.11.2020).

Додаток №18

Зображення Богородиці з апсиди храму Преображення у місті Новгороді 1199 року¹⁹

Додаток №19

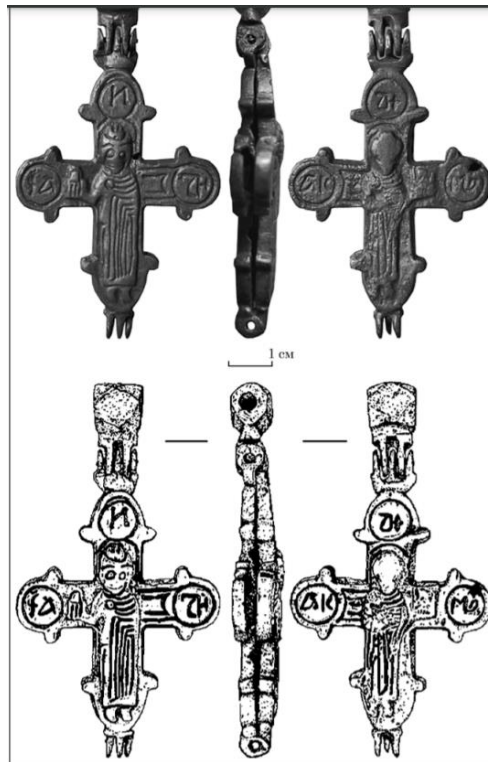
Енколпіони зі святыми Борисом і Глібом XII ст.²⁰

¹⁹ Лазарев В. *Искусство Древней Руси. Мозаики и фрески* // icon-art (10.11.2020).

²⁰ Рибакон Б. *Русское прикладное искусство 10-13 вв.* Ленинград 1971, 79.

Рельєфний хрест-мощовик з зображенням святих Бориса і Гліба²¹

Хрест-мощовик з зображенням святих Бориса і Гліба²²

²¹ Рибаків Б. *Декоративно-прикладне мистецтво Русі X-XIII століть.*

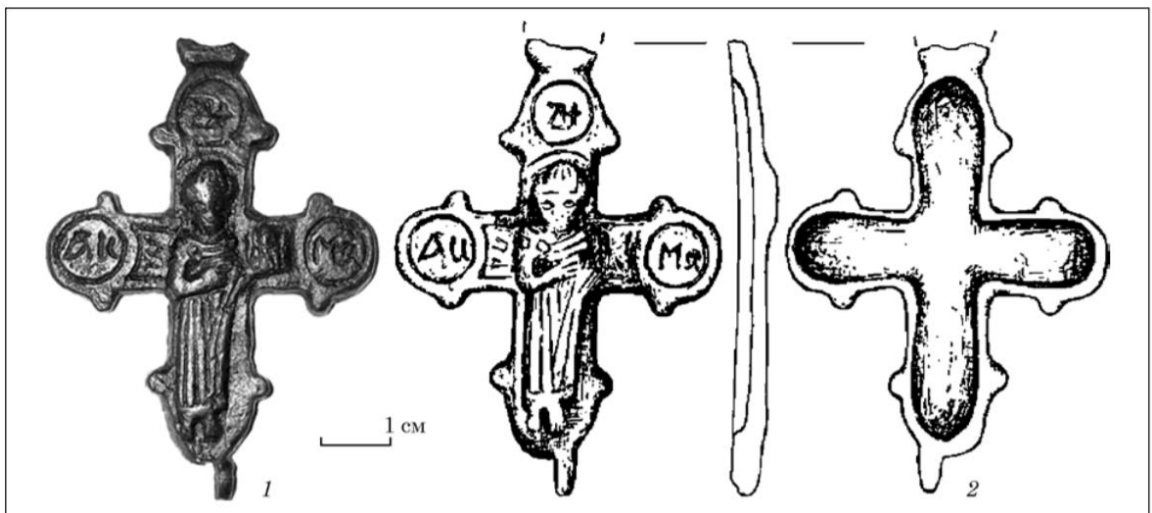
²² Рибаків Б. *Декоративно-прикладне мистецтво Русі X-XIII століть.*

Додаток №20

Створка рельєфного хреста-мощовика з зображенням святого Бориса²³

Створка хреста-мощовика з зображенням святого Гліба²⁴

²³ Рибаків Б. Декоративно-прикладне мистецтво Русі X-XIII століть.

²⁴ Рибаків Б. Декоративно-прикладне мистецтво Русі X-XIII століть.

Додаток №21

Ікона складиш з зображенням *святого князя Бориса* (зліва)²⁵

²⁵ Рибаків Б. Декоративно-прикладне мистецтво Русі X-XIII століть.

Додаток №22

Мініатюра Христос подає вінці Борису і Глібу XIV ст.²⁶

Додаток №23

Кам'яна ікона святих Бориса і Гліба з Солотчинського монастиря XIII ст.²⁷

²⁶ Сильвестровский сборник XIV столетия // Сказание о Борисе и Глебе.

²⁷ Государственное управление в России в портретах. Борис и Глеб.

Додаток №24

Ікона святих Бориса і Гліба XIV століття
з міста Мстери²⁸

з каплиці Зверинського
монастиря в Новгороді²⁹

з Вознесенської церкви
новгородського Савво-Вишерського монастиря³⁰

²⁸ Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века.*

²⁹ Тарасенко Л. *Образы русских святых. Борис и Глеб.*

³⁰ Лазарев В. *Русская иконопись от истоков до начала XVI века.*

Додаток №25

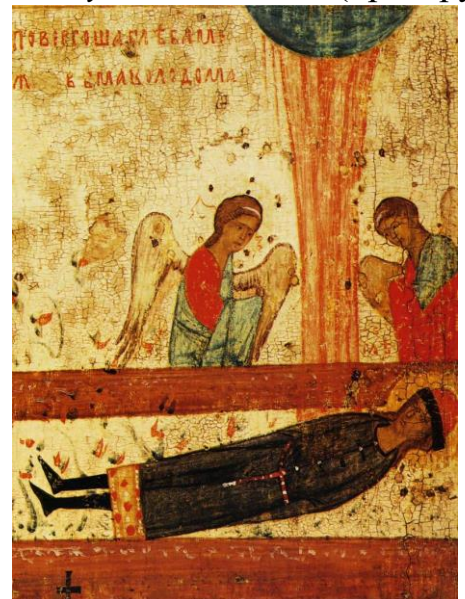
Ікона святих Бориса і Гліба з життям з міста Коломни XIV ст.³¹

Віщій сон Бориса (ліворуч)

Покинуте тіло Гліба (праворуч)

³¹ Борис и Глеб з життям // icon-art.info (12.11.2020).

Додаток №26

Ікони *Святих Борис і Гліб на конях* XIV ст.
із Успенського собору
Московського Кремля³²

із церкви Бориса і Гліба
міста Новгород³³

³² *Борис и Глеб на конях* // icon-art.info (12.11.2020).

³³ *Борис и Глеб на конях*.

Додаток №27

Ікона – “таблетка” святих князів Володимира , Бориса і Гліба з XV ст.³⁴

Додаток №28

Ікона святих князів Володимира, Бориса і Гліба з XV-XVI ст.³⁵

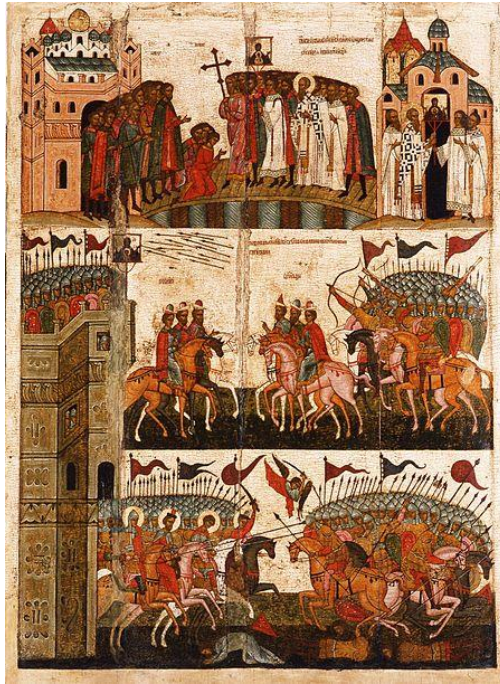

³⁴ Вздоров Г. Владимир , Борис и Глеб (двусторонняя икона-таблетка) // icons.pstgu.ru (16.11.2020).

³⁵ Святые князья Владимир, Борис и Глеб // icon-art.info (16.11.2020).

Додаток №29

Ікона що представляє *Чудо від ікони Знамення Богородиці* (битва новгородців з суздальцями) з XV ст.³⁶

Додаток №30

Ікона святих *Бориса і Гліба* з села Потеличі XVI ст.³⁷

³⁶ *Зна́мение Богородицы* //sar-starover.ru (15.11.2020).

³⁷ Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», 104-105.

Додаток №31

Ікона святих Бориса і Гліба з житієм святого Володимира з XVII ст.³⁸

Додаток №32

Ікона святих Бориса і Гліба 1741 року³⁹

³⁸ Сухова О. *Еще раз о составе клейм муромской иконы Бориса и Глеба.*

³⁹ Управление культуры Администрации города Екатеринбурга. *Святое воинство. Памятники XIII – начала XX века из собрания Музея имени Андрея Рублева*, 39.

Додаток №33

Ікона святих Бориса і Гліба на конях з ХІХ ст.⁴⁰

Додаток №34

Ікона із вибраними святими що предстоять іконі “Богородиця Знамення” 1914 року⁴¹

⁴⁰ Тарасенко Л. Образы русских святых. Борис и Глеб // icons.pstgu.ru.

⁴¹ Избранные святые в предстоянии иконе «Богородица Знамение» // icon-art.info (17.11.2020).

Додаток №35

Ікона святих Борис і Гліб з житієм
з храму святих Бориса і Гліба УГКЦ міста Києва з ХХІ ст.⁴²

⁴² Церква Бориса і Гліба // church-borysaigliba.business.site (18.11.2020).

Додаток №36

Іконостас з храму Бориса і Гліба УГКЦ міста Жидачів XIX століття⁴³

Ікона *Бориса і Гліба* з тетраподу храму Бориса і Гліба УГКЦ міста Жидачів XXI століття⁴⁴

⁴³ Парафія святих мучеників Бориса і Гліба м. Жидачів // Facebook.com (18.11.2020).

⁴⁴ Парафія святих мучеників Бориса і Гліба м. Жидачів.

Додаток №37

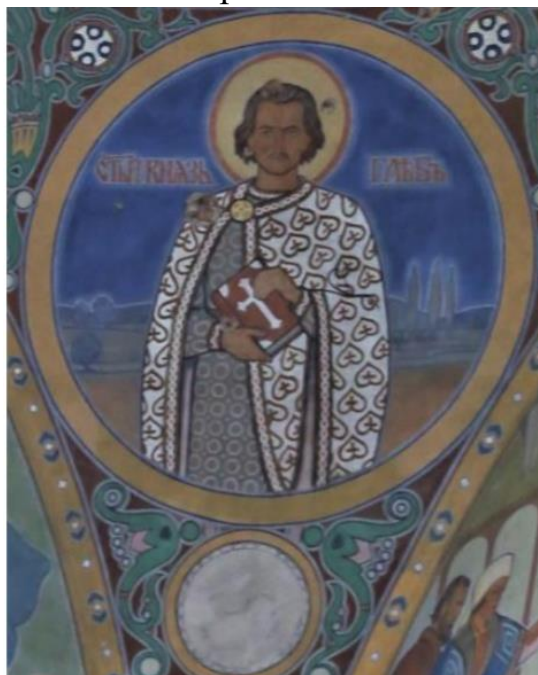
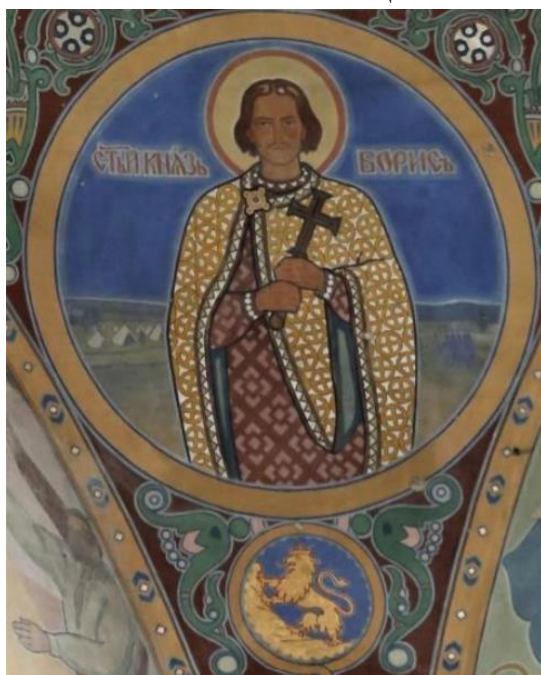
Стінопис церкви Пресвятого Серця Христового УГКЦ
міста Жовква 1936-1937 роки⁴⁵

Святий князь Борис (ліворуч)

Святий князь Гліб (праворуч)

Стінопис церкви Пресвятого Серця Христового
УГКЦ міста Жовква 1936-1937 роки⁴⁶

⁴⁵ Українська історія в храмовому стінописі: жовківські розписи Юліана Буцманюка // kraj.org.ua (20.11.2020).

⁴⁶ Пор. Садова-Мандюк О. Монументальний церковний живопис Юліана Буцманюка першої половини ХХ століття, 325.